

แนวการศึกษา

วิชา การพัฒนาองค์การเกษตรกร
วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

จัดทำโดย

คณะทำงานพัฒนาหลักสูตร
การเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตรระดับปฏิบัติการ
กรมส่งเสริมการเกษตร
ประจำปี 2567

คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรฯ วิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

1. รศ.ดร. เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	ที่ปรึกษา
2. ผศ.ดร. นาเรรัตน์ สีระสาร	มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช	ที่ปรึกษา
3. นางวชิรา ไผ่เจริญมงคล	ผู้อำนวยการกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน	ประธาน
4. นางสุวิสาข์ คนเจน	ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาเครือข่ายเกษตรกร
กองพัฒนาเกษตรกร	คณะทำงาน
5. นางสาวจิราภร เชียงชนะนา	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กลุ่มพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชน
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน	คณะทำงาน
6. นางสาวอาทิตยา จันทิตย์	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร
สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 5
จังหวัดสงขลา	คณะทำงาน
7. นางสาวสินีนานา เรืองศิริ	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ	คณะทำงาน
8. นายพนัธมิตร แซ่ค่ง	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ
กลุ่มพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชน
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน	คณะทำงาน
และเลขานุการ
9. นางสาวมุกดา หมายสม	นักทรัพยากรบุคคลชำนาญการ	คณะทำงาน
และผู้ช่วยเลขานุการ

คำนำ

เอกสารฉบับนี้เป็นคู่มือประกอบการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ของกรมส่งเสริมการเกษตร ในชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในบทบาทของนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในการส่งเสริมองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย พร้อมทั้งสามารถนำความรู้และทักษะไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม และมีประสิทธิภาพ

กรมส่งเสริมการเกษตรได้ริเริ่มจัดการเรียนการสอนผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-Learning) ตั้งแต่ปี 2559 โดยชุดวิชานี้เป็นหนึ่งในหลักสูตรที่จำเป็นสำหรับนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการ

โดยในปี 2567 กรมส่งเสริมการเกษตรเห็นควรปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยและเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน จึงได้จัดตั้งคณะทำงานที่มีความรู้และประสบการณ์ที่รวบรวมบุคลากรจากทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พร้อมทั้งได้รับคำปรึกษาจากคณาจารย์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เพื่อพัฒนาหลักสูตรและชุดวิชาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

คณะทำงานพัฒนาหลักสูตร
วิชาการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตรระดับปฏิบัติการ
ชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย
ประจำปี 2567

สารบัญ

รายการ	หน้า
คณะทำงาน	
คำนำ	
รายละเอียดชุดวิชา	(2)
คำอธิบายวิชา	(2)
วัตถุประสงค์	(2)
รายชื่อบทการเรียนรู้	(2)
คำชี้แจงการเรียนรู้	(5)
การดำเนินการเรียนรู้	(5)
การทำกิจกรรม e-Learning	(5)
การประเมินผลการเรียนรู้	(5)
คำแนะนำการเข้าใช้ e-Learning	(5)
เอกสาร/สื่อคัดสรรและแนะนำ	(6)

สารบัญ (ต่อ)

รายการ	หน้า
บทที่ 1 การส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร	1
ตอนที่ 1.1 ความรู้เกี่ยวกับองค์กรเกษตรกร	2
เรื่องที่ 1.1.1 ความหมายและความสำคัญขององค์กรเกษตรกร	2
เรื่องที่ 1.1.2 ประเภทขององค์กรเกษตรกร	3
เรื่องที่ 1.1.3 ความเป็นมาของการจัดตั้งองค์กรเกษตรกร	4
เรื่องที่ 1.1.4 หลักการการพัฒนาองค์กรเกษตรกร	7
ตอนที่ 1.2 แนวทาง และกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร	9
เรื่องที่ 1.2.1 แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร	9
เรื่องที่ 1.2.2 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพ	13
เรื่องที่ 1.2.3 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร	16
เรื่องที่ 1.2.4 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกร	18
ตอนที่ 1.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร	22
เรื่องที่ 1.3.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพ	22
เรื่องที่ 1.3.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร	24
เรื่องที่ 1.3.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกร	26
บทที่ 2 การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	31
ตอนที่ 2.1 ความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน	32
เรื่องที่ 2.1.1 ความหมายและความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน	32
เรื่องที่ 2.1.2 ความเป็นมาของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน	34
เรื่องที่ 2.1.3 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน	34
เรื่องที่ 2.1.4 หลักการการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	36
ตอนที่ 2.2 กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	37
เรื่องที่ 2.2.1 ค้นหาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน	38
เรื่องที่ 2.2.2 การเรียนรู้จากภายนอก	38
เรื่องที่ 2.2.3 การจัดทำแผนพัฒนากิจการ หรือแผนประกอบการ	40
เรื่องที่ 2.2.4 การส่งเสริมและสนับสนุนแผนพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน	42
เรื่องที่ 2.2.5 การติดตามผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน	43
ตอนที่ 2.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	43
เรื่องที่ 2.3.1 กรณีศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ด้านการผลิต	43
เรื่องที่ 2.3.2 กรณีศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ด้านการบริการ	47

สารบัญ (ต่อ)

รายการ	หน้า
บทที่ 3 การส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย	53
ตอนที่ 3.1 ความรู้เกี่ยวกับเครือข่าย	54
เรื่องที่ 3.1.1 ความหมายและความสำคัญของเครือข่าย	54
เรื่องที่ 3.1.2 ประเภทและที่มาของเครือข่าย	56
เรื่องที่ 3.1.3 ลักษณะของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน	57
ตอนที่ 3.2 หลักการ องค์ประกอบและพัฒนาการของเครือข่าย	59
เรื่องที่ 3.2.1 หลักการของเครือข่าย	59
เรื่องที่ 3.2.2 องค์ประกอบของเครือข่าย	60
เรื่องที่ 3.2.3 พัฒนาการของเครือข่าย	62
ตอนที่ 3.3 กระบวนการทำงานกับเครือข่าย	63
เรื่องที่ 3.3.1 ระยะเตรียมการ/ก่อเกิด และระยะก่อตั้งเป็นเครือข่าย	63
เรื่องที่ 3.3.2 ระยะการดำเนินกิจกรรม	65
เรื่องที่ 3.3.3 ระยะขยายเครือข่าย และระยะการปรับตัวของเครือข่าย	66
เรื่องที่ 3.3.4 การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน	68
ตอนที่ 3.4 กรณีกีฬาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย	70
เรื่องที่ 3.4.1 กรณีกีฬาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ	70
เรื่องที่ 3.4.2 กรณีกีฬาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายที่เป็นทางการ	76
บทที่ 4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการการพัฒนาขององค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย	82
ตอนที่ 4.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร	83
เรื่องที่ 4.1.1 ปัจจัยภายในขององค์กรเกษตรกร	83
เรื่องที่ 4.1.2 ปัจจัยภายนอกขององค์กรเกษตรกร	84
ตอนที่ 4.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	85
เรื่องที่ 4.2.1 ปัจจัยภายในของวิสาหกิจชุมชน	86
เรื่องที่ 4.2.2 ปัจจัยภายนอกของวิสาหกิจชุมชน	88
ตอนที่ 4.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย	90
เรื่องที่ 4.3.1 ปัจจัยภายในของเครือข่าย	90
เรื่องที่ 4.3.2 ปัจจัยภายนอกของเครือข่าย	91
บทที่ 5 การประเมินองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย	94
ตอนที่ 5.1 แนวคิดและตัวชี้วัดเกี่ยวกับการประเมินองค์กรเกษตรกร	95
เรื่องที่ 5.1.1 ความหมาย และความสำคัญของการประเมินองค์กรเกษตรกร	95
เรื่องที่ 5.1.2 ตัวชี้วัดในการประเมินองค์กรเกษตรกร	96
ตอนที่ 5.2 แนวคิดและตัวชี้วัดเกี่ยวกับการประเมินวิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย	98
เรื่องที่ 5.2.1 ความหมาย และความสำคัญของการประเมินวิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย	98
เรื่องที่ 5.2.2 ตัวชี้วัดในการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย	100

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ 1.1 เครื่องหมายยุวเกษตรกร	6
ภาพที่ 1.2 กิจกรรมของกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรผู้เลี้ยงปลานิลตำบลท่าข้าม จังหวัดชลบุรี	22
ภาพที่ 1.3 กิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งไธสง หมู่ 5 จังหวัดแพร่	25
ภาพที่ 1.4 ผลงานและความสำเร็จของกลุ่ม	26
ภาพที่ 1.5 การดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มงานพืช	27
ภาพที่ 1.6 การดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มงานสัตว์	28
ภาพที่ 1.7 การดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มงานแปรรูป	28
ภาพที่ 1.8 การดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มงานนวัตกรรม	28
ภาพที่ 2.1 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	37
ภาพที่ 2.2 แผนผังการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์พืชผักสมุนไพรและผลไม้	47
ภาพที่ 2.3 แผนผังการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านป่าศรี	51
ภาพที่ 3.1 แผนผังการขับเคลื่อนทุกมิติเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน	55
ภาพที่ 3.2 แผนผังการเชื่อมโยงเครือข่าย ตามเส้นทาง Logistic	75
ภาพที่ 3.3 แผนผังการดำเนินงานเครือข่ายกลุ่มปลูกผักอินทรีย์บ้านหนองเม็ก	75
ภาพที่ 3.4 แผนผังการเชื่อมโยงเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ตามเส้นทาง Logistic	79
ภาพที่ 3.5 แผนผังการดำเนินงานเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์จังหวัดอำนาจเจริญ	80
ภาพที่ 5.1 กระบวนการประเมินองค์กรเกษตรกร	95
ภาพที่ 5.2 แบบประเมินองค์กรเกษตรกร (3ก)	98
ภาพที่ 5.3 แบบประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน (ปรับปรุง ปี 2562)	102

รายละเอียดชุดวิชา

คำอธิบายวิชา

ชุดวิชานี้ครอบคลุมเนื้อหาที่จำเป็นในการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย รวมถึงศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนา และเทคนิคการประเมินองค์กรเหล่านี้ เนื้อหาประกอบด้วยทฤษฎีและกรณีศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรมีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย
2. เพื่อเสริมสร้างความสามารถของนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในการปฏิบัติงานกับ องค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย
3. เพื่อให้ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติงานกับองค์กร เกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

รายชื่อบทการเรียนรู้

ปฐมนิเทศวิชาและประเมินผลตนเองก่อนเรียน

บทที่ 1 การส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

ตอนที่ 1.1 ความรู้เกี่ยวกับองค์กรเกษตรกร

- เรื่องที่ 1.1.1 ความหมายและความสำคัญขององค์กรเกษตรกร
- เรื่องที่ 1.1.2 ประเภทขององค์กรเกษตรกร
- เรื่องที่ 1.1.3 ความเป็นมาของการจัดตั้งองค์กรเกษตรกร
- เรื่องที่ 1.1.4 หลักการการพัฒนาองค์กรเกษตรกร

ตอนที่ 1.2 แนวทาง และกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

- เรื่องที่ 1.2.1 แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร
- เรื่องที่ 1.2.2 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพ
- เรื่องที่ 1.2.3 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
- เรื่องที่ 1.2.4 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกร

ตอนที่ 1.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

- เรื่องที่ 1.3.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพ
- เรื่องที่ 1.3.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
- เรื่องที่ 1.3.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกร

บทที่ 2 การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 2.1 ความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

- เรื่องที่ 2.1.1 ความหมายและความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน
- เรื่องที่ 2.1.2 ความเป็นมาของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.1.3 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.1.4 หลักการการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 2.2 กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.2.1 ค้นหาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.2.2 การเรียนรู้จากภายนอก

เรื่องที่ 2.2.3 การจัดทำแผนพัฒนากิจการ หรือแผนประกอบการ

เรื่องที่ 2.2.4 การส่งเสริมและสนับสนุนแผนพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.2.5 การติดตามผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 2.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.3.1 กรณีศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ด้านการผลิต

เรื่องที่ 2.3.2 กรณีศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ด้านการบริการ

บทที่ 3 การส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

ตอนที่ 3.1 ความรู้เกี่ยวกับเครือข่าย

เรื่องที่ 3.1.1 ความหมายและความสำคัญของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.1.2 ประเภทและที่มาของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.1.3 ลักษณะของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 3.2 หลักการ องค์ประกอบและพัฒนาการของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.2.1 หลักการของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.2.2 องค์ประกอบของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.2.3 พัฒนาการของเครือข่าย

ตอนที่ 3.3 กระบวนการทำงานกับเครือข่าย

เรื่องที่ 3.3.1 ระยะเตรียมการ/ก่อเกิด และระยะก่อตั้งเป็นเครือข่าย

เรื่องที่ 3.3.2 ระยะการดำเนินกิจกรรม

เรื่องที่ 3.3.3 ระยะขยายเครือข่าย และระยะการปรับตัวของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.3.4 การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 3.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

เรื่องที่ 3.3.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ

เรื่องที่ 3.3.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายที่เป็นทางการ

บทที่ 4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาขององค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

ตอนที่ 4.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 4.1.1 ปัจจัยภายในขององค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 4.1.2 ปัจจัยภายนอกขององค์กรเกษตรกร

ตอนที่ 4.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 4.2.1 ปัจจัยภายในของวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 4.2.2 ปัจจัยภายนอกของวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 4.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

เรื่องที่ 4.3.1 ปัจจัยภายในของเครือข่าย

เรื่องที่ 4.3.2 ปัจจัยภายนอกของเครือข่าย

บทที่ 5 การประเมินองค์การเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

ตอนที่ 5.1 แนวคิดและตัวชี้วัดเกี่ยวกับการประเมินองค์การเกษตรกร

เรื่องที่ 5.1.1 ความหมาย และความสำคัญของการประเมินองค์การเกษตรกร

เรื่องที่ 5.1.2 ตัวชี้วัดในการประเมินองค์การเกษตรกร

ตอนที่ 5.2 แนวคิดและตัวชี้วัดเกี่ยวกับการประเมินวิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

เรื่องที่ 5.2.1 ความหมาย และความสำคัญของการประเมินวิสาหกิจชุมชน
และเครือข่าย

เรื่องที่ 5.2.2 ตัวชี้วัดในการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย

คำชี้แจงการเรียนรู้

1. การดำเนินการเรียนรู้

ดำเนินการเรียนรู้ดังนี้

- 1) ศึกษาแนวการเรียนรู้
- 2) ศึกษาตามประเด็นเนื้อหาสาระ
- 3) ทำกิจกรรมการเรียนรู้ตามที่กำหนด

2. การทำกิจกรรม e-Learning

ให้ผู้เรียนทำกิจกรรม e-Learning ในประเด็นต่าง ๆ ในแต่ละสัปดาห์ ดังนี้

สัปดาห์ที่ 1	ปฐมนิเทศวิชาและการประเมินผลตนเองก่อนเรียน สื่อวีดิทัศน์	เวลา 30 นาที
สัปดาห์ที่ 2	บทที่ 1 การส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร	เวลา 60 นาที
สัปดาห์ที่ 3	บทที่ 2 การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	เวลา 60 นาที
สัปดาห์ที่ 4	บทที่ 3 การส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย	เวลา 60 นาที
สัปดาห์ที่ 5	บทที่ 4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนา องค์กรเกษตรกร	เวลา 60 นาที
สัปดาห์ที่ 6	บทที่ 5 การประเมินองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย	เวลา 60 นาที
สัปดาห์ที่ 7	สรุปและประเมินผลหลังเรียน สื่อวีดิทัศน์	เวลา 30 นาที

3. การประเมินผลการเรียนรู้

- 1) การเข้าร่วมการเรียนรู้ทุกสัปดาห์
- 2) การทำกิจกรรมในการเรียนรู้ทุกบท
- 3) การประเมินผลจากการสอบวิชาได้คะแนนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 60

4. คำแนะนำการเข้าใช้ e-Learning

ให้ผู้เรียนศึกษาการเรียนรู้ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตโดยปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ที่เว็บไซต์
<https://e-learning.doae.go.th>

5. เอกสาร/สื่อคัดสรรและแนะนำ

- 5.1 พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2562
- 5.2 แนวทางการดำเนินงานกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร
- 5.3 การดำเนินงานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
- 5.4 คู่มือการดำเนินงานกลุ่มยุวเกษตรกร
- 5.5 9 อย่าง สู่ความยั่งยืนวิสาหกิจชุมชน
- 5.6 คู่มือนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
- 5.7 คู่มือการส่งเสริมการรวมกลุ่ม และการบริหารจัดการกลุ่ม
- 5.8 การประกอบกิจการวิสาหกิจชุมชนเพื่อรองรับการเข้าสู่ AEC
- 5.9 แบบประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน (ปรับปรุง ปี 2562)
- 5.10 แบบประเมินความสามารถในการดำเนินธุรกิจของวิสาหกิจชุมชน
- 5.11 แบบประเมินศักยภาพองค์กรเกษตรกร

บทที่ 1

การส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

1. นางสาวรัชต์ คนเจน

ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาเครือข่ายเกษตรกร

กองพัฒนาเกษตรกร

บทที่ 1

การส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

การปฏิบัติงานเกี่ยวกับองค์กรเกษตรกรนั้น นักส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องมีความรู้พื้นฐานในหลายประเด็น เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยควรเข้าใจถึงความหมาย ความสำคัญ ประเภท รวมถึงประวัติความเป็นมา และกระบวนการพัฒนาองค์กรเกษตรกร นอกจากนี้ การศึกษากรณีตัวอย่างองค์กรเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จจะช่วยให้เห็นภาพการทำงานจริงในพื้นที่ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวสามารถแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1.1 ความรู้เกี่ยวกับองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.1.1 ความหมายและความสำคัญขององค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.1.2 ประเภทขององค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.1.3 ความเป็นมาของการจัดตั้งองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.1.4 หลักการและการพัฒนาองค์กรเกษตรกร

ตอนที่ 1.2 แนวทางและกระบวนการพัฒนาองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.2.1 แนวทางส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.2.2 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

เรื่องที่ 1.2.3 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

เรื่องที่ 1.2.4 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกร

ตอนที่ 1.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.3.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

เรื่องที่ 1.3.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

เรื่องที่ 1.3.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกร

ตอนที่ 1.1 ความรู้เกี่ยวกับองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.1.1 ความหมายและความสำคัญขององค์กรเกษตรกร

การประกอบอาชีพในภาคการเกษตรไม่ว่าจะแขนงใดหากเป็นรูปแบบเกษตรกรรายย่อย โอกาสการแข่งขันเพื่อให้เกิดอำนาจการต่อรองมักจะมีน้อย เนื่องจากต้องต่อสู้ทุกอย่างด้วยตนเองไม่ว่าจะเป็นการลงทุนในการประกอบอาชีพ การหาตลาดจำหน่ายผลผลิต การซื้อปัจจัยการผลิตที่แพงขึ้น การหาข้อมูลเพื่อวิเคราะห์วางแผนการผลิต และการขาดอำนาจต่อรองกับพ่อค้าผู้รับซื้อผลผลิต ตลอดจนขาดที่ปรึกษาให้คำแนะนำทั้งในด้านการผลิตและการตลาด ดังนั้น จึงต้องมีการส่งเสริมให้เกษตรกรรวมตัวกันเป็นองค์กรเกษตรกรในรูปแบบต่างๆ ซึ่งองค์กรเกษตรกรมีความหมายและความสำคัญ ดังนี้

1. ความหมายขององค์กรเกษตรกร

องค์กรเกษตรกร หมายถึง กลุ่มของเกษตรกรที่รวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เป็นข้อจำกัดของเกษตรกร รายย่อย หรือเพื่อพัฒนาสภาพการประกอบอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่มโดยมีโครงสร้าง การดำเนินงาน และระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2564)

2. ความสำคัญขององค์กรเกษตรกร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2556) ระบุว่า องค์กรเกษตรกรเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาการเกษตร เพราะเป็น การพัฒนาคนและพัฒนางานไปพร้อมๆ กัน และทำให้เกิดประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1 เพิ่มโอกาสด้านการเรียนรู้ กระบวนการกลุ่มจะช่วยให้เกษตรกรมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกัน และกัน รู้จักระบบการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ สามารถแก้ไขปัญหา วางแผน การจัดการ และกำหนดแนวทาง การพัฒนาร่วมกัน นอกจากนี้ การรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีในรูปแบบกลุ่มจะเป็นไปได้รวดเร็วกว่าการถ่ายทอด เป็นรายบุคคล

2.2 เพิ่มโอกาสด้านการผลิต เกษตรกรที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในกระบวนการผลิตและการจัดการผลผลิต ตัวอย่างเช่น การผลิตส่งตลาดในจำนวนและคุณภาพที่ตลาดต้องการ และการแปรรูปผลผลิตเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มในกรณีผลผลิตล้นตลาดหรือผลผลิตตกต่ำ เป็นต้น

2.3 เพิ่มโอกาสทางการตลาดและเพิ่มอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ ทั้งการซื้อปัจจัยการผลิตและการขาย ผลผลิต รวมถึงการปกป้องผลประโยชน์ของมวลหมู่สมาชิก

2.4 เพิ่มโอกาสด้านการบริการ เป็นการอำนวยความสะดวกให้กับสมาชิก ตัวอย่างเช่น การจัดหา สิ่งจำเป็นสำหรับการอุปโภค บริโภค ตลอดจนปัจจัยการผลิตต่างๆ มาบริการให้แก่สมาชิกในราคาถูก

เรื่องที่ 1.1.2 ประเภทขององค์กรเกษตรกร

ประเภทขององค์กรเกษตรกร ที่จัดทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร แบ่งออกเป็น 3 ประเภท โดยมีลักษณะการรวมกลุ่มที่แตกต่างกันไป ดังนี้

1. กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร (Agricultural Occupation Promotion Group) เป็นองค์กรเกษตรกร ที่รวมตัวกันอย่างเป็นทางการ อาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือเกิดจากการส่งเสริมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและ มีการจดทะเบียนอย่างเป็นทางการ มีโครงสร้างการดำเนินงานและระเบียบข้อบังคับชัดเจนแต่ไม่มีกฎหมายรองรับ สมาชิกกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรอาจเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเดียวกัน หรือดำเนินกิจกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกันมารวมตัวกันโดยธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายการดำเนินงานในทิศทางเดียวกัน เมื่อรวมตัว กันได้แล้วจะต้องไปยื่นขอจดทะเบียนเป็นกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรที่สำนักงานเกษตรอำเภอ โดยต้องมีระเบียบ ข้อบังคับกลุ่ม รายชื่อคณะกรรมการกลุ่ม บัญชีรายชื่อสมาชิกกลุ่มและแผนงาน/กิจกรรมกลุ่มด้วย (กรมส่งเสริม การเกษตร, 2564)

2. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร (Farm Women Group) หมายถึง การรวมกลุ่มของสตรีในภาคเกษตร ตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป รวมตัวกันไปยื่นขอจดทะเบียนที่สำนักงานเกษตรอำเภอ ภายใต้ชื่อ “กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร” เพื่อเป็นแหล่งรับการสนับสนุน และการถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรและเคหกิจเกษตร ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาอาชีพ และยกระดับเศรษฐกิจครัวเรือน (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2563)

3. กลุ่มยุวเกษตรกร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2561) ระบุว่า กลุ่มยุวเกษตรกร (4-H Club) หมายถึง กลุ่มเด็กและเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 10 ถึง 25 ปี ที่มีความสนใจด้านการเกษตร รวมกันกันจัดตั้งเป็น "กลุ่มยุวเกษตรกร" เพื่อพัฒนาความรู้ ประสบการณ์ด้านการเกษตรทักษะอาชีพ และทักษะการดำเนินชีวิต ตลอดจนเสริมสร้างทัศนคติที่ดีในการประกอบอาชีพภาคการเกษตร ในปัจจุบันกลุ่มยุวเกษตรกรแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

3.1 กลุ่มยุวเกษตรกรในโรงเรียน เป็นกลุ่มยุวเกษตรกรที่สมาชิกทั้งหมดเป็นนักเรียนที่กำลังเรียนอยู่ กลุ่มยุวเกษตรกรประเภทนี้ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในโรงเรียน

3.2 กลุ่มยุวเกษตรกรนอกโรงเรียน เป็นกลุ่มยุวเกษตรกรที่สมาชิกทั้งหมดพ้นจากการเป็นนักเรียนแล้ว

3.3 กลุ่มยุวเกษตรกรแบบผสม เป็นกลุ่มยุวเกษตรกรที่ประกอบด้วยสมาชิกทั้งที่เป็นนักเรียนและที่พ้นจากการเป็นนักเรียนแล้ว

เรื่องที่ 1.1.3 ความเป็นมาของการจัดตั้งองค์กรเกษตรกร

ความเป็นมาขององค์กรเกษตรกรแต่ละประเภท จะทำให้เข้าใจถึงบริบทและปัจจัยที่ทำให้องค์กรเกษตรกรแต่ละประเภทเกิดขึ้น เรียนรู้จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา และนำประสบการณ์ที่ดีมาปรับใช้ในปัจจุบัน โดยแต่ละประเภทมีที่มาแตกต่างกัน ดังนี้

1. กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2564) กล่าวว่า กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร เป็นแนวคิดการรวมกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบงานส่งเสริมการเกษตรของไต้หวัน ซึ่งใช้สมาคมเกษตรกร เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานพัฒนาเกษตรกร จุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรของประเทศไทยเกิดจากการรวมตัวของชาวนาเรียกว่า “กลุ่มชาวนา” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 มีลักษณะเป็นกลุ่มอาชีพที่ยังไม่เป็นทางการ มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกให้ดีขึ้น ในด้านการทำงานของภาครัฐจะสามารถทำงานได้สะดวกขึ้น เนื่องจากกลุ่มจะเป็นแหล่งหรือศูนย์กลางที่จะรับบริการหรือความรู้ต่าง ๆ โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้ให้คำแนะนำเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ เน้นการบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ ร่วมกันด้านการผลิต ร่วมกันซื้อปัจจัยการผลิต ร่วมกันจำหน่ายผลผลิต และร่วมกันพัฒนาชุมชนและสังคม

ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงเกษตร และจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรขึ้น จึงได้โอนงานส่งเสริมกลุ่มชาวนามาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมส่งเสริมการเกษตร และได้ขยายผลให้กว้างขึ้น ครอบคลุมทั้งชาวนา ชาวไร่ ชาวนา และเกษตรกรผู้ผลิตปัจจัยการผลิต ซึ่งจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ กลุ่มที่ ประสงค์จะจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล เน้นการเพิ่มศักยภาพในเชิงกฎหมายและธุรกิจเรียกว่า “กลุ่มเกษตรกร” และกลุ่มที่จดทะเบียนแต่ไม่ประสงค์จะจัดตั้งเป็นนิติบุคคล เน้นกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพึ่งพาตนเอง เรียกว่า “กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร”

จากนั้นในปี พ.ศ. 2545 ได้มีการส่งมอบภารกิจส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรที่เป็นนิติบุคคลให้แก่กรมส่งเสริม สหกรณ์ โดยกรมส่งเสริมการเกษตรยังคงรับผิดชอบการส่งเสริมกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร และได้กำหนดนิยาม ของกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรว่า “เป็นองค์กรเกษตรกรที่รวมตัวกันอย่างเป็นทางการ อาจเกิดขึ้นเอง โดยธรรมชาติ หรือเกิดจากการส่งเสริมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีการจดทะเบียนกับทางราชการ มีโครงสร้าง การดำเนินงานและระเบียบข้อบังคับชัดเจนแต่ไม่มีกฎหมายรองรับ” ซึ่งการส่งเสริมเกษตรกรทั้ง 2 ประเภท มีความแตกต่างกัน เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการรวมตัวของเกษตรกรต่างกัน สำหรับงานส่งเสริมกลุ่มส่งเสริม อาชีพการเกษตร จะสนับสนุน ให้มีเกษตรกรมีการรวมกลุ่มของเกษตรกรขึ้นในระดับหมู่บ้านหรือตำบล โดยความสมัครใจ

2. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2563) กล่าวว่า การดำเนินงานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2510 ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรขึ้นในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ งานส่งเสริมและจัดตั้ง กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรได้โอนมาเป็นภารกิจของกรมส่งเสริมการเกษตร ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 ได้รับงบประมาณ ช่วยเหลือจากองค์การ เอ.ไอ.ดี. ระยะเวลา 3 ปี (พ.ศ. 2511 – 2513) มีเจ้าหน้าที่วุฒิทางด้านคหกรรมศาสตร์ที่ผ่านการอบรมก่อนการปฏิบัติงานที่จังหวัดอุบลราชธานี ดำเนินงานส่งเสริมวิชาคหกรรมศาสตร์ให้กับแม่บ้านเกษตรกร และเยาวชนสตรีในกลุ่มชาวนาของกรมการข้าว โดยจัดอบรมเป็นรุ่น รุ่นละ 3 เดือน วิชาที่อบรม ได้แก่ อาหาร โภชนาการ ตัดเย็บเสื้อผ้า และศิลปะประดิษฐ์ ที่ศูนย์สาธิตกลุ่มเกษตรกรระดับอำเภอ จำนวน 4 ศูนย์ คือ ศูนย์อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี ศูนย์อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และศูนย์อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช และในปี พ.ศ. 2512 ได้ส่งเสริมงานเคหกิจ เกษตรเข้าไปในหน่วยยุวเกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร และแม่บ้านชาวนา โดยเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตร ไปให้การอบรมตามกลุ่มในระยะสั้น กลุ่มละ 5 – 7 วัน ในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) มีการจดทะเบียนเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำนวน 10,148 กลุ่ม มีสมาชิก จำนวน 124,898 ราย บริหารงาน ในรูปแบบของคณะกรรมการ เพื่อรับความรู้ด้านการเกษตรและเคหกิจเกษตรและนำไปปฏิบัติในครอบครัว รู้จัก การทำงานร่วมกันในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมพัฒนาการเกษตร เศรษฐกิจครัวเรือนเกษตรกร คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการสร้างอาชีพสร้างรายได้ และสร้างความมั่นคงด้านอาหารในครัวเรือนและ ชุมชน ตลอดจนมีการเชื่อมโยงเครือข่ายของกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน

3. กลุ่มยุวเกษตรกร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2561) ระบุว่า การส่งเสริมยุวเกษตรกรไทยได้เริ่มขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2495 โดย Dr. Frank Dickinson ผู้เชี่ยวชาญองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO) ได้เสนอโครงการฟื้นฟูสภาพความเป็นอยู่ของสมาชิกนิคมสร้างตนเองบางปะกง ต่อองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ โดยให้มีการฝึกอบรมและฝึกปฏิบัติสำหรับเกษตรกรผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวและเกษตรกรวัยรุ่น ต่อมาในปี พ.ศ. 2496 มีการตั้งคณะกรรมการฟื้นฟูเกษตรกรในนิคมสร้างตนเองบางปะกง ประกอบด้วย ผู้แทนกระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตร กระทรวงศึกษาธิการ สำนักจัดความมั่นคงร่วมกันของสหรัฐอเมริกา (United States Operations Mission, USOM) องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติและองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) ดำเนินโครงการทดลองส่งเสริมการปลูกพืช ทำสวนครัว และเลี้ยงสัตว์ แก่เยาวชนที่โรงเรียนพรหมานุเคราะห์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นครั้งแรก

วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2496 คณะกรรมการฯ ได้ร่วมวางแผนการจัดตั้ง 4-H Club ขึ้นในประเทศไทย โดยนำรูปแบบและแนวทางการดำเนินงานมาจากประเทศสหรัฐอเมริกา โดยได้จัดตั้งที่อำเภอบางปะกง อำเภอบางคล้า และอำเภอมะขาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และในวันที่ 16 มีนาคม 2496 นายอินทรี จันทรสถิตย์ อธิบดีกรมการปกครอง ได้นำเสนอรายงานผลการดำเนินงานต่อที่ประชุมของคณะกรรมการฯ ที่ประชุมได้พิจารณาเห็นว่าการดำเนินงานของ 4-H Club ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการเกษตร จึงมีมติมอบให้กองส่งเสริมและเผยแพร่ กรมการปกครอง กระทรวงเกษตร เป็นหน่วยงานรับผิดชอบในการส่งเสริมและจัดตั้งหน่วย และเปลี่ยนชื่อจาก 4-H Club เป็น “หน่วยยุวกสิกร”

ต่อมาในปี พ.ศ. 2510 ได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตรขึ้นในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ งานส่งเสริมและจัดตั้งหน่วยยุวกสิกรได้โอนมาเป็นภารกิจของกองพัฒนาการบริหารงานเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร และในปี พ.ศ. 2514 จึงได้มีการพิจารณาเปลี่ยนชื่อจาก “หน่วยยุวกสิกร” เป็น “หน่วยยุวเกษตรกร” และในปี พ.ศ. 2518 ได้เปลี่ยนเป็น “กลุ่มยุวเกษตรกร” เพื่อให้สอดคล้องกับงานของกรมส่งเสริมการเกษตร

งานยุวเกษตรกรเป็นงานสากล ปัจจุบันมีประเทศต่างๆ ดำเนินงานเกี่ยวกับยุวเกษตรกรมากกว่า 80 ประเทศทั่วโลก ในแต่ละประเทศใช้เครื่องหมายแตกต่างกันไป สำหรับเครื่องหมายของยุวเกษตรกรไทยเป็นใบโคลเวอร์ สีเขียว ซึ่งเป็นพืชตระกูลถั่วชนิดหนึ่ง มี 4 แฉก (ตามธรรมชาติจะพบเพียง 3 แฉก โอกาสที่จะพบ 4 แฉกมีน้อยมาก หากได้พบถือว่าโชคดี) ในแต่ละแฉกบรรจุตัวอักษร “ก” ไว้ตรงกลาง ดังภาพ

อักษร “ก” ในเครื่องหมายนี้เป็นคำย่อของคำ 4 คำ คือ

ก ตัวแรก	หมายถึง “เกศ” คือ	“การฝึกสมอง”
ก ตัวที่สอง	หมายถึง “กมล” คือ	“การฝึกใจ”
ก ตัวที่สาม	หมายถึง “กร” คือ	“การฝึกใช้มือ”
ก ตัวที่สี่	หมายถึง “กาย” คือ	“การฝึกพลานามัย”

ภาพที่ 1.1 เครื่องหมายยุวเกษตรกร

ผู้คิดเครื่องหมาย 4ก นี้คือ นายสระ ไตรเดช ที่ปรึกษาหน่วยยุวเกษตรกร “น้ำปรุงพัฒนา” ตำบลน้ำโจ้ อำเภอมะขาม จังหวัดลำปาง เมื่อปี พ.ศ. 2508 และได้ประพันธ์โคลงสี่สุภาพไว้ดังนี้

เกศไกรก่อเกิดก้าว	กิจกรรม
กมลมันัสัจธรรม	ทุกผู้
กรหมั่นกระทำ	งานเด่นเสมอมา
กายแกร่งกรำกอบกู้	เกียรติกิจองเกศตรกรรม

การให้ความหมายของอักษร ก ทั้ง 4 ตัวตรงกับความหมายของ 4-H ในเครื่องหมายยุวเกษตรกรที่ใช้กันเป็นสากลที่มาจากสหรัฐอเมริกา คือ

H ตัวแรก	หมายถึง “HEAD”	คือ	“ศีรษะ” หรือ “เกศ”
H ตัวที่สอง	หมายถึง “HEART”	คือ	“ใจ” หรือ “กมล”
H ตัวที่สาม	หมายถึง “HAND”	คือ	“มือ” หรือ “กร”
H ตัวที่สี่	หมายถึง “HEALTH”	คือ	“กาย” หรือ “กาย”

เรื่องที่ 1.1.4 หลักการการพัฒนางานองค์กรเกษตรกร

หลักการพัฒนางานองค์กรเกษตรกร แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ หลักการมีส่วนร่วม หลักการพึ่งตนเอง และหลักการเรียนรู้ ดังนี้

1. หลักการมีส่วนร่วม

กรมส่งเสริมการเกษตร (2556) ระบุว่า กลุ่มจะมีความเข้มแข็งและสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างยั่งยืน ต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชน ชุมชน หรือกลุ่มคนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายหรือแนวทางพัฒนา และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการบริการ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการควบคุมประเมินผล แผนงานโครงการต่างๆ ของกลุ่มหรือองค์กร

1.1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาเพื่อค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาขององค์กรหรือกลุ่ม ถ้าไม่ทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาจะทำให้การแก้ไขไร้ประโยชน์

1.2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

การวางแผนจะช่วยให้องค์กรหรือกลุ่มรู้จักวิถีคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆ มาใช้ในการวางแผน

1.3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน

สมาชิกขององค์กรหรือกลุ่มอาจมีฐานะที่แตกต่างกัน แต่อาจมีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุน และปฏิบัติงานจะทำให้องค์กร หรือกลุ่มสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

1.4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

การติดตามและประเมินผลงานเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนางานองค์กรหรือกลุ่ม ถ้าหากการติดตามประเมินผลขาดการมีส่วนร่วม จะทำให้ไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำเป็นอย่างไร ได้รับผลดีหรือได้รับผลประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความสำเร็จยากลำบาก

2. หลักการพึ่งพาตนเอง

กรมส่งเสริมการเกษตร (2556) กล่าวว่า การพึ่งพาตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ ซึ่งการพึ่งพาตนเองได้นั้นมีทั้งในบุคคลและชุมชน การพึ่งตนเองต้องสามารถผันเปลี่ยนไปตามเวลาได้เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สอดคล้อง และสมดุล ซึ่งการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาที่ช่วยในการขับเคลื่อนมีปัจจัยสำคัญ 5 ด้าน หรือ TERMS ซึ่งประกอบด้วย Technology, Economic, Resource, Mental และ Social-Culture ดังนี้

2.1 การพึ่งพาตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technology Self-reliance : T) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การจัดวางโครงการ การจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

2.2 การพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-reliance : E) หมายถึง ความสามารถในการทำมาหากินเลี้ยงชีพที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควร หรืออย่างมีสมดุล

2.3 การพึ่งพาตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Self-reliance : R) หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เกิดสมดุลธรรมชาติ

2.4 การพึ่งพาตนเองได้ทางจิตใจ (Mental Self-reliance: M) หมายถึง การมีสภาพจิตใจที่กล้าแข็งเพื่อที่สามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้า การยึดมั่น ปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลาง หรือมีขนิมมาปฏิบัติ

2.5 การพึ่งพาตนเองได้ทางสังคม (Social-Culture Self-reliance: S) หมายถึง การที่คนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นมีผู้นำที่มี ประสิทธิภาพ สามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง หรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอก เข้ามาช่วยทำให้ชุมชนช่วยตนเองได้

3. หลักการเรียนรู้

กรมส่งเสริมการเกษตร (2556) ระบุว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต “การเรียนรู้” คือ การเปลี่ยนแปลงศักยภาพแห่งพฤติกรรมที่ชัดเจน ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกหรือการปฏิบัติที่ได้รับ ได้แก่

3.1 ปัจจัยสำคัญของการเรียนรู้

ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ทั่วโลกเต็มไปด้วยข่าวสารและข้อมูลต่างๆ ที่ล้วนส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิต และการตัดสินใจของผู้คนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้ที่สามารถเข้าถึง และมีความถูกต้องของข่าวสาร และข้อมูลมากกว่าย่อมตัดสินใจในสิ่งต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม และถูกต้องการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงต่างๆ จึงมีความสำคัญ ปัจจัยสำคัญของการเรียนรู้ คือ

3.1.1 ตัวผู้เรียน (Learner) หมายถึง องค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย จะต้องไม่ปิดตัวเองสำหรับการเรียนรู้ในด้านต่างๆ เพื่อนำมาสู่การพัฒนาสมาชิกและองค์กร ซึ่งกลุ่มและองค์กรจะต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าจะเรียนรู้อะไร มีเป้าหมายเพื่ออะไร แหล่งเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ และวิธีการประเมินความก้าวหน้า การเรียนรู้ของกลุ่มและองค์กร ซึ่งสามารถทำได้ด้วยตนเองหรือขอความร่วมมือช่วยเหลือจากผู้อื่น

3.1.2 สิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่เป็นตัวกระตุ้น (Stimulus Situation) หมายถึง สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบและทำให้เกิดการอยากเรียนรู้ซึ่งอาจเป็นสถานการณ์ที่พบเห็นหรือได้รับรู้เทคโนโลยีที่เป็นประโยชน์ หรือนำมาประยุกต์ใช้กับกิจกรรมที่ทำอยู่ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่างๆ

3.1.3 ปฏิกริยาตอบสนอง (Response) หมายถึง ปฏิกริยาของกลุ่มหรือองค์กรที่ได้จากการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมจนทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้และประสบการณ์เดิมเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่หรือสิ่งใหม่ๆ ให้กับกลุ่มหรือองค์กร

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าหลักการพัฒนาองค์กรเกษตรกร จะต้องอาศัยหลักการเรียนรู้โดยยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา หรือเกษตรกรเป็นหัวใจของการพัฒนา ใช้กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายเป็นกลไกการพัฒนา เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก ให้ร่วมคิด ร่วมทำร่วมรับผลประโยชน์ สามารถพึ่งพาตนเองได้ อย่างยั่งยืน

ตอนที่ 1.2 แนวทางและกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.2.1 แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2556) ระบุว่า การพัฒนาองค์กรเกษตรกร เริ่มต้นตั้งแต่กระบวนการสร้างกลุ่ม ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ ประกอบด้วย คณะกรรมการ สมาชิก กิจกรรม แผนดำเนินการ ว่าจะทำอะไร ทำที่ไหน ทำอย่างไร ใครทำ มีข้อตกลงร่วม ผลประโยชน์ เป้าหมาย และการติดตามประเมินผล รวมถึงการประเมินความพึงพอใจของสมาชิกและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และในกระบวนการสร้างกลุ่มปัจจัยที่สำคัญ ช่วยขับเคลื่อนกระบวนการสร้างกลุ่มให้ประสบความสำเร็จ คือ ความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่มโดยเฉพาะในประเด็นหลัก ได้แก่

1. การกำหนดเป้าหมาย แผนงาน
2. การจัดโครงสร้างกลุ่ม โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารงานกลุ่ม และคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ที่ชัดเจนสอดคล้องกับแผนงานกิจกรรมของกลุ่ม
3. การวางกลไกควบคุมการสื่อสารและการประสานงาน โดยร่วมกันกำหนดกฎกติกาข้อตกลงของกลุ่ม การวางระบบการประชุมอย่างสม่ำเสมอและมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการประชุมจะเป็นทั้งช่องทางการสื่อสาร และกลไกในการติดตามงาน
4. การวางรูปแบบการติดตามและประเมินผล โดยมีความสอดคล้องกับกรมส่งเสริมการเกษตร ในหลักการสร้างกลุ่มและชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ต้องสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น ได้แก่ 1) การมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนร่วมกัน 2) การมีวิสัยคิด และการแก้ปัญหา โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 3) การมีส่วนร่วมของทุกคนตั้งแต่เริ่มต้น 4) การจัดโครงสร้างแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงาน และการสร้างระบบการบริหารจัดการที่ดีมีความชัดเจน ได้แก่ การประสานงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างสอดคล้องทั้งด้านการผลิต การตลาด การบริหารทรัพยากรและการเงิน ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กร

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าหัวใจสำคัญของกลุ่ม คือ ความสามารถในการบริหารจัดการของผู้นำและสมาชิก ก่อให้เกิดเป็นองค์กรเกษตรกรที่เข้มแข็ง ซึ่งการที่จะพัฒนาเป็นองค์กรเกษตรกรที่เข้มแข็งได้นั้น มีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1. การศึกษา การวิเคราะห์ข้อมูล และการประเมินสถานการณ์

1.1 การศึกษาข้อมูล

ข้อมูลเป็นข้อเท็จจริงหรือเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น คน สัตว์ สิ่งของสถานที่โดยอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมต่อการสื่อสาร การแปลความหมาย และการประมวลผล ซึ่งข้อมูลอาจจะได้มาจากการสังเกต การรวบรวม การวัดข้อมูลเป็นได้ทั้งข้อมูลตัวเลข หรือสัญลักษณ์ใดๆ ที่สำคัญจะต้องมีความเป็นจริงและต่อเนื่อง ข้อมูลที่ควรศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิชาหกิจชุมชน และเครือข่ายควรเป็น การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับกลุ่ม ซึ่งอาจได้จากการศึกษาเอกสาร จะทำให้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐาน ความเป็นมา วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ขอบเขตและแผนปฏิบัติงาน กิจกรรม ขั้นตอน หรือแนวทางปฏิบัติของกลุ่มว่าเป็นอย่างไร หรือกลุ่มมีการวิเคราะห์ตนเองบ้างหรือไม่

1.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาองค์กร เป็นการวิเคราะห์เพื่อการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงกระบวนการทำงานขององค์กรให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพแวดล้อมและที่สำคัญ คือ ทำให้บรรลุเป้าประสงค์ขององค์กร ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงการวิเคราะห์ด้วยวิธี SWOT

SWOT เป็นตัวย่อที่มีความหมาย คือ

S = Strengths คือ จุดแข็ง หมายถึง ความสามารถและสถานการณ์ภายในองค์กรที่เป็นทางบวก ซึ่งสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินงาน

W = Weakness คือ จุดอ่อน หมายถึง สถานการณ์ภายในองค์กรที่เป็นด้านลบและด้อยความสามารถ ซึ่งไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

O = Opportunity คือ โอกาส หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยในการทำงานขององค์กรบรรลุวัตถุประสงค์

T = Threats คือ อุปสรรค หมายถึง ปัจจัยหรือสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานขององค์กรไม่ให้เกิดบรรลุวัตถุประสงค์

หลักการสำคัญของ SWOT คือการวิเคราะห์โดยการสำรวจจากสถานการณ์ 2 ด้าน คือ สถานการณ์ภายในและสถานการณ์ภายนอก จึงเรียกได้ว่าเป็นการวิเคราะห์สภาพการซึ่งเป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน เพื่อให้รู้ตัวเอง รู้จักสภาพแวดล้อมชัดเจน และวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรค การวิเคราะห์ปัจจัยต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกองค์กรจะช่วยให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกองค์กร ทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต รวมทั้งผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ที่มีต่อองค์กรจะมีผลทำให้สามารถพัฒนาองค์กรไปในทางที่เหมาะสม

1.3 การประเมินสถานการณ์

การประเมินสถานการณ์เป็นการเรียนรู้ และค้นหาศักยภาพของกลุ่มองค์กร หรือชุมชน โดยการสำรวจข้อมูลในเรื่องจุดแข็งหรือข้อดี เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของดีที่มีอยู่ เกิดความภาคภูมิใจ และรักหวงแหน พร้อมจะพัฒนาจากพื้นฐานที่มีให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการพึ่งพาตนเอง ด้านผู้นำ ด้านสมาชิก ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ด้านวัฒนธรรมกฎระเบียบต่าง ๆ ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม และเครือข่าย ด้านผลผลิต ผลงาน ด้านการยอมรับของบุคคลภายนอก ด้านสาธารณประโยชน์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. การกำหนดเป้าหมาย

2.1 หลักการกำหนดเป้าหมาย

การกำหนดเป้าหมายเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่เฉพาะเจาะจง มีตัวชี้วัดที่สามารถวัดได้และเพื่อประเมินความสำเร็จได้ องค์กรต้องมองว่า เป้าหมายต้องสามารถบรรลุได้จริง และต้องมีทรัพยากรที่จำเป็นในการบรรลุเป้าหมาย การกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาองค์กรเกษตรกร ต้องพิจารณาว่าองค์กรต้องการพัฒนาอะไร โดยพิจารณาจากตัวองค์กรเป็นจุดเริ่มต้น เช่น การกำหนดเป้าหมายด้านการผลิต ด้านการตลาดและด้านการเรียนรู้ขององค์กร หลักการกำหนดเป้าหมาย โดยทั่วไปจะใช้หลักการของ SMART ดังนี้

2.1.1 เฉพาะเจาะจง (*Specific*) = S: ควรชี้วัดว่าเป็นการวัดอะไร ที่ไหน โดยเฉพาะเจาะจง ไม่ใช่เป็นไปโดยกว้างๆ การไม่เจาะจงทำให้มีคำถามตามมามากมาย และไม่รู้ว่าจะต้องแก้ไขหรือปรับปรุงที่ไหน

2.1.2 สามารถวัดได้ (*Measurable*) = M: เมื่อสามารถวัดผลได้ ทำให้ติดตามผลงานได้และเกิดความโปร่งใสขึ้น

2.1.3 บรรลุได้จริง (*Achievable*) = A: เพราะจะกระตุ้นให้เกิดกำลังใจในการทำแต่ต้องท้าทายความสามารถด้วย

2.1.4 มีทรัพยากรรองรับ (*Resourced*) = R: ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่หรือสามารถหาสนับสนุนได้

2.1.5 มีกรอบเวลาที่ชัดเจน (*Time Bound*) = T: ข้อนี้สำคัญมากเนื่องจากตัวชี้วัดที่ไม่กำหนดเวลาในการบรรลุผลลัพธ์ที่ต้องการจะขาดการดูแลเอาใจใส่ติดตาม ซึ่งทำให้ตัววัดไม่สามารถผลักดันผลสำเร็จ

2.2 วิธีการกำหนดเป้าหมาย

การกำหนดเป้าหมาย เป็นกระบวนการที่มีประสิทธิภาพสำหรับการวางแผนอนาคตและช่วยให้เราสามารถกำหนดทิศทางขององค์กรว่าจะไปในทิศทางใด นอกจากนี้ การกำหนดเป้าหมายอย่างเหมาะสมจะช่วยให้กระตุ้นให้เราเกิดความพยายามและความทุ่มเท เพื่อให้องค์กรสามารถไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ การกำหนดเป้าหมายขององค์กรเกษตรกร มีสิ่งที่ควรคำนึง เช่น จะทำอะไร เพื่ออะไร ทำอย่างไร ใครทำ ทำที่ไหน ทำเท่าไร จะหาทุนจากไหน บริหารจัดการอย่างไร เป็นต้น

3. การวางแผนพัฒนา

3.1 หลักการวางแผน

การวางแผนพัฒนาองค์กรเกษตรกร ต้องมีข้อมูลจากการวิเคราะห์ข้อมูลและประเมินสถานการณ์ แล้วนำมาวางแผนในการพัฒนา ไม่เพียงแต่ข้อมูลที่เป็นปัญหาและความต้องการ แต่รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มองค์กร หรือชุมชน และสถานการณ์โลกที่มีผลกระทบต่อการพัฒนา ในการวางแผนพัฒนาทุกภาคส่วน ควรมีส่วนร่วมและใช้เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่สามารถคาดได้ว่า เราต้องการอะไร จะพัฒนาอย่างไรโดยเป็นการทำอย่างเป็นระบบเพื่อการตัดสินใจเลือกแนวทางปฏิบัติที่ดีที่สุดสำหรับอนาคต เพื่อให้องค์กรบรรลุผลที่ปรารถนา

3.2 ประเภทของแผนพัฒนา

การพัฒนาองค์กรเกษตรกร ต้องมีแผนพัฒนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งสามารถกำหนดได้ 3 ประเภท ได้แก่

3.2.1 แผนระยะยาว เป็นการวางแผนในระดับกลยุทธ์โดยมีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงการบริหารและการปฏิบัติการภายในองค์กรเข้ากับสภาพแวดล้อมปกติ การวางแผนระยะยาวจะคำนึงถึงอนาคตข้างหน้าอย่างน้อย 5 ปีขึ้นไป

3.2.2 แผนระยะปานกลาง แผนระยะปานกลางจะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางประสานระหว่างแผนระยะยาวกับแผนระยะสั้น เพื่อให้การปฏิบัติงานภายในองค์กรเป็นไปตามยุทธวิธี

3.2.3 แผนระยะสั้น เป็นการวางแผนเพื่อให้ครอบคลุมและเป็นไปตามเป้าหมาย แผนระยะสั้นจะต้องสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกับแผนระยะยาว แผนระยะสั้นจะช่วยให้การบริหารการปฏิบัติงานประจำวันเป็นไปด้วยความราบรื่น

3.3 องค์ประกอบของแผนพัฒนา

ในการวางแผนพัฒนากลุ่มองค์กรต้องเป็นไปอย่างมีระบบเพื่อให้แผนมีความสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพ ควรประกอบด้วย

3.3.1 นโยบาย	3.3.6 วิธีการปฏิบัติ
3.3.2 หลักการเหตุผล	3.3.7 ระยะเวลา
3.3.3 วัตถุประสงค์	3.3.8 งบประมาณ
3.3.4 เป้าหมาย	3.3.9 ผู้รับผิดชอบ
3.3.5 ขั้นตอนการปฏิบัติการ	

3.4 ข้อควรคำนึงในการวางแผนพัฒนา

การวางแผนเป็นการหาทางเลือกที่ดีที่สุดในการปฏิบัติงานโดยใช้ปัจจัยต่าง ๆ และมีเหตุผลเพื่อให้การดำเนินงานของกลุ่มหรือองค์กรเป็นไปอย่างเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ การวางแผนที่ดีและมีประสิทธิภาพควรคำนึงถึง ข้อมูลต้องแม่นยำและเชื่อถือได้ การวางแผนต้องมองไปถึงอนาคตและสามารถเกิดขึ้นได้จริง ระยะเวลาและค่าใช้จ่าย ความเข้มงวดของการดำเนินงาน การต่อต้านการเปลี่ยนแปลงของสมาชิก ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการวางแผน ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวัฒนธรรมขององค์กร

4. การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ

4.1 หลักการนำแผนสู่การปฏิบัติ

การดำเนินการเมื่อแผนผ่านมาจากความเห็นชอบของส่วนรวมแล้วต้องพร้อมและสามารถปฏิบัติได้ทันที เนื่องจากเป็นแผนแบบพึ่งพาตนเอง ดำเนินการตามศักยภาพของตนเองเท่าที่จะดำเนินการได้ก่อนขอรับการสนับสนุนจากแหล่งทุนและปัจจัยภายนอก ภายใต้การสนับสนุนและเป็นพี่เลี้ยงจากเจ้าหน้าที่และหน่วยงานต่างๆ ทั้งในด้านวิชาการ ความรู้และทักษะเพื่อปฏิบัติงานตามแผนรวมทั้งการบริหารจัดการ การนำแผนไปสู่การปฏิบัติเป็นการนำโครงการกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ในแผนไปดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายซึ่งมีแนวปฏิบัติ คือ

4.1.1 ทำตารางการปฏิบัติงาน	4.1.4 การปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับสถานการณ์
4.1.2 กำหนดบุคคลรับผิดชอบ	4.1.5 กำหนดวิธีดำเนินการให้ชัดเจน
4.1.3 กำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงาน	4.1.6 กำหนดรอบการติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ

4.2 ความรู้ ทักษะ เพื่อปฏิบัติงานตามแผน

แผนถือว่าเป็นกรอบแนวทาง หรือแม่บทในการปฏิบัติงานของกลุ่มหรือองค์กรที่จะทำให้โครงการ/กิจกรรมที่กำหนดไว้ประสบผลสำเร็จ จึงต้องอาศัยความรู้และทักษะ คือ

- 4.2.1 การทำความเข้าใจกับส่วนประกอบต่างๆ ของแผน
- 4.2.2 การจัดเตรียมบุคคลผู้ปฏิบัติให้เหมาะสม
- 4.2.3 การเตรียมการดำเนินการตามแผน
- 4.2.4 การประสานงาน
- 4.2.5 การแปลความหมายของแผน
- 4.2.6 การชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับแผน
- 4.2.7 การรวบรวมข้อมูล
- 4.2.8 การตรวจสอบและประเมินข้อมูล
- 4.2.9 การปรับปรุงแผนให้เหมาะสม
- 4.2.10 การแก้ไขปัญหา
- 4.2.11 การรายงานผลการปฏิบัติงานตามแผนจนสิ้นสุดแผน

4.3 การบริหารจัดการแผน

เป็นการกำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร โดยคำนึงถึง คน คือผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินการตามแผนงาน คือ แผนงานที่กำหนดตามแผน และงบประมาณ คือความเหมาะสมของงบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงานตามแผนซึ่งต้องมีการควบคุมกำกับ ดูแล และติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ

เรื่องที่ 1.2.2 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

การจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร อาจเกิดขึ้นภายหลังการจัดเวทีเรียนรู้หรือเกิดจากความต้องการของเกษตรกรเอง โดยกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรที่มีการจัดตั้งอยู่แล้วหรือจัดตั้งขึ้นใหม่มีความประสงค์จะขอใบรับรองการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร จะต้องดำเนินการ ดังนี้

1. การจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2564) ระบุขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร ดังนี้

1.1 การจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร อาจเกิดขึ้นภายหลังการจัดเวทีเรียนรู้หรือเกิดจากความต้องการของเกษตรกรเอง

1.2 กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรที่มีการจัดตั้งอยู่แล้วหรือจัดตั้งขึ้นใหม่ มีความประสงค์จะขอใบรับรองการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร ให้กลุ่มที่มีการรวมตัวตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป ยื่นคำขอใบรับรองต่อเกษตรอำเภอผ่านนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรที่รับผิดชอบตำบลที่กลุ่มตั้งอยู่ พร้อมเอกสารดังต่อไปนี้

1.2.1 หนังสือคำขอใบรับรองการจัดตั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร ตามแบบฟอร์มที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนด

1.2.2 ข้อบังคับกลุ่มหรือข้อตกลงร่วม หรือข้อกำหนด

1.2.3 รายชื่อคณะกรรมการกลุ่ม

1.2.4 บัญชีรายชื่อสมาชิกกลุ่ม

1.2.5 แผนงาน/กิจกรรมของกลุ่ม เช่น แผนการประชุมกลุ่มและคณะกรรมการ หรือแผนการดำเนินงานของกลุ่ม

ทั้งนี้ ชื่อของกลุ่มให้ใช้ชื่อขึ้นต้นด้วยคำว่า “กลุ่ม” แล้วตามด้วยชื่อกิจกรรมหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เช่น กลุ่มฟื้นฟูอาชีพเกษตรกร กลุ่มปลูกพืชหมุนเวียน กลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่น เป็นต้น

1.3 นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล พิจารณาตรวจสอบเอกสารเสนอเกษตรอำเภอ เพื่อขอออกใบรับรองการจัดตั้งกลุ่ม

1.4 ให้เกษตรจังหวัดและเกษตรอำเภอเป็นผู้ลงนามในใบรับรองการจัดตั้งกลุ่ม

**** สำหรับกลุ่มที่มีใบรับรองการจัดตั้งกลุ่มแบบเดิมที่มีนายอำเภอและเกษตรอำเภอเป็นผู้ลงนาม สามารถใช้ฉบับเดิมได้โดยไม่ต้องขอใบรับรองใหม่ ****

หลังจากการจัดตั้งกลุ่ม ควรมีการสนับสนุนให้กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร มีการจัดโครงสร้างองค์กร โดยพิจารณาจากความเหมาะสมของขนาดและกิจกรรมของกลุ่ม โดยพิจารณาให้เป็นโครงสร้างง่าย ๆ ที่กลุ่มสามารถปฏิบัติได้จริง ประกอบด้วย 2 ส่วน เป็นอย่างน้อย คือ คณะกรรมการ และสมาชิก โดยสมาชิกกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร ควรมีคุณสมบัติ คือ ประกอบอาชีพหรือกิจกรรมด้านการเกษตรในตำบลเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน มีปัญหาหรือความต้องการคล้ายคลึงกัน และต้องมีความสนใจ และเข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มด้วยความสมัครใจ โดยสมาชิกต้องเข้าร่วมการประชุมและแสดงข้อคิดเห็น ร่วมกำหนดและปฏิบัติตามระเบียบของกลุ่มและให้ความร่วมมือและสนับสนุนในการดำเนินงานต่าง ๆ ของกลุ่ม ตลอดจนนำความรู้ที่ได้รับไปปรับปรุงอาชีพเป็นตัวอย่างแก่บุคคลอื่น ในส่วนของคณะกรรมการกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรให้พิจารณาหน้าที่ตามความเหมาะสมของกิจกรรม ซึ่งอาจประกอบด้วยกรรมการอย่างน้อย 3 คน เพื่อเป็นประธาน เลขานุการ ทรัพยากร และอาจมีตำแหน่งอื่น ๆ ตามมติที่ประชุมกลุ่ม และสนับสนุนให้กลุ่มมีการจัดทำข้อบังคับกลุ่มหรือข้อตกลง หรือข้อกำหนด โดยอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญ ประกอบด้วย ชื่อกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร ที่ตั้งกลุ่ม วัตถุประสงค์ของกลุ่ม วิธีรับสมาชิกและให้สมาชิกออกจากกลุ่ม และข้อกำหนดเกี่ยวกับคณะกรรมการ เช่น วิธีการคัดเลือก จำนวนคณะกรรมการ วาระการอยู่และการพ้นจากตำแหน่ง

2. การส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

เมื่อจัดตั้งกลุ่มแล้ว ควรสนับสนุนกลุ่มให้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยสนับสนุนเวทีการดำเนินงานร่วมกันของกลุ่มในการวิเคราะห์ปัญหา ความต้องการด้านการเกษตร และจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่ม สนับสนุนให้เกิดการระดมทุนของกลุ่ม เพื่อใช้เป็นแหล่งทรัพยากรหลัก ในการดำเนินธุรกิจของกลุ่ม เช่น การออกหุ้น รับบริจาค จัดหาแหล่งเงินทุน การอุดหนุน เป็นต้น สนับสนุนให้กลุ่มจัดกิจกรรมการศึกษาดูงาน จัดประชุม อบรม หรือจัดหาวิทยากรมาให้ความรู้แก่สมาชิก เพื่อพัฒนาความสามารถของสมาชิก และกำกับดูแลให้มีการประชุมสมาชิกอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอตามความเหมาะสม

กรมส่งเสริมการเกษตรมีภารกิจที่สำคัญในด้านส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่ม เพื่อร่วมกันพัฒนาความรู้ ความสามารถในการทางที่เกิดการพัฒนาอาชีพการเกษตร ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2566) มีกลุ่มส่งเสริมอาชีพ

การเกษตรที่ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร จำนวน 6,369 กลุ่ม มีสมาชิก จำนวน 89,729 ราย ดำเนินงานภายใต้หลักการพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ สามารถแบ่งแนวทางการพัฒนาได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) ส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกรเพื่อการจัดตั้งกลุ่ม (กลุ่มใหม่) และ 2) เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มที่มีอยู่เดิม โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม องค์กร และชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา กลไกหนึ่งที่สนับสนุนให้สามารถไปสู่เป้าหมายดังกล่าวได้ คือ การนำกระบวนการจัดตั้งกลุ่ม การบริหารจัดการกลุ่ม ในขั้นพื้นฐานไปสู่การเชื่อมโยงเครือข่าย การมีส่วนร่วม การเสริมสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้มีความสามารถในการแสวงหาข้อมูล การวิเคราะห์ปัญหา กำหนดแนวทางในการพัฒนาโดยส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร สามารถวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มให้สอดคล้องกับสินค้าและพื้นที่โดยใช้กระบวนการกลุ่มและจัดทำแผนพัฒนาศักยภาพ เพื่อขับเคลื่อนงานในรูปแบบของการรวมกลุ่มแบบมีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การเป็น Smart Group โดยใช้เกณฑ์พิจารณาความเข้มแข็งของกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร 5 ด้าน ดังนี้

ด้านที่ 1 การบริหารจัดการกลุ่ม ประกอบด้วย

- มีการจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่ม โดยกรรมการและสมาชิกกำหนดปัญหาความต้องการ
- มีการเลือกตั้งคณะกรรมการจากสมาชิก
- มีการกำหนดโครงสร้างและการแบ่งหน้าที่ของกรรมการและสมาชิก
- มีการกำหนดกฎระเบียบ หรือข้อบังคับ/ข้อตกลงชัดเจน เป็นที่ยอมรับและนำมาปฏิบัติในการดำเนินงานของกลุ่ม
- การประชุมกลุ่ม หรือประชุมคณะกรรมการไม่น้อยกว่า 6 ครั้ง/ปี และมีการบันทึก
- มีการจัดเก็บข้อมูลกลุ่มครบถ้วนเป็นปัจจุบัน เช่น ข้อมูลสมาชิก บัญชี บันทึกการประชุม
- มีการประเมินผลการดำเนินงานโดยสมาชิกมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ
- มีการจัดสรรผลประโยชน์หรือสวัสดิการเป็นไปตามข้อตกลงและสมาชิกเห็นชอบ
- มีการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ/เอกชน เช่น งบประมาณ ความรู้

ด้านที่ 2 การบริหารทุนและทรัพยากร ประกอบด้วย

- มีการระดมทุน/จัดหาทุนและทรัพยากรได้ครอบคลุมตามแผนการดำเนินงานของกลุ่ม
- มีเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม
- มีเงินออมของกลุ่ม
- มีการจัดทำบัญชีได้ครบถ้วนเป็นปัจจุบัน มีการตรวจสอบและรายงานให้สมาชิกรับทราบ

ด้านที่ 3 ด้านการพัฒนาความรู้และความสามารถของสมาชิก ประกอบด้วย

- มีการจัดกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก
- มีการนำภูมิปัญญา/นวัตกรรม มาปรับใช้ในการดำเนินการของกลุ่ม
- มีการฝึกปฏิบัติทักษะทางการเกษตร/เคหกิจ อย่างต่อเนื่อง
- เป็นวิทยากรด้านการเกษตร แปรรูป และด้านเคหกิจเกษตร ไปถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่นได้
- มีการเชื่อมโยงเครือข่ายความรู้หรือกิจกรรมกลุ่มกับองค์กรภายนอก

ด้านที่ 4 กระบวนการพัฒนาสินค้าและบริการ ประกอบด้วย

- มีการวางแผนการผลิตที่สอดคล้องกับตลาด
- มีการนำวัตถุดิบในท้องถิ่นมากกว่าร้อยละ 70 มาใช้ในการผลิต

- มีการควบคุมคุณภาพการผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐาน
- มีตลาดรองรับผลผลิตและสินค้า

ด้านที่ 5 ด้านสาธารณประโยชน์/การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

- มีการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณประโยชน์เพื่อชุมชน
- มีกิจกรรมการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและเอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- มีการทำกิจกรรมของกลุ่มที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมและพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะของสมาชิกให้เป็นผู้ประกอบการด้านการเกษตรโดยส่งเสริมให้จัดทำแผนการผลิตรายบุคคล (Individual Farm Production: IFPP) ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มและทราบรายละเอียดของการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคในการดำเนินงานร่วมกัน รวมไปถึงให้เกิดการสนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ประเทศ และระหว่างประเทศ เพื่อให้เห็นผลสำเร็จจากการปฏิบัติจริงและนำมาประยุกต์ใช้กับกิจการ จนสามารถพัฒนาศักยภาพกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรให้มีความพร้อมในการเป็นจุดเรียนรู้ต้นแบบด้านการบริหารจัดการกลุ่มให้กับชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม ผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็น Smart Product ทำให้มีรายได้อย่างต่อเนื่อง สามารถลดต้นทุน หรือเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกสามารถพัฒนาศักยภาพของสมาชิกไปสู่การเป็น Smart Farmer และเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรในทุกระดับและเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการพัฒนาอาชีพการเกษตรในด้านต่าง ๆ ให้กับเกษตรกรทั่วไปและผู้ที่เกี่ยวข้องได้

เรื่องที่ 1.2.3 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

กรมส่งเสริมการเกษตรมีนโยบายส่งเสริมสตรีในภาคเกษตร ให้รวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทำงานร่วมกันและเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระดับตำบล อำเภอ จังหวัด เพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร พัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม สามารถสร้างสุขให้กับครอบครัว ชุมชนและสังคม ส่งผลให้เกษตรกรมีการกินดี อยู่ดี และมีรายได้ที่พอเพียง โดยการจัดตั้งและการส่งเสริมพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร มีรายละเอียด ดังนี้

1. การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2563) กล่าวถึงขั้นตอนการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ดังนี้

- 1.1 แจกใบสมัครแก่ผู้สนใจ อธิบายวิธีการกรอกใบสมัคร
- 1.2 รวบรวมใบสมัคร และเรียกประชุมผู้ส่งใบสมัครและผู้สนใจ ทั้งนี้ การจัดตั้งกลุ่มต้องมีสมาชิกจำนวนไม่น้อยกว่า 10 คน พร้อมทั้งจัดทำ รายงานการประชุมการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร
- 1.3 ตั้งชื่อกลุ่มตามความเห็นชอบของสมาชิก ให้ขึ้นต้นด้วยคำว่า “กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร”
- 1.4 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอธิบายหลักการ ความสำคัญ และวิธีการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

1.5 เลือกคณะกรรมการประกอบด้วยตำแหน่งประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และประชาสัมพันธ์ โดยสมาชิกในกลุ่มเลือกกันเอง เพื่อเป็นตัวแทนของกลุ่มในการติดต่อ ประสานงาน และการดำเนินงานต่าง ๆ กับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน

1.6 ร่วมกันกำหนดกิจกรรมตามความต้องการของสมาชิก ให้เหมาะสม และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การจัดตั้งกลุ่ม โดยคำนึงถึงบริบทของชุมชน

1.7 ร่วมกันกำหนดข้อบังคับกลุ่มหรือข้อตกลงร่วมหรือข้อกำหนด เพื่อใช้ในการบริหารจัดการกลุ่ม

1.8 คณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรจัดเตรียมเอกสาร ในการขอหนังสือรับรองการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ยื่นต่อสำนักงานเกษตรอำเภอ ดังนี้

1.8.1 หนังสือคำขอรับรองการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ตามแบบฟอร์มที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนด

1.8.2 รายงานการประชุมการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

1.8.3 ทะเบียนสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

1.8.4 ข้อบังคับกลุ่มหรือข้อตกลงร่วมหรือข้อกำหนด

1.9 สำนักงานเกษตรอำเภอ พิจารณาตรวจสอบเอกสาร เสนอเกษตรจังหวัดลงนามหนังสือรับรองการจัดตั้งกลุ่ม และสำนักงานเกษตรจังหวัด สำเนาหนังสือรับรองพร้อมกับจัดทำทะเบียนข้อมูลกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ไว้เป็นหลักฐาน

1.10 สำนักงานเกษตรอำเภอ มอบหนังสือรับรองการจัดตั้งกลุ่มให้แก่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และสำเนาหนังสือรับรองพร้อมกับจัดทำทะเบียน ข้อมูลกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรไว้เป็นหลักฐาน

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บริหารจัดการกลุ่มในรูปแบบคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร คือ สมาชิกจำนวน 5 คน ซึ่งได้รับเลือกจากสมาชิกกลุ่มนั้น ๆ ให้เป็นตัวแทนในการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร มีวาระดำรงตำแหน่ง 4 ปี แต่ไม่เกินสองวาระติดต่อกันสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ (ตามระเบียบกรมส่งเสริมการเกษตรว่าด้วยคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร พ.ศ. 2557) โดยคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 1 กลุ่ม ประกอบด้วย ตำแหน่งประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และประชาสัมพันธ์ ดังนั้นกลุ่มจะมั่นคงและสำเร็จผลแค่ไหน ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการคณะนี้ที่จะต้องปฏิบัติงานให้ดีที่สุดและต้องรู้หน้าที่ของตนเป็นอย่างดี

โครงสร้างคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรระดับต่าง ๆ มีจำนวน 5 ระดับ ประกอบด้วยคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรระดับประเทศ ระดับเขต ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับตำบล ซึ่งคณะกรรมการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแต่ละระดับ จะประกอบด้วย ตำแหน่ง ประธานกรรมการ 1 คน รองประธานกรรมการไม่เกิน 2 คน เลขานุการ 1 คน เหรัญญิก 1 คน ประชาสัมพันธ์ 1 คน และกรรมการตามความเหมาะสม โดยมาจากการเลือกตั้ง มีวาระการดำรงตำแหน่ง 4 ปี แต่ไม่เกินสองวาระติดต่อกัน สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ"

2. การส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นองค์กรเกษตรกรภายใต้การส่งเสริมของกรมส่งเสริมการเกษตร ดำเนินงานมาตั้งแต่ปี 2513 โดยได้ดำเนินการส่งเสริมการรวมกลุ่มของสตรีในภาคเกษตรโดยใช้กระบวนการกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเป็นกลไกในการพัฒนา เน้นให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาคุณภาพชีวิต

และยกระดับเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้ให้คำแนะนำ ปรีกษา ส่งเสริม และสนับสนุน ให้เกิดการพัฒนากลุ่มที่มีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2566) มีกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จำนวน 10,148 กลุ่ม มีสมาชิก จำนวน 124,898 ราย มีการส่งเสริมให้ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่สมาชิกดำเนินการร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ มี 2 ลักษณะ ดังนี้

1. กิจกรรมร่วม คือ กิจกรรมที่สมาชิกทั้งกลุ่มร่วมกันปฏิบัติและรับผิดชอบโดยคณะกรรมการกลุ่มฯ เป็นผู้กำกับดูแล สถานที่ดำเนินกิจกรรมอาจเป็นสถานที่ใดสถานที่หนึ่งของสมาชิก ที่สาธารณะของหมู่บ้าน หรือที่ใดที่หนึ่งตามแต่พิจารณาเลือกตามความเหมาะสม กิจกรรมร่วมนี้เป็นหัวใจในการดำเนินงานของกลุ่มที่จะให้สมาชิกมีความสามัคคีกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกัน ผลหรือรายได้ที่เกิดขึ้นจากการมีกิจกรรมร่วมกันอาจแบ่งปันในหมู่บ้านหรือใช้เป็นเงินกองทุนของกลุ่มควรดำเนินการ ดังนี้

1.1 จัดประชุมหารือกันในกลุ่ม ให้ทราบความต้องการของสมาชิก และทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อวางแผนว่าจะดำเนินการอะไรบ้างในรอบปีโดยสมาชิกเห็นชอบร่วมกัน

1.2 ได้รับความรู้ด้านวิชาการจากเจ้าหน้าที่ หรือใช้ภูมิปัญญามาประยุกต์ในการทำกิจกรรม

1.3 ขอคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ในการกำหนดกิจกรรมของกลุ่ม ให้สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก และสภาพท้องถิ่น

1.4 คณะกรรมการกำหนดกิจกรรมของกลุ่มในรอบปี ซึ่งได้จากสมาชิกเห็นชอบร่วมกัน อาจเป็นกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ครอบครัวยุทธศาสตร์ และประกอบอาชีพเพิ่มรายได้

2. กิจกรรมกลุ่มย่อย หรืองานกลุ่มย่อย คือ กิจกรรมที่กลุ่มให้การสนับสนุนตามความถนัดของสมาชิก อาจเลือกกิจกรรมด้านเคหกิจเกษตร หรือการเกษตร ตามความสนใจ สมรรถนะ และเหมาะสมกับภาวะเศรษฐกิจของแต่ละบุคคล เพื่อให้สมาชิกมีความรู้ ความชำนาญในวิชาเฉพาะอย่างจริงจัง ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ในการหารายได้เพิ่ม ตลอดจนเป็นการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจระดับครัวเรือนและชุมชนให้มีความมั่นคง กิจกรรมดังกล่าว เป็นการส่งเสริมให้สตรีในภาคเกษตรในหมู่บ้าน/ตำบลเดียวกัน รวมตัวกันเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรตามความสมัครใจ มีการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการ เพื่อร่วมกันพัฒนาระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นทั้ง 4 มิติ ได้แก่ ด้านคุณภาพชีวิต ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม พัฒนาเป็นผู้ประกอบการเกษตร มีความรู้ด้านการบริหารจัดการ มีการผลิตอย่างเป็นระบบสามารถเข้าถึงบริการของรัฐ มีความรู้ด้านเคหกิจเกษตรในการปรับปรุงความเป็นอยู่ของครอบครัวให้ดีขึ้น เพิ่มรายได้ให้ครอบครัว ช่วยกันแก้ไขปัญหาสังคม ตลอดจนการดูแลสิ่งแวดล้อมชุมชนให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

เรื่องที่ 1.2.4 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกร

กรมส่งเสริมการเกษตร (2561) กล่าวว่า งานยุวเกษตรกรเป็นงานสากล ปัจจุบันมีประเทศต่างๆ ดำเนินงานเกี่ยวกับยุวเกษตรกรมากกว่า 80 ประเทศทั่วโลก ในแต่ละประเทศใช้เครื่องหมายแตกต่างกันไป สำหรับเครื่องหมายของยุวเกษตรกรไทย เป็นใบโคลเวอร์ สีเขียว ซึ่งเป็นพืชตระกูลถั่ว ชนิดหนึ่ง มี 4 แฉก สำหรับการจัดตั้งกลุ่มยุวเกษตรกร อาจริเริ่มโดยบุคคลผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นหรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรก็ได้ โดยมีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การจัดตั้งกลุ่มยุวเกษตรกร

1.1 องค์ประกอบของกลุ่มยุวเกษตรกร

1.1.1 องค์ประกอบหลัก คือ สมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกร เป็นเยาวชน อายุระหว่าง 10 - 25 ปี มีความสนใจในงานการเกษตรและการพัฒนาตนเอง และสมัครเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มยุวเกษตรกรด้วยความสมัครใจและได้รับความเห็นชอบจากบิดา มารดา หรือผู้ปกครอง

1.1.2 คณะกรรมการสภายุวเกษตรกร เป็นบุคคลที่มาจากสมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกร ที่ได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งในวาระ 2 ปี แบ่งเป็น 4 ระดับ คือ คณะกรรมการสภายุวเกษตรกรระดับกลุ่ม ระดับจังหวัด ระดับเขต และคณะกรรมการสภายุวเกษตรกรระดับประเทศ

องค์ประกอบคณะกรรมการสภายุวเกษตรกร ประกอบด้วยกรรมการ 5 คนหรือมากกว่า ได้รับเลือกตั้งจากสมาชิกในกลุ่มยุวเกษตรกร เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร คณะกรรมการสภายุวเกษตรกรนี้จะอยู่ในตำแหน่งได้คราวละ 2 ปี และให้มีการเลือกตั้งใหม่เมื่อหมดวาระ ตำแหน่งของคณะกรรมการประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ปฏิคม และกรรมการอื่นๆ ตามความเหมาะสม

1.1.3 ที่ปรึกษายุวเกษตรกร หมายถึง บุคคลในท้องถิ่นที่สนใจงานยุวเกษตรกร อาสาสมัครเข้ามาเป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ ช่วยเหลือ ประสานงาน และแก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานและกิจกรรมของกลุ่มยุวเกษตรกรบรรลุผลตามแผนงานที่วางไว้ โดยกลุ่มยุวเกษตรกรโดยทั่วไปจะมีที่ปรึกษาอย่างน้อย 1 คนต่อจำนวนสมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกรประมาณ 10 คน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ ที่ปรึกษายุวเกษตรกรสาขาบริหาร ที่ปรึกษายุวเกษตรกรสาขาเฉพาะงาน และที่ปรึกษากิตติมศักดิ์

1.2 องค์ประกอบเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานกลุ่มยุวเกษตรกร

1.2.1 งานและกิจกรรมกลุ่มยุวเกษตรกร

ความหมายของคำว่า งาน และ กิจกรรม ในการดำเนินงานกลุ่มยุวเกษตรกรมีความแตกต่างกันในลักษณะของผลที่เกิดขึ้น ผลที่ยุวเกษตรกรได้รับจากการทำกิจกรรมจะเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสิ่งที่ยุวเกษตรกรได้รับการปฏิบัติงาน งานจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญหลักที่ยุวเกษตรกรทุกคนจะต้องยึดถือปฏิบัติ หากต้องการกระตุ้นหรือเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ให้มากขึ้น ยุวเกษตรกรจะต้องทำกิจกรรมเสริมต่างๆ ควบคู่ไปกับการปฏิบัติงานของตนเองด้วย

การฝึกปฏิบัติงานและกิจกรรมของยุวเกษตรกร นอกจากเป็นการหวังผลเพื่อการเรียนรู้ของตัวยุวเกษตรกรเองแล้ว ยังต้องการมุ่งหวังให้เกิดผลสำเร็จแก่งานและกิจกรรมนั้นๆ อีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นงานทางด้านการเกษตร เคหกิจเกษตร และอื่นๆ การปฏิบัติงานและกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จ ผู้ที่เป็นยุวเกษตรกรจะต้องใช้ความมานะพยายามมากกว่าปกติ จะต้องมีการวางแผนการทำงานที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานและกิจกรรมรวมที่เป็นของกลุ่มยุวเกษตรกร จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในกลุ่มทุกๆ คน อย่างพร้อมเพรียงเนื่องจากปริมาณงานและความสลับซับซ้อนของงานมีมาก มีการแบ่งหน้าที่กระจายความรับผิดชอบกันออกไปทำงานย่อยต่างๆ ที่สอดคล้องกันพอดี ตลอดจนจะต้องมีการสร้างศรัทธาให้เกิดการยอมรับ หรือให้ได้รับการสนับสนุนจากบุคคลและชุมชนที่อยู่รอบๆ ข้าง เพื่องานและกิจกรรมจะสำเร็จลงได้อย่างดีที่สุด

1.2.2 งานของสมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกร

งานของสมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกร ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Projects ซึ่งหมายถึง งานที่สมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกรทุกคนจะต้องเลือกปฏิบัติ งานของสมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกรอาจแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ คือ

1) งานเกี่ยวกับการเกษตร เช่น การเลี้ยงสัตว์ต่างๆ การปลูกพืชไร่ การปลูกผัก การเพาะเห็ดฟาง และการปลูกพืชอื่นๆ

2) งานเกี่ยวกับเคหกิจเกษตร เช่น การถนอมอาหาร การแปรรูปอาหาร การประกอบอาหาร การตัดเย็บเสื้อผ้า การเย็บปักถักร้อย และรวมไปถึงการจัดการบ้านเรือนด้วย

3) งานเกี่ยวกับเครื่องจักรกลการเกษตร เช่น การซ่อมบำรุง การประหยัดพลังงาน การประดิษฐ์เครื่องกล

4) งานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เช่น การปลูกป่า การอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่าไม้ ต้นน้ำลำธาร การตกแต่งภูมิทัศน์

การกำหนดให้สมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกรทุกคนจะต้องเลือกปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งตามความสนใจและสมัครใจของตนเองนั้น ก็เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสหาความรู้ ความชำนาญ ประสบการณ์จากการปฏิบัติจริง อันอาจจะเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพในวันข้างหน้า งานของสมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกรนี้ อาจแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่

งานส่วนบุคคล คือ งานที่สมาชิกทุกคนสนใจเลือกทำตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยแยกเป็นสัดส่วนจากผู้ปกครอง อาจจะทำที่บ้านหรือที่หนึ่งที่ใดตามความเหมาะสม งานส่วนบุคคลนี้จะช่วยฝึกสมาชิกให้รู้จักรับผิดชอบ มีความคิดริเริ่ม เรียนรู้ในวิชาการด้วยการทำจริง เพื่อเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพในวันข้างหน้า นอกจากนี้ยังช่วยให้สมาชิกได้ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ภูมิใจในผลงานของตนเอง ซึ่งบางครั้งอาจมีรายได้ด้วย

งานกลุ่มย่อย คือ งานที่สมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ร่วมกันปฏิบัติและรับผิดชอบแยกจากงานส่วนบุคคลและงานรวมของกลุ่ม เป็นการฝึกปฏิบัติตามสาขาวิชาที่สมาชิกนั้นๆ สนใจ สร้างความสนิทสนมระหว่างสมาชิกยิ่งขึ้น

งานรวม คือ งานที่สมาชิกทั้งกลุ่มร่วมกันปฏิบัติและรับผิดชอบ สถานที่ดำเนินการอาจจะเป็นในโรงเรียน บ้านสมาชิกคนใดคนหนึ่ง ที่สาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน การที่กำหนดให้สมาชิกได้ร่วมกันปฏิบัติงานนี้ เพราะมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้การทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ มีความสมัครสมานสามัคคีในหมู่สมาชิกด้วยกัน ผลหรือรายได้ที่เกิดจากงานรวมอาจพิจารณาแบ่งปันกันในหมู่สมาชิกที่ร่วมปฏิบัติงาน หรืออาจรวบรวมเป็นเงินรายได้ของกลุ่มเพื่อใช้ประโยชน์ด้านสวัสดิการ นันทนาการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และอื่นๆ

1.2.3 กิจกรรมของกลุ่มยุวเกษตรกร

กิจกรรมของกลุ่มยุวเกษตรกร หมายถึง การปฏิบัติที่เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และเกิดการพัฒนาจากการร่วมดำเนินงานที่สำคัญๆ นอกจากการปฏิบัติในงานหรือโครงการ ดังต่อไปนี้

1) การจดบันทึกการฝึกปฏิบัติงานและกิจกรรม

การจดบันทึกเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อยุวเกษตรกร ยุวเกษตรกรสามารถใช้สิ่งที่จดบันทึกไว้เป็นแนวทางในการเรียนรู้ข้อดีและข้อบกพร่องของการฝึกปฏิบัติงานและกิจกรรมของตน กิจกรรมการจดบันทึกจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการวางแผนงานล่วงหน้า การปฏิบัติงานตามแผนที่กำหนดไว้ การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย การจัดทำรายงานการประชุมของกลุ่มยุวเกษตรกร และการบันทึกทะเบียนประวัติ หรือข้อมูลอื่นๆ

ที่สำคัญของกลุ่ม โดยในการดำเนินงานกลุ่มยุทธศาสตร์จะมีสมุดบันทึกการฝึกปฏิบัติงานและกิจกรรม สำหรับให้ยุทธศาสตร์ได้ใช้เพื่อฝึกหัดการจดบันทึกด้วย

2) การประชุมกลุ่มยุทธศาสตร์

การประชุมกลุ่มยุทธศาสตร์เป็นกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติตามข้อบังคับของกลุ่มยุทธศาสตร์ เพื่อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับแผนงาน รายละเอียดของการดำเนินงานและกิจกรรม สมาชิกกลุ่มยุทธศาสตร์จะมีโอกาสได้แสดงความคิดเห็น และเรียนรู้การยอมรับเหตุผลของส่วนรวม ซึ่งเป็นการฝึกทักษะความเป็นผู้นำ ด้านหนึ่งให้กับยุทธศาสตร์ โดยปกติกลุ่มยุทธศาสตร์จะมีการประชุมกันประมาณเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อให้การดำเนินงานและกิจกรรมของกลุ่มยุทธศาสตร์เกิดความต่อเนื่องขึ้น ซึ่งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรออกเยี่ยมหรือนิเทศงานกลุ่มในโอกาสนี้ด้วย การประชุมของกลุ่มยุทธศาสตร์โดยทั่วไป สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ภาค คือ

ภาคบริหารงาน สมาชิกกลุ่มยุทธศาสตร์ จะทำการตกลงกันเกี่ยวกับรายละเอียดของการดำเนินงานบริหารจัดการ แผนงาน และกิจกรรมของกลุ่ม อาจมีการนัดหมายหรือมอบหมายความรับผิดชอบของการทำงานตลอดจนการระดมความคิดเห็นข้อเสนอแนะต่างๆ ที่จะป็นแนวทางพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของกลุ่มยุทธศาสตร์ของตน

ภาคความรู้ สมาชิกกลุ่มยุทธศาสตร์จะได้รับการถ่ายทอดความรู้วิชาการ ด้านต่างๆ ทั้งการเกษตร วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และด้านสังคม ที่อยู่ในความต้องการหรือความสนใจของกลุ่ม วิทยากรผู้ถ่ายทอดความรู้ อาจเป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ที่ปรึกษายุทธศาสตร์ สมาชิกกลุ่มยุทธศาสตร์ หรือผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้เชิญมา ซึ่งความรู้ทางด้านวิชาการ อาจจะเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันกับวาระการประชุมในภาคการบริหารงานสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานและกิจกรรมของยุทธศาสตร์ได้

ภาคบันเทิง สมาชิกกลุ่มยุทธศาสตร์ของกลุ่มจะมีส่วนร่วมกันทางด้านนันทนาการต่างๆ เช่น การร้องเพลง การเล่นเกมเข้าจังหวะ และการเล่นเกมต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการผ่อนคลายจากการประชุมในภาคการบริหารงานและภาคความรู้ต่างๆ

1.2.4 ข้อบังคับกลุ่มยุทธศาสตร์

กลุ่มจะต้องมีการจัดทำระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม เพื่อให้เป็นข้อตกลงในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เช่น การเข้า - ออกของสมาชิก การเลือกคณะกรรมการ บทบาทหน้าที่ การระดมทุน/หุ้น การปันผล การเงิน การบัญชี ระเบียบการประชุม เป็นต้น

2. การส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุทธศาสตร์

การพัฒนายุทธศาสตร์และกลุ่มยุทธศาสตร์ในปัจจุบันมียุทธศาสตร์กำหนดไว้ เพื่อเป็นกรอบในการดำเนินงาน โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการพัฒนายุทธศาสตร์และกลุ่มยุทธศาสตร์ เน้นให้เจ้าหน้าที่เข้าไปมีส่วนในการสร้างความรู้ความเข้าใจ ปรับกิจกรรมยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นทิศทางการพัฒนาด้านกิจกรรมของกลุ่มยุทธศาสตร์ เพื่อให้กลุ่มยุทธศาสตร์เข้มแข็ง ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายยุทธศาสตร์ทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนการสร้างและพัฒนายุทธศาสตร์ไปสู่การเป็นอาชีพทางด้านการเกษตร ซึ่งในปัจจุบันมีผู้นำด้านการเกษตรที่เป็นเครือข่ายซึ่งเกิดจากการพัฒนายุทธศาสตร์ของกรมส่งเสริมการเกษตร จัดตั้งเป็น “สมาคมคลื่นลูกใหม่ไทย” “ชมรมผู้ผ่านการฝึกงานการเกษตรจากประเทศญี่ปุ่น” โดยเป็นเครือข่ายที่สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ องค์ความรู้ให้กับกลุ่มยุทธศาสตร์ได้ทั่วประเทศ

ตอนที่ 1.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 1.3.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร

: กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรผู้เลี้ยงปลานิลตำบลท่าข้าม จังหวัดชลบุรี

กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร ของกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรผู้เลี้ยงปลานิลตำบลท่าข้าม จังหวัดชลบุรี มีรายละเอียด ดังนี้

1. ความเป็นมา

ตำบลท่าข้าม อำเภอนนทบุรี จังหวัดชลบุรี เป็นพื้นที่ราบลุ่มมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ และเป็นพื้นที่เขตชลประทานเหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์น้ำโดยเฉพาะปลานิล แต่เนื่องจากปัญหาภัยแล้งปี 2557 - 2558 ให้ผลผลิตปลานิลออกสู่ตลาดน้อย ต่อมาเมื่อเข้าฤดูฝนปี 2559 เกษตรกรหันมาปลานิลกันอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผลผลิตออกสู่ตลาดพร้อมกันเฉลี่ยประมาณ 6,000-8,000 กิโลกรัม/วัน ซึ่งเกินที่ตลาดจะรองรับได้ จึงส่งผลให้เกิดภาวะผลผลิตปลานิลล้นตลาดและราคาจำหน่ายลดลง จากเดิม 60-70 บาท/กิโลกรัม เหลือประมาณกิโลกรัมละ 40-50 บาท จากปัญหาดังกล่าวเกษตรกรจึงหันมารวมกลุ่มและจัดตั้งเป็น “กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรผู้เลี้ยงปลานิลตำบลท่าข้าม” ในปี 2560 มีสมาชิก 15 ราย จนกระทั่ง เดือนตุลาคม ปี 2560 กรมส่งเสริมการเกษตรเข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าร่วมโครงการระบบเกษตร แบบแปลงใหญ่ และได้จดทะเบียนเป็น “วิสาหกิจชุมชนปลานิลแปลงใหญ่ตำบลท่าข้าม อำเภอนนทบุรี” โดยมีสมาชิกร่วมก่อตั้ง จำนวน 28 ราย ต่อมาวิสาหกิจชุมชนปลานิลแปลงใหญ่ตำบลท่าข้าม อำเภอนนทบุรี ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการเสริมสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรรายย่อย จำนวน 300,000 บาท ในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการแปรรูป และได้มีหน่วยงานราชการร่วมบูรณาการและให้การสนับสนุนจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ ยังมีผู้สนใจที่มาศึกษาดูงานได้นำไปเป็นแบบอย่างได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ในการแก้ไขปัญหาด้านการเกษตรต่างๆที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ในด้านการลดต้นทุนการผลิต การอนุรักษ์ดินและน้ำเพื่อการเกษตร และการสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก จึงเกิดเป็นการจัดตั้งเป็น วิสาหกิจชุมชนปลานิลแปลงใหญ่ ตำบลท่าข้าม อำเภอนนทบุรี เพื่อการผลิตอาหารอัดเม็ดลอยน้ำ แปรรูปปลานิลเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น จี๋ปลานิล ปลานิลยอ พริกไทยดำ ปลานิลแดดเดียว ผงโรยข้าวปลานิล เป็นต้น เป็นการสร้างรายได้ โดยการส่งเสริมด้านการลดต้นทุนการผลิต ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่เด่นกิจกรรมหนึ่งภายใต้ ศูนย์เรียนรู้การจัดการด้านประมงแบบครบวงจรของชุมชนนี้

ภาพที่ 1.2 กิจกรรมของกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรผู้เลี้ยงปลานิลตำบลท่าข้าม จังหวัดชลบุรี
ที่มา : กลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรผู้เลี้ยงปลานิลตำบลท่าข้าม จังหวัดชลบุรี, 2566

2. การวิเคราะห์จุดเด่นในการดำเนินงาน

ความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตรผู้เลี้ยงปลานิลตำบลท่าข้าม จังหวัดชลบุรี เกิดจากปัจจัยสำคัญ ดังนี้

2.1 การประเมินตนเอง และวางแผนพัฒนา ได้แก่

2.1.1 พัฒนาสมาชิกกลุ่ม ด้วยระบบการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ภายในกลุ่มเพื่อถ่ายทอดพัฒนาด้านศักยภาพการผลิตของกลุ่ม โดยการร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ อาทิ สำนักงานเกษตรอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าข้าม สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอพนัสนิคม ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและตามอัยาศัย (กศน.) กรมการปกครอง ธนาการเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม ส่งเสริมให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้ ควบคู่กับการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้อื่น นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้สมาชิกเข้ารับการอบรมตามอัยาศัย และนำความรู้ที่ได้ถ่ายทอดสู่สมาชิกภายในกลุ่ม

2.1.2 พัฒนาสินค้าจากฐานทรัพยากรภูมิปัญญา สู่สินค้ามูลค่าเพิ่ม โดยกลุ่มได้เข้าร่วมโครงการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เครือข่ายองค์ความรู้ KBO จังหวัด (Knowledge - Based OTOP) เพื่อพัฒนาระดับผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ ได้มาตรฐาน โดยได้รับการถ่ายทอดความรู้และความร่วมมือจากหลายหน่วยงาน พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าเพิ่มจากการแปรรูปแบบแช่แข็ง กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีบรรจุภัณฑ์ที่สามารถบรรจุพร้อมทาน และรูปแบบที่สวยงาม สีสันดึงดูด สะดุดตาและทันสมัยมากขึ้น

2.2 กำหนดแผนการดำเนินงาน สถานะการเงินอย่างชัดเจน และติดตามอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกลุ่มมีการกำหนดแผนการดำเนินงาน และติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกเดือนและประชุมใหญ่ประจำปี เพื่อชี้แจงผลการดำเนินงาน สถานะการเงินของกลุ่มในสมาชิกรับทราบ สามารถตรวจสอบได้ รวมถึงกำหนดแผนควบคุมความเสี่ยงหรือมีการเตรียมความพร้อมรับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยมีสำนักงานเกษตรอำเภอร่วมในกระบวนการ และให้คำแนะนำ

2.3 กำหนดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ รวมถึงระเบียบข้อบังคับกลุ่ม อย่างชัดเจน และมีการสื่อสารอย่างสม่ำเสมอ โดยกำหนดบทบาทของ ประธาน รองประธานฯ เหนรัญญิก เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ ที่ปรึกษา กลุ่มอย่างชัดเจน ตลอดจนแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงาน เป็น 4 ด้าน ได้แก่

2.3.1 คณะกรรมการฝ่ายวัตถุดิบ

2.3.2 คณะกรรมการฝ่ายผลิต

2.3.3 คณะกรรมการฝ่ายการตลาด

2.3.4 คณะกรรมการฝ่ายแปรรูป

และกลุ่มมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับกลุ่มที่เกิดจากการร่างระเบียบตามมติที่ประชุม มีช่องทางการสื่อสารผ่าน Line กลุ่ม และวิทยุกระจายเสียงของหมู่บ้าน เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

2.4 การมีส่วนร่วมจากภาคีเครือข่าย โดยมีหน่วยงานต่างๆ ให้การสนับสนุน เกิดเป็นการบูรณาการเชื่อมโยงเครือข่ายการสนับสนุนของภาครัฐ ดังต่อไปนี้

2.4.1 สำนักงานเกษตรจังหวัด/สำนักงานเกษตรอำเภอ ความรู้วิชาการ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ สินค้าเกษตรและการแปรรูป

2.4.2 สำนักงานประมงจังหวัดและศูนย์วิจัยและพัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจืด เขต 7 (ชลบุรี) ให้ความรู้ด้านวิชาการ การเพาะเลี้ยง และการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ดี GAP

2.4.3 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด ให้การสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การรับรอง OTOP

2.4.4 สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ อบรมการจัดทำบัญชี (รายรับ- รายจ่าย) บัญชีต้นทุนอาชีพ

2.4.5 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรสาขาพนัสนิคม ได้สนับสนุนด้านสินเชื่อ และเข้ามาให้คำแนะนำกลุ่ม เรื่อง การทำบัญชีต้นทุนการผลิต การบริหารจัดการรายได้ เช่น เงินทุนหมุนเวียน เงินกู้และเงินปันผล เป็นต้น

2.4.6 องค์การบริหารส่วนตำบลท่าข้ามได้ขอรับการสนับสนุนโครงการสถานีพลังงานชุมชน จังหวัดชลบุรี ภายใต้นโยบายพลังงานเพื่อทุกคน (Energy for All) จากกระทรวงพลังงาน

2.4.7 สำนักงานพาณิชย์จังหวัดชลบุรี การอบรมให้ความรู้การสร้างตลาดออนไลน์

2.4.8 ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ภาค 9 ให้การสนับสนุนการแปรรูปผลิตภัณฑ์

2.4.9 เป็นเครือข่าย ศพก. พนัสนิคม ในการขับเคลื่อนการพัฒนาภาคการเกษตรในอำเภอ และจุดเรียนรู้ด้านประมงครบวงจร

3. ผลงานและความสำเร็จของกลุ่ม

3.1 ปลานิลแปรรูป ภายใต้แบรนด์ “นิลชะ”

3.2 รางวัลรองชนะเลิศ อันดับ 2 แปลงใหญ่ดีเด่นระดับเขต ปี 2563

3.3 เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการจัดการประมง และการบริหารจัดการกลุ่ม ของอำเภอพนัสนิคม

เรื่องที่ 1.3.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

: กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งไธ้ง หมู่ 5 จังหวัดแพร่

กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งไธ้ง หมู่ 5 จังหวัดแพร่ มีรายละเอียด ดังนี้

1. ความเป็นมา

พื้นที่บ้านทุ่งไธ้ง หมู่ที่ 5 เป็นพื้นที่การเกษตร ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ประสบปัญหา ราคาข้าวตกต่ำทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต จนเมื่อปี พ.ศ. 2547 จึงได้มีแนวคิดที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทอผ้าหม้อห้อมและผลิตเสื้อผ้าหม้อห้อมโบราณขึ้นเพื่อสร้างรายได้ ด้วยการนำต้นห้อมซึ่งเป็นพืชประจำถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับ การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเชื้อสายลาวพวน เมืองเชียงขวาง ประเทศลาว ที่มีวิธีการย้อมตามสูตรโบราณและเป็นเอกลักษณ์ของชาวทุ่งไธ้ง ซึ่งสมาชิกในครอบครัวสามารถทำได้ทุกคนเมื่อยามว่างจากงานในไร่นาหรือหลังจากเลิกเรียน และจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งไธ้ง หมู่ 5” เริ่มจากการรวมหุ้นรายละ 10 บาท ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิกทั้งหมด 71 คน ดำเนินกิจกรรมการผลิตผ้าหม้อห้อมเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้สมาชิกกลุ่มฯ และมีการขยายผลต่อยอดประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนรุ่นเก่าร่วมกับไอเดียและเทคโนโลยีที่เหมาะสม

จากคนรุ่นใหม่ในการพัฒนารูปแบบของผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่องตรงกับความต้องการของตลาด ปัจจุบันกลุ่มฯ ได้ปรับปรุงและพัฒนาผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ ให้มีความหลากหลายยิ่งขึ้น ซึ่งผลิตภัณฑ์เดิมมีการผลิตเฉพาะเสื้อที่เรียกว่าเสื้อขาวนา โดยได้พัฒนาเป็น เช่น ผ้าคลุมไหล่ รองเท้า ผ้าพันคอ กางเกง กระเป๋ เครื่องประดับตกแต่ง และของที่ระลึก โดยสามารถขยายช่องทางการตลาดไปยังต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น เยอรมัน และยุโรป เป็นต้น สร้างมูลค่าเพิ่มจากเสื้อขาวนา จำหน่ายราคา 100 - 150 บาท เป็น 150,000 บาท และผลิตภัณฑ์หม้อห้อมของกลุ่มยังได้รับอนุญาตให้ใช้ตราสัญลักษณ์สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ไทย (GI) “ผ้าหม้อห้อมแพร่ Mor Hom Phrae Fabric” เครื่องหมายผลิตภัณฑ์ OTOP และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนอีกด้วย

ภาพที่ 1.3 กิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งไธสง หมู่ 5 จังหวัดแพร่
ที่มา : กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งไธสง หมู่ 5 จังหวัดแพร่, 2566

2. การวิเคราะห์จุดเด่นในการดำเนินงาน

ความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งไธสง หมู่ 5 จังหวัดแพร่เกิดจากปัจจัยสำคัญ ดังนี้

2.1 แนวคิดการขับเคลื่อนของประธานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยผู้นำมีแนวคิดหลักในการบริหารจัดการกลุ่ม คือ "แบ่งหน้าที่การดำเนินงาน เพื่อร่วมขับเคลื่อนงานทั้งกลุ่ม" และมีหลักการในการทำงาน คือ " ต้องมีความซื่อสัตย์โปร่งใส สมาชิกมีความพอใจ สร้างความประทับใจ เชื่อมมั่นความรัก และความสามัคคีในกลุ่ม " ทำให้กลุ่มมีความก้าวหน้าเป็นที่รู้จัก มีแนวคิดในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย พัฒนาฝีมือของสมาชิกให้ตรงตามความต้องการของตลาด ประสานของงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐเพื่อมาพัฒนากลุ่ม

2.2 การมีส่วนร่วมของสมาชิก โดยสมาชิกกลุ่มฯ เข้าร่วมประชุมกลุ่มและแสดงความคิดเห็นร่วมกันรับรู้ปัญหาพร้อมรับผิดชอบร่วมแก้ปัญหาในการทำงานให้สำเร็จ เข้าใจบทบาทหน้าที่ของสมาชิกตลอดจนวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่ม พัฒนาตนเองให้สามารถถ่ายทอดความรู้แก่ผู้อื่นได้ และให้ความร่วมมือสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่องหรือขยายกิจกรรมให้หลากหลายมากขึ้น โดยกลุ่มฯ แบ่งคณะกรรมการออกเป็นแต่ละฝ่ายจำนวน ๓ ฝ่าย ดังนี้

2.2.1 ฝ่ายผลิตและควบคุมคุณภาพ ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการบริหารงานรับยอดจำนวนสั่งซื้อผ้าจากฝ่ายการตลาดมากระจายงานให้สมาชิกผลิตตามจำนวนที่ลูกค้าสั่งและนำมาส่งที่กลุ่ม การควบคุมคุณภาพการผลิตสินค้า โดยตรวจสอบทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตตามมาตรฐานที่กำหนด

2.2.2 ฝ่ายประชาสัมพันธ์และการตลาด ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการตลาด การวางแผนและดำเนินการประชาสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกองค์กร เพื่อเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับองค์กรด้วยการ

เผยแพร่ข้อมูลผ่านสื่อต่างๆ และวิเคราะห์ข้อมูลทางการตลาดนำข้อมูล ความต้องการสินค้า หรือผลิตภัณฑ์ใหม่ ให้แก่กลุ่ม ๆ จะได้นำข้อมูลที่ได้ไปปรับปรุงสินค้าและบริการขึ้นมาใหม่ ให้ตรงกับความต้องการของลูกค้า

2.2.3 ฝ่ายออมทรัพย์ ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อส่งเสริมให้มีการประหยัดและออมเงินในรูปเงินสัจจะ ให้บริหารเงินทุนกู้ยืม เพื่อสนับสนุนการประกอบอาชีพ และมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการรับสมาชิกกลุ่มเพิ่มและการระดมทุนของกลุ่มและสวัสดิการของสมาชิก ส่งเสริมสมาชิกให้มีความสามัคคี การทำงานร่วมกันและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

2.3 การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย โดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการจัดตั้งกลุ่ม การฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพ และสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานเกษตรจังหวัดแพร่ สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองแพร่ การบูรณาการหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้ความรู้ เช่น เทศบาลตำบลทุ่งโฮ้ง สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดแพร่ และสำนักงานพาณิชย์จังหวัดแพร่ เป็นต้น ทำให้สมาชิกกลุ่มฯ มีความรู้ ความชำนาญในการผลิตผ้าหม้อห้อม จนสามารถพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ สร้างอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนของสมาชิกกลุ่มได้เป็นอย่างดี กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร บ้านทุ่งโฮ้ง หมู่ 5 ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ และศึกษาดูงานอีกหนึ่งแห่งของตำบลทุ่งโฮ้ง โดยเป็นจุดสาธิตและฝึกปฏิบัติด้านทักษะการประกอบอาชีพให้แก่นักเรียน เยาวชน และผู้ที่สนใจได้เรียนรู้และสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ ตลอดจนเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

3. ผลงานและความสำเร็จของกลุ่ม

3.1 รางวัลกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2565 และได้เข้ารับพระราชทานโล่รางวัลในงานพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประจำปี 2565

3.2 การยกย่องและเป็นแหล่งเรียนรู้วิธีการผลิตผ้าหม้อห้อม และการบริหารจัดการกลุ่มสำหรับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

ภาพที่ 1.4 ผลงานและความสำเร็จของกลุ่ม
ที่มา : กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านทุ่งโฮ้ง หมู่ 5 จังหวัดแพร่, 2566

เรื่องที่ 1.3.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกร

กลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม ตำบลท่าข้าม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี

กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม ตำบลท่าข้าม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี มีรายละเอียด ดังนี้

1. ความเป็นมา

กลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม จัดตั้งเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ.2550 โดยความร่วมมือระหว่างสำนักงานเกษตรอำเภอพนสนิม และผู้อำนวยการโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม โดยมีครูที่ปรึกษายุวเกษตรกร นายวีระพันธ์ พวงพุ่ม วัตถุประสงค์การจัดตั้งกลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม ในระยะแรกที่ตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้งานอาชีพเกษตรกรรมแก่เยาวชนที่เป็นอนาคตเกษตรกรของชุมชนและสร้างแหล่งเรียนรู้งานอาชีพเกษตรกรรมที่ถาวร ปัจจุบันมีสมาชิกยุวเกษตรกรเป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา มีสมาชิกยุวเกษตรกรหญิงจำนวน 37 คน สมาชิกยุวเกษตรกรชาย จำนวน 20 คน รวมสมาชิกทั้งสิ้น 57 คน ที่ปรึกษาชาย 1 คน การดำเนินกิจกรรมยุวเกษตรกร เป็นผู้รับผิดชอบและดำเนินกิจกรรม โดยมีนางสาวสุนิสา พิษพันธ์ไพศาลอายุ 17 ปี อยู่ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 5/1 เป็นประธานกลุ่ม การจัดตั้งกลุ่มยุวเกษตรกรมีวัตถุประสงค์ เพื่อดำเนินกิจกรรมฝึกอาชีพเกษตรกรรมในโรงเรียน ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงโดยร่วมกันรับผิดชอบกิจกรรมเริ่มแรกดำเนินกิจกรรม 6 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการเลี้ยง หมูป่า กิจกรรมการเพาะเห็ดนางฟ้า กิจกรรมการปลูกผักสวนครัว กิจกรรมการปลูกกล้วยไม้ตัดดอก กิจกรรมการปลูกผัก Hydroponics และกิจกรรมการทำปุ๋ยหมัก ต่อปี 2560 โรงเรียนท่าข้ามพิทยาคมได้เข้าร่วมโครงการ “โรงเรียนพอเพียงท้องถิ่น (Local Sufficiency School)” ของกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย และผ่านการประเมินเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยมีการจัดกิจกรรมให้อยู่ในรูปแบบกลุ่มงานเป็น 4 กลุ่ม เพื่อให้การบริหารจัดการกระบวนการเรียนรู้มีความสอดคล้องและเข้าใจง่าย ดังนี้

1.1 กลุ่มงานพืช ประกอบด้วย แปลงนาสาธิต พืชสมุนไพร เพาะเห็ดนางฟ้า ปลูกผักสวนครัว ขยายพันธุ์พืช และป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง

ภาพที่ 1.5 การดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มงานพืช
ที่มา : กลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม จังหวัดชลบุรี, 2566

1.2 กลุ่มงานสัตว์ ประกอบด้วย การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเลี้ยงไก่ไข่ การเลี้ยงเป็ด การเลี้ยงปลานิลแปลงเพศ การเลี้ยงหมูป่า การเลี้ยงกบ การเลี้ยงไส้เดือน

ภาพที่ 1.6 การดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มงานสัตว์
ที่มา : กลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม จังหวัดชลบุรี, 2566

1.3 กลุ่มงานแปรรูป ประกอบด้วย ปลานิลแดดเดียว ไข่เค็ม น้ำสมุนไพรและ ปุ๋ยหมักไส้ดิน

ภาพที่ 1.7 การดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มงานแปรรูป
ที่มา : กลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม จังหวัดชลบุรี, 2566

1.4 กลุ่มงานนวัตกรรม ประกอบด้วย แผงตากแห้งพลังงานความร้อนร่วม เครื่องล้างและคัดแยกขนาดผลไม้ มะนาว ชุดดักจับแมลงวันทอง ถังกระดาศนาโนจากพืชท้องถิ่น โรงสีข้าว และกระถางปลูกพืชจากวัสดุในท้องถิ่น

การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวได้ยึดแนวทางตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักเพื่อฝึกให้กลุ่มยุวเกษตรกรได้เรียนรู้ด้านการเกษตรเคหกิจเกษตรการบริหารจัดการการวางแผนและการทำงานร่วมกับผู้อื่นซึ่งได้รับความร่วมมือและสนับสนุนกิจกรรมจากผู้ปกครองนักเรียนวิทยากรชุมชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรองค์กรภาครัฐและเอกชนในชุมชนเป็นอย่างดี

ภาพที่ 1.8 การดำเนินงานของกลุ่มยุวเกษตรกร กลุ่มงานนวัตกรรม
ที่มา : กลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคม จังหวัดชลบุรี, 2566

2. การวิเคราะห์จุดเด่นในการดำเนินการ

กลุ่มยุวเกษตรกรโรงเรียนท่าข้ามพิทยาคมดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องมีการพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ อย่างชัดเจนและทดลองทำกิจกรรมใหม่ๆเพื่อให้สมาชิกได้เรียนรู้หารูปแบบหรือกิจกรรมที่เหมาะสมให้กับกลุ่มเพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดความสำเร็จและที่สำคัญกลุ่มยังใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการปฏิบัติงานโดยมีความพอเพียงพอประมาณและมีเหตุผลประกอบกับความรู้ ที่สมาชิกมีอยู่ควบคู่ไปกับการมีความมีคุณธรรม เช่น

2.1 การดำเนินงานแต่ละกิจกรรมย่อย จะต้องมีการประชุมวางแผนล่วงหน้าแล้วเสนอแผนการดำเนินงานให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มใหญ่ทราบทุกครั้งและรายงานความก้าวหน้าผลการดำเนินงานให้ที่ประชุมทราบทุกเดือน

2.2 ส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มยุวเกษตรกรฯ ทุกคนมีการออมในรายชั้นของตนมีการออมได้ไม่มีการจำกัดจำนวนเงินในแต่ละเดือน โดยให้เหรียญกกลุ่มในแต่ละกลุ่ม (แยกรายชั้นเรียน จะมี 1 กลุ่มยุวเกษตรกรย่อย) มีการจัดบันทึก ภายใต้งานดูแลของที่ปรึกษาประจำกลุ่มย่อยและที่ปรึกษาจะเป็นผู้เก็บเงินและมีการสรุปยอดเงินออมของสมาชิกทุกสิ้นเดือน และนำไปฝาก

2.3 ลดต้นทุนการผลิตในการดำเนินกิจกรรม เช่น เลี้ยงไก่บนบ่อปลา เพื่อลดปริมาณการให้อาหารปลา ทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองเพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมีที่ราคาแพงใช้เศษอาหารจากโรงเรียน เลี้ยงหมูป่าเพื่อลดต้นทุนค่าอาหารหมูป่า

2.4 สมาชิกยุวเกษตรกรมีการจัดทำบัญชีรับ – จ่ายแต่ละกิจกรรมเพื่อจะได้ทราบสถานะทางการเงินของกลุ่มว่ามีกำไรหรือขาดทุน

2.5 การนำผลผลิตที่ได้ไปใช้ในโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียน เช่น ผักสวนครัว ไข่ไก่ ไข่เป็ด และปลานิล

3. ผลงานและความสำเร็จของกลุ่ม

3.1 รางวัลสุดยอดพลังงานเพื่อโลกสีเขียวระดับประเทศ และรางวัลนวัตกรรมโครงงานวิทยาศาสตร์รองชนะเลิศอันดับสอง ระดับประเทศ จากสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

3.2 รางวัลสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ ประเภทกลุ่มยุวเกษตรกร ประจำปี 2564

3.3 เป็นตัวแทนของกลุ่มยุวเกษตรกรประเทศไทย ในการต้อนรับคณะจาก Korea 4-H Gyeongnam Association เพื่อแลกเปลี่ยน แนวทางการดำเนินงาน และการสร้างโอกาสในการร่วมมือขับเคลื่อนยุวเกษตรกรในนาม 4-H Club เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2566

3.4 ตัวแทนสมาชิกยุวเกษตรกรเข้าร่วมเป็นมัคคุเทศก์ให้ข้อมูลการจัดงานและกิจกรรมในงานมหกรรมสินค้าเกษตร พาณิก พาเที่ยว@ลานคนเมือง กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 26 – 30 มิถุนายน 2567

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2556. **คู่มือการพัฒนาองค์กรเกษตรวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย**. (ออนไลน์).
แหล่งที่มา : [http://www.servicelink.doae.go.th/webpage/book_%2024%20 guide/02.pdf](http://www.servicelink.doae.go.th/webpage/book_%2024%20guide/02.pdf).
สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2567.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2561. **คู่มือการดำเนินงานกลุ่มยุวเกษตรกร**. กรุงเทพมหานคร. กองพัฒนาเกษตรกร
กรมส่งเสริมการเกษตร
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2562. **คู่มือการส่งเสริมการรวมกลุ่มและการบริหารจัดการกลุ่ม**. กรุงเทพมหานคร. กอง
พัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2563. **การดำเนินงานกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร**. กรุงเทพมหานคร. กองพัฒนาเกษตรกร
กรมส่งเสริมการเกษตร
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2564. **แนวทางการดำเนินงานกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร**. กรุงเทพมหานคร. กอง
พัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร
- กรมส่งเสริมสหกรณ์. ไม่ปรากฏปี. **การจัดการองค์ความรู้ (Knowledge Management) เรื่องการรวมกลุ่ม
และการมีส่วนร่วม**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://km.cpd.go.th/pdf-bin/pdf_7483165648.pdf
สืบค้นเมื่อ 6 พฤษภาคม 2567.
- ฉัฐสิณี หาญกิตติชัย และชาติรี บุญนาค. 2563. **การพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรสู่การเป็นเกษตรกร
ปราดเปื่องและองค์กรเกษตรกรต้นแบบ**. วารสารเกษตร มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ปีที่ 2 ฉบับที่
1 มิถุนายน 2563. (ออนไลน์) แหล่งที่มา : [file:///C:/Users/lenovo/Downloads/stouagjournal,+
%7B\\$userGroup%7D,+6-7+การพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรสู่การเป็นเกษตรกรปราดเปื่อง
และองค์กรเกษตรกรต้นแบบ%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/lenovo/Downloads/stouagjournal,%20%7B$userGroup%7D,+6-7+การพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรสู่การเป็นเกษตรกรปราดเปื่องและองค์กรเกษตรกรต้นแบบ%20(2).pdf). สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2567.

1. นางวชิรา ไผ่เจริญมงคล
ผู้อำนวยการกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
2. นางสาวจิราพร เขียงชนะนา
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
3. นางสาวอาทิตยา จันทิตย์
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรที่ 5 จังหวัดสงขลา

บทที่ 2

การส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน ถือเป็นธุรกิจชุมชนรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในการประกอบกิจการด้านการผลิตสินค้าหรือบริการบนพื้นฐานการใช้ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เพื่อการสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ และการพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น นักส่งเสริมการเกษตรควรจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักการและการดำเนินงานในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน และกระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน พร้อมทั้งศึกษาจากตัวอย่างวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จ โดยเนื้อหาสาระ ประกอบด้วย 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 2.1 ความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.1.1 ความหมายและความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.1.2 ความเป็นมาของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.1.3 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.1.4 หลักการการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 2.2 กระบวนการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.2.1 การค้นหาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.2.2 การเรียนรู้จากภายนอก

เรื่องที่ 2.2.3 การจัดทำแผนพัฒนากิจการ หรือแผนประกอบการ

เรื่องที่ 2.2.4 การส่งเสริมและสนับสนุนแผนพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.2.5 การติดตามผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 2.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.3.1 กรณีศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ด้านการผลิต

เรื่องที่ 2.3.2 กรณีศึกษาการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ด้านการบริการ

ตอนที่ 2.1 ความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน

ประเด็นที่จะกล่าวถึง ประกอบด้วย ความหมายและความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน ความเป็นมาของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน ประเภทของวิสาหกิจชุมชน และหลักการการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.1.1 ความหมายและความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน

1. ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการหรือกิจการของชุมชน ที่สมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของ และร่วมกันดำเนินการ ด้วยการใช้ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีที่เหมาะสม และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

จัดการทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อผลิตสินค้าหรือบริการตอบสนองการพึ่งตนเองและสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน ตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง โดยกลุ่มคนหรือคณะบุคคลที่ดำเนินการอาจเป็น นิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2557)

2. ลักษณะของวิสาหกิจชุมชน

กรมส่งเสริมการเกษตร (2557) ระบุว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นรูปแบบการดำเนินธุรกิจที่มีเอกลักษณ์ เฉพาะตัว โดยมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นควบคู่ไปกับการรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิม ลักษณะสำคัญของวิสาหกิจชุมชน มีดังต่อไปนี้

- 2.1 คนในชุมชนเป็นเจ้าของและดำเนินการ
- 2.2 ดำเนินการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ทุน ความรู้ แรงงาน และวัตถุดิบในชุมชนเป็นหลัก
- 2.3 มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานและต่อยอดด้วยภูมิปัญญาสากล เพื่อประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย แต่ยังคงมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น
- 2.4 ใช้ความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ สร้างมูลค่าเพิ่ม (Value added) จากผลผลิตและทรัพยากรชุมชน
- 2.5 กิจกรรมที่ดำเนินการมีความหลากหลาย เชื่อมโยง เกื้อกูลกัน
- 2.6 มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบทั้งด้านการผลิต การตลาด การบริหารบุคคล และการเงิน
- 2.7 มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ ดำเนินการบนฐานความรู้ และมีการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมาย

3. ความสำคัญของวิสาหกิจชุมชน

กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2562) วิสาหกิจชุมชน มีความสำคัญในฐานะกลไกการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของประเทศ ดังนี้

3.1 ความสำคัญด้านเศรษฐกิจ

วิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกสร้างสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน เพื่อรองรับเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ เนื่องจากกิจการวิสาหกิจชุมชนจะทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชน และเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศมีความเข้มแข็ง วิสาหกิจชุมชนเป็นหน่วยสร้างงานและสร้างรายได้ในชุมชน เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะต้องดำเนินการภายในชุมชน จึงต้องอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นฐานและต่อยอดหรือผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงเป็นการประกอบกิจการที่ให้ความสำคัญกับการใช้ ความคิดสร้างสรรค์สร้างสิ่งใหม่ ๆ (นวัตกรรม) ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิต และทรัพยากรชุมชน เพื่อผลิตสินค้าและบริการที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น (Local Identity) ตอบสนองความต้องการของตลาดทุกระดับ รวมถึงอาศัยแรงงานของสมาชิกและคนในชุมชนเป็นหลัก ก่อให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่น และลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากท้องถิ่นสู่ชุมชนเมืองหรือภาคอุตสาหกรรม เนื่องจากสามารถทำกิจการ เพื่อสร้างรายได้และพึ่งตนเองได้ ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชน และเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศมีความเข้มแข็ง

3.2 ความสำคัญด้านสังคม

วิสาหกิจชุมชนเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูความสัมพันธ์และเป็นตัวกลางสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนได้ ทำงานร่วมกัน เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนเป็นกิจการที่กลุ่มคนในชุมชนมาร่วมมือกันดำเนินการทุกขั้นตอน จึงเป็น

การฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีพี่น้อง ญาติมิตร ได้ความรัก ความสามัคคี และความสงบสุขของคนในชุมชน รวมทั้งเป็นเครื่องมือเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับคนในชุมชน ในการผลิตสินค้าหรือบริการที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค จนสามารถนำไปพัฒนากิจการที่ทำอยู่ให้ก้าวหน้าได้

เรื่องที่ 2.1.2 ความเป็นมาของการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน

“วิสาหกิจชุมชน” เป็นคำที่เกิดขึ้นหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2540 เพื่อแก้ปัญหาและผลกระทบเชิงลบที่เกษตรกรและชุมชนประสบจากนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจในอดีต ทำให้เกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ จากความพยายามในการแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรและคนในชุมชน มูลนิธิหมู่บ้านซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และบริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ร่วมกับผู้นำชุมชน ที่ได้ริเริ่มแก้ไขปัญหา และได้ค้นพบว่า เกษตรกรไม่ควรปลูกพืชชนิดเดียว เพราะหากเกิดปัญหาการผลิตและวิกฤติเรื่องราคาจะทำให้เกิดภาวะหนี้สินและปัญหาอีกมากมาย จึงได้นำบริบทของชุมชนมาวิเคราะห์ และแก้ปัญหาให้เชื่อมโยงกันแบบองค์รวม ทำให้เกิดแนวคิดในการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย และลดการไหลของเงินออกจากชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) และฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) ที่เน้นการพัฒนาแบบองค์รวมเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่าง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยได้น้อมนำปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” ของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาใช้เป็นหลักในการพัฒนาประเทศโดยมุ่งการพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา และการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

จนกระทั่งเกิดพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ฉบับแรกขึ้น จากการร่วมกันจัดทำของตัวแทนเครือข่ายองค์กรชุมชนทั่วประเทศร่วมกับมูลนิธิหมู่บ้าน และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อรองรับกระแสการเคลื่อนตัวของกระบวนการความคิดในการประกอบวิสาหกิจเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน คำว่า “วิสาหกิจชุมชน” จึงเป็นที่รู้จักและแพร่หลายมากขึ้นในปัจจุบัน และกลายมาเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชนซึ่งเป็นเศรษฐกิจฐานรากโดยรวมของประเทศ (ยุพา อินทราเวช, 2561)

เรื่องที่ 2.1.3 ประเภทของวิสาหกิจชุมชน

1. ประเภทของวิสาหกิจชุมชนแบ่งตามประเภทกิจการที่ดำเนินการ

กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2562) ระบุว่า วิสาหกิจชุมชนเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นกลุ่มของกิจกรรมที่มีรูปแบบที่หลากหลายแต่เชื่อมโยงและเกื้อกูลกัน ซึ่งสามารถแบ่งตามประเภทกิจการที่ดำเนินการออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนประเภทผลิตสินค้า และวิสาหกิจชุมชนประเภทบริการ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1.1 วิสาหกิจชุมชนประเภทผลิตสินค้า เป็นกิจกรรมที่มีการนำทุนชุมชนมาผสมผสานกับเทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินการผลิตสินค้า มีหลายรูปแบบ ดังนี้

1.1.1 การผลิตสินค้าปฐมภูมิ เป็นการผลิตสินค้าจากชุมชนโดยใช้วัตถุดิบ ทรัพยากร ทุน แรงงาน ในชุมชนเป็นหลัก เช่น การผลิตข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา ทุเรียน มังคุด ไม้ดอก พืชผัก ปศุสัตว์ หม่อนไหม และประมง เป็นต้น

1.1.2 การแปรรูปหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผลผลิตของชุมชน เป็นการแปรรูปหรือพัฒนา ผลิตภัณฑ์จากผลผลิตที่เป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต เช่น การแปรรูปข้าวเป็น ผลิตภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ และการแปรรูปผลไม้ เป็นต้น

1.1.3 การผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองหรือเพิ่ม รายได้ เช่น การทำยาสมุนไพร เครื่องดื่มสมุนไพร เครื่องสำอางที่มีส่วนผสมของสมุนไพร หรือการสร้างผลิตภัณฑ์ที่ เป็นเอกลักษณ์ เช่น การทอผ้าไหมลายพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ เป็นต้น

1.1.4 การผลิตทำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ทดแทนการซื้อจากภายนอกเพื่อลดรายจ่ายและตอบสนอง การพึ่งตนเองของชุมชน เช่น ปุยอินทรี น้ำดื่ม สบู่ แชมพู น้ำยาล้างจาน เป็นต้น

1.2 วิสาหกิจชุมชนประเภทบริการ เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่ออำนวยความสะดวกและสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกและชุมชน กิจกรรมด้านบริการจึงมีได้หลายรูปแบบ ดังนี้

1.2.1 การบริการด้านการเงินและการสะสมทุน เช่น ออมทรัพย์ ธนาคารชุมชน

1.2.2 การบริการด้านการตลาด เช่น ร้านค้าชุมชน บัณฑิตชุมชน ตลาดนัดชุมชน

1.2.3 การบริการที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่น ท่องเที่ยวชุมชน โฮมสเตย์ นวดแผนไทย

1.2.4 การบริการที่เป็นการสร้างรายได้ การอำนวยความสะดวกหรือแก้ปัญหาให้กับอาชีพ เช่น ลานเทพาแล่ม การรวบรวมและปรับปรุงคุณภาพผลผลิตทางการเกษตร การบริการซ่อมเครื่องจักรกล การเกษตร เป็นต้น

2. ประเภทของวิสาหกิจชุมชนแบ่งตามระดับการพัฒนา

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนระดับปฐมภูมิ ซึ่งเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เพิ่งจัดตั้ง ให้มีการพัฒนาในทุก ๆ ด้านอย่างครบวงจรทั้งเรื่องความร่วมมือซึ่งกันและกัน การศึกษาวิจัยเพื่อนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้อย่างเหมาะสมในการผลิต และการบริหารจัดการธุรกิจทุกด้าน เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนระดับปฐมภูมิมีความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ และเมื่อวิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และพึ่งพาตนเองได้แล้ว จะต้องส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้วิสาหกิจชุมชนสามารถประกอบกิจการ ในระดับที่สูงขึ้น มีการใช้เทคโนโลยีที่ ทันสมัย พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพได้มาตรฐานปลอดภัยต่อผู้บริโภค ตรงตามความต้องการของตลาด มีการบริหาร จัดการอย่างเป็นระบบ และพร้อมสำหรับการแข่งขันทางการค้าทั้ง ระดับในประเทศและระหว่างประเทศ ทั้งนี้หากจัดแบ่งตามวัตถุประสงค์ของระดับการพัฒนาของกิจการและตลาด ที่เป็นเป้าหมาย สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

2.1 วิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐาน เป็นกิจการที่เริ่มก่อตั้งหรือเป็นกิจการขนาดเล็กที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อกิน ใช้ ซื้อขายกันภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน หรือมุ่งเพียงตลาดท้องถิ่น เป็นกิจการที่ทำด้วยเทคนิควิธีการ ที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ซึ่งเป้าหมายของวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน คือ การลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และเพื่อให้คนในชุมชน มีสินค้าที่ดีสำหรับอุปโภคบริโภค

2.2 วิสาหกิจชุมชนระดับก้าวหน้า เป็นกิจการที่พัฒนาต่อเนื่องจากวิสาหกิจชุมชนพื้นฐานที่มีการใช้ความรู้ ประสบการณ์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมในการผลิตสินค้าที่มีคุณภาพมาตรฐาน ซึ่งเป้าหมายของวิสาหกิจชุมชน

ก้าวหน้า คือ ตลาดใหญ่ภายนอกหรือตลาดแข่งขันทั้งระดับในประเทศ หรือการส่งออกไปต่างประเทศ เช่น ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ชนิดต่าง ๆ ที่เกิดจากกระบวนการวิสาหกิจชุมชน และผลิตภัณฑ์ริเริ่ม เป็นต้น (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2557)

เรื่องที่ 2.1.4 หลักการการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

1. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของวิสาหกิจชุมชน

เป้าหมายในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมี 3 เป้าหมาย คือ

1.1 การรู้จักตนเองด้วยการศึกษาริบทของชุมชนและสำรวจ เพื่อจัดเก็บข้อมูลเอกลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงหนี้สิน รายได้/รายจ่ายในชุมชน และนำมาสรุปวิเคราะห์ร่วมกันในเวทีเรียนรู้

1.2 การรู้จักโลกชุมชนมีวิธีการแสวงหาความรู้นอกชุมชน เพื่อให้ชุมชน ได้รู้เห็นความเป็นไปของโลกภายนอกหรือสิ่งที่เกิดขึ้นนอกชุมชน เป้าหมาย คือ การแสวงหาความรู้ ความคิดใหม่ และการจัดการใหม่ที่ชุมชนได้ประโยชน์ เช่น การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน เพื่อนำมาพัฒนาต่อยอด ประยุกต์ในการดำเนินกิจกรรมในชุมชนของตนเอง โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาดูงานมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเวทีเรียนรู้

1.3 การกำหนดทิศทางของตนเอง เป็นการประมวลความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ทั้งหมดด้วยการรู้จักตนเอง และการรู้จักโลกมากำหนดทิศทางของชุมชน ด้วยการจัดทำแผนแม่บทชุมชน เพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน การจัดกระบวนการเรียนรู้มี 2 ระดับ คือ

1.3.1 ระดับแรกคือ การเรียนรู้ของผู้นำชุมชน วิธีการเรียนรู้ใช้เวทีเรียนรู้ การพูดคุย การอ่าน การรับรู้ข่าวสารจากสิ่งต่าง ๆ เรียนรู้จากการ มีปฏิสัมพันธ์กับ วิทยากรและบุคคลภายนอกชุมชน

1.3.2 ระดับที่สอง คือ การขยายผลการเรียนรู้จากผู้นำลงสู่ชุมชน โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และเรียนรู้จากการสื่อสารในระบบของชุมชน ซึ่งไม่มีรูปแบบตายตัว เช่น การพูดคุยในวัด สภาคาแฟ การทำกิจกรรมร่วมกันกับสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนทำการจัดเก็บฐานข้อมูลความรู้ของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจดบันทึก การเก็บในฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ และทำให้ทันสมัยอยู่เสมอ รวมถึงการนำข้อมูลมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของตนเอง และมีการเผยแพร่ความรู้ไปสู่หน่วยงานอื่น ๆ ภายนอกชุมชน

2. แนวคิดในการพึ่งพาตนเอง

การพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความสมดุลในสิ่งจำเป็น ต่างๆ โดยเฉพาะมีความสมดุลในปัจจุบันทั้ง 5 คือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม จึงได้พัฒนาเป็น TERMS MODEL เป็นภาพรวมของการวิเคราะห์ชุมชน โดยมีองค์ประกอบ 5 ด้าน ดังนี้

2.1 ด้านที่ 1 การพึ่งพาตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technology Self-reliance : T) หมายถึง มีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกลและเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การจัดวางโครงการ และการจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

เรื่องที่ 2.2.1 การค้นหาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน

การค้นหาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นส่วนที่วิสาหกิจชุมชนมีการเรียนรู้เพื่อให้รู้จักตนเอง โดยมีวิธีปฏิบัติ 2 วิธี คือ 1) การประเมินศักยภาพ และ 2) การวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตสินค้า หรือบริการ เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทราบระดับความเข้มแข็งและผลลัพธ์ของการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้สามารถวางแผนพัฒนาได้ตามความพร้อมของแต่ละวิสาหกิจชุมชน ยังเป็นประโยชน์แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนการส่งเสริมและสนับสนุนให้สอดคล้องกับความพร้อมและศักยภาพของแต่ละวิสาหกิจชุมชน นั้นด้วย (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2562)

1. การประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน

การประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชนเป็นกระบวนการวิเคราะห์ความสามารถของวิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย ครอบคลุมด้านต่างๆ เช่น ทิศทาง การวางแผน การบริหารตลาด การจัดการความรู้ การบริหาร สมาชิก และการจัดการสินค้าและบริการ โดยแบ่งการประเมินเป็น 2 ส่วนหลัก

1.1 การประเมินกระบวนการ ประกอบด้วย 6 ด้าน:

1) การบริหารวิสาหกิจชุมชน 2) การวางแผนการดำเนินงาน 3) การบริหารตลาด 4) การจัดการความรู้และข้อมูล 5) การบริหารสมาชิก 6) การจัดการสินค้าหรือบริการ

1.2 การประเมินผลลัพธ์ แบ่งเป็น 4 ด้าน

1) ผลลัพธ์ตามภารกิจของวิสาหกิจชุมชน 2) ด้านคุณภาพสินค้าและบริการ 3) ด้านประสิทธิภาพของการดำเนินงาน 4) ด้านการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
ข้อมูลจากการประเมินนี้จะนำไปใช้ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้ในการส่งเสริมตามศักยภาพของแต่ละวิสาหกิจชุมชน

2. การวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตสินค้าหรือบริการ

วิสาหกิจชุมชนควรวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตสินค้า/บริการโดยใช้ SWOT เพื่อประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด การวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อองค์กร ทำให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม

เรื่องที่ 2.2.2 การเรียนรู้จากภายนอก

วิสาหกิจชุมชนสู่การเรียนรู้ หรือการเรียนรู้เพิ่มเติม ซึ่งในการที่วิสาหกิจชุมชนจะประกอบกิจการให้ประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นวิสาหกิจชุมชนในระดับใดนั้น หัวใจ คือ การเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ทั้งผู้นำและสมาชิกต้องเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่ต้นและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งมีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน โดยยึดหลักคุณธรรมและจริยธรรม มีการจัดการที่เป็นระบบ มีกฎ ระเบียบ และแบ่งหน้าที่รับผิดชอบชัดเจน ซึ่งมีรายละเอียดขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาความเป็นไปได้ของเรื่องที่จะทำ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ชุมชนจะได้เรียนรู้สถานการณ์ภายในชุมชนที่ โดยการคิดวิเคราะห์จากข้อมูลเบื้องต้นหลังจากที่ชุมชนได้ค้นพบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจจากแผนแม่บทชุมชน หรือจากการแนะนำของผู้นำชุมชนหรือเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ผู้นำและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนต้องร่วมกันวิเคราะห์ โดยอาจต้องหาคำตอบในหลาย ๆ ด้าน เช่น ชุมชนใช้จ่ายเพื่อสิ่งนี้ไปละเท่าไร และถ้าสมาชิกในชุมชนร่วมกันทำ ชุมชนจะลดรายจ่ายลงเท่าไร มีองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาในการทำหรือไม่ มีวัตถุดิบในชุมชนเพียงพอหรือไม่ ทนในการดำเนินการมีหรือไม่ หากมีไม่พอจะดำเนินการอย่างไร สถานที่ในการดำเนินกิจกรรมมีความเหมาะสม รวมทั้งการบริหารจัดการ การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบจะเป็นอย่างไร เป็นต้น ซึ่งเมื่อผู้นำและสมาชิกได้คำตอบจากการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันอย่างรอบด้านและได้ข้อสรุปว่า “คุ้มที่จะทำ” จึงค่อยเข้าสู่การเรียนรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องต่อไป

2. เรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวข้อง

2.1 เรียนรู้เรื่องตลาด ตลาดเป็นเรื่องแรกที่วิสาหกิจชุมชนต้องวิเคราะห์และตัดสินใจ ในขั้นตอนการศึกษาความเป็นไปได้ของกิจกรรมที่จะดำเนินการว่า ทำการผลิตเพื่อใคร ตลาดอยู่ที่ไหน จะดำเนินการในระดับใด ซึ่งจะทำให้การวางแผนการจัดการตรงตามวัตถุประสงค์ ตลาดสำหรับวิสาหกิจชุมชน มี 2 ประเภท คือ ตลาดชุมชนหรือตลาดท้องถิ่น และตลาดใหญ่หรือตลาดแข่งขัน

2.2 เรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ วิสาหกิจชุมชนทุกระดับจะต้องให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ ซึ่งประกอบด้วย การองค์กรและการจัดการ การผลิต การเงินและบัญชี การตลาด ทรัพยากรมนุษย์ และระบบสารสนเทศ

2.3 เรียนรู้เรื่องเทคโนโลยีหรือวิธีการในผลิตสินค้าให้มีความสม่ำเสมอ โดยให้เกิดผลเสียที่น้อยที่สุดและได้ผลผลิตมากที่สุด มีการปรับตัวเข้าหาความต้องการของตลาดได้ โดยต้องมีการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะและความชำนาญ

2.4 เรียนรู้เรื่องการสร้างเครือข่าย การสร้างเครือข่ายเป็นเรื่องสำคัญของวิสาหกิจชุมชน เนื่องจาก จะทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดการเสริมพลังในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเป็นกลไกประสานประโยชน์ระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับวิสาหกิจชุมชนด้วยกัน หรือ ระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับบุคคลหรือองค์กรอื่น

2.5 เรียนรู้เรื่องห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) และ โลจิสติกส์ (Logistics) เป็นเรื่องสำคัญที่วิสาหกิจชุมชนทุกระดับควรเรียนรู้โดยเฉพาะวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า เนื่องจากการจัดการเชิงธุรกิจในตลาดแข่งขันจำเป็นต้องคำนึงถึงกระบวนการที่เกี่ยวข้องทั้งระบบโดยเป้าหมายที่สำคัญ คือ ความพึงพอใจของลูกค้าหรือผู้บริโภครวมทั้งการเพิ่มศักยภาพและประสิทธิภาพของการแข่งขัน สำหรับวิสาหกิจขั้นพื้นฐานควรเรียนรู้ไว้เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการพัฒนากิจการให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น

2.6 เรียนรู้ความเป็นไปของโลก ทั้งภายในและภายนอกประเทศรวมทั้งสถานการณ์โลกในด้านต่าง ๆ เช่น การระบาดของเชื้อโรคที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้น การแข่งขันทางการค้าของประเทศต่าง ๆ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อวิสาหกิจชุมชนและภาคส่วนต่าง ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเมื่อวิสาหกิจชุมชนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงจะสามารถปรับตัวและพัฒนากิจการให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงนั้นได้

2.7 เรียนรู้วิธีการจัดทำแผน เพราะแผนเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการและการพัฒนากิจการ วิสาหกิจชุมชนทั้งวิสาหกิจชุมชนระดับพื้นฐานและระดับก้าวหน้า หากไม่มีแผนกิจการวิสาหกิจชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ยากหรืออาจจะล้มเหลวได้ ซึ่งแผนสำหรับวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ แผนธุรกิจสำหรับวิสาหกิจชุมชน และแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.2.3 การจัดทำแผนพัฒนากิจการ หรือแผนประกอบการ

วิสาหกิจชุมชนที่ได้ทำการประเมินศักยภาพตนเองแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ในระดับใดก็ตาม ควรจะต้องมีการจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยดำเนินการต่อเนื่องจากการที่วิสาหกิจชุมชนได้ไปเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ภายนอก แล้วนำบทเรียนที่ได้มาปรับใช้ในการกำหนดแผนพัฒนากิจการของตนเองให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป แผนพัฒนาที่เกิดขึ้นใหม่นี้อาจประกอบไปด้วย แผนพัฒนาที่วิสาหกิจชุมชนสามารถดำเนินการได้เองหรือเป็นแผนที่ต้องการการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนไม่สามารถดำเนินการตามลำพังเฉพาะกลุ่มได้ ดังนั้น แผนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการและการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งจากข้อมูลการวิเคราะห์ทุนชุมชน และการค้นหากลุ่มลูกค้าเป้าหมาย นำไปสู่การกำหนดชนิดสินค้าหรือบริการที่วิสาหกิจชุมชน จะทำการผลิตสินค้าที่มีอัตลักษณ์ของชุมชนและสอดคล้องกับความต้องการของลูกค้า รวมทั้งการวางแผนการผลิตสินค้าหรือบริการบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ดังนี้

1. แผนพัฒนาธุรกิจสำหรับวิสาหกิจชุมชน และแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

1.1 แผนธุรกิจสำหรับวิสาหกิจชุมชน

เป็นแผนที่แสดงถึงภาพรวมและทิศทางการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชน โดยแผนธุรกิจสำหรับวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย แผนการผลิต แผนการตลาด แผนการบริหารจัดการ แผนการเงินการบัญชี และแผนปฏิบัติการ

1.2 แผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เป็นแผนเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยจะมีทั้งแผนระยะยาว แผนระยะปานกลาง และ แผนระยะสั้น ซึ่งแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนจะระบุเรื่องหรือประเด็นที่จะทำการพัฒนา ประกอบด้วยส่วนย่อย ๆ ได้แก่ เหตุผลความจำเป็น วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ขั้นตอนและวิธีการ ระยะเวลางบประมาณที่ใช้ ผลที่ได้รับ และผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ

วิสาหกิจชุมชนควรมีการจัดทำแผนทั้ง 2 แผนควบคู่กัน จะช่วยให้การดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนเป็นไปอย่างมีทิศทางและการพัฒนาจะเป็นไปตามสถานการณ์จริง โดยแผนธุรกิจของวิสาหกิจชุมชนจะเป็นภาพรวมที่มีข้อมูลทุกเรื่องของกิจการของวิสาหกิจชุมชน ส่วนแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนนั้นจะเป็นการระบุเรื่องหรือประเด็นที่จะทำการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีได้หลายเรื่องหลายประเด็นขึ้นกับผลการวิเคราะห์ตัดสินใจ และจัดลำดับความจำเป็นในการพัฒนาร่วมกันของผู้นำและสมาชิก

2. แนวทางการจัดทำแผน

การจัดทำแผนสำหรับวิสาหกิจชุมชนต้องดำเนินการแบบมีส่วนร่วมระหว่างผู้นำ สมาชิก และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องบนฐานข้อมูลที่เป็นจริง

2.1 แนวทางการจัดทำแผนธุรกิจสำหรับวิสาหกิจชุมชน

2.1.1 ใช้เวทีเรียนรู้ระหว่างผู้นำและสมาชิก เพื่อเป็นร่วมกันนำข้อมูลมาคิดวิเคราะห์และร่วมกันกำหนดกิจกรรมที่ต้องดำเนินการภายใต้แผนย่อยแต่ละแผน ซึ่งได้แก่ แผนการผลิต แผนการตลาด แผนพัฒนาบุคลากร และแผนการเงินการบัญชี

2.1.2 เจ้าหน้าที่มีส่วนร่วมในการให้คำแนะนำเพื่อให้การจัดทำกิจกรรมของแต่ละแผนย่อยเป็นไปอย่างครบถ้วนตามวิธีการที่กำหนด และควรเป็นการบูรณาการการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานอื่น เช่น การจัดทำแผนการเงินการบัญชีควรมีเจ้าหน้าที่จากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์เข้าร่วมให้คำแนะนำ เป็นต้น

2.2 แนวทางการจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

2.2.1 การจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน ใช้เวทีเรียนรู้ระหว่างผู้นำและสมาชิก โดยมีเจ้าหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงและให้คำแนะนำ ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อค้นหาสิ่งที่ต้องพัฒนา โดยอาจทำการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมของวิสาหกิจชุมชนในเรื่อง จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ร่วมด้วย แล้วจึงนำมากำหนดเป็นแผนและจัดทำรายละเอียดในเรื่องที่จะพัฒนา ข้อมูลที่ควรใช้ในการจัดทำแผนมาจาก 2 แหล่งสำคัญ ได้แก่

1) ข้อมูลจากการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘ จะต้องทำการประเมินศักยภาพซึ่งเป็นการเรียนรู้เบื้องต้นเพื่อให้วิสาหกิจชุมชนรู้จักตัวเอง โดยใช้ “แบบประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน” ซึ่งข้อมูลจากผลการประเมินศักยภาพจะทำให้ทราบถึงประเด็นที่วิสาหกิจชุมชนควรได้รับการพัฒนา อาทิภาวะผู้นำ หรือการจัดการความรู้ การบริหารตลาดหรือการบริหารสมาชิก เป็นต้น

2) ข้อมูลจากการวิเคราะห์สถานการณ์การผลิตสินค้าหรือบริการ เป็นข้อมูลตามสถานการณ์จริงว่ากิจการที่ดำเนินการอยู่นั้นจำเป็นต้องพัฒนาในเรื่องใดบ้าง จากข้อมูลดังกล่าวที่นำสู่การกำหนดเป็นแผนพัฒนา อาจมีได้หลายแผนขึ้นกับผลจากการวิเคราะห์ แผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในลักษณะเช่นนี้เป็นแผนที่ผู้นำและสมาชิกร่วมกันวิเคราะห์และจัดทำขึ้นเพื่อพัฒนากิจการโดยกลุ่มเอง รายละเอียดของพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย ชื่อเรื่องที่ต้องการพัฒนา (ทำอะไร) เหตุผลและวัตถุประสงค์ (ทำไม) เป้าหมาย (ทำจำนวนเท่าไรและให้มีคุณภาพระดับใด) วิเคราะห์ศักยภาพ (สิ่งที่มี) และปัญหา (สิ่งที่ขาด) การบริหารจัดการด้านสมาชิก ทุนวัตถุดิบ ตลาด (ทำอย่างไร) สถานที่ดำเนินการ (ทำที่ไหน) ระยะเวลา (ทำเมื่อไหร่) และผู้รับผิดชอบ (ใครทำ)

2.2.2 การจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า ใช้เวทีเรียนรู้ระหว่างผู้นำและสมาชิกเช่นเดียวกัน แต่ต้องร่วมกันกำหนดให้ชัดเจนว่า สินค้าอะไรที่จะผลักดันในเชิงธุรกิจ อาจจำเป็นต้องใช้เครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ว่า สินค้านั้นควรพัฒนาในเรื่องใดบ้าง ตัวอย่างเครื่องมือหรือวิธีการที่นิยมใช้ เช่น การวิเคราะห์ขีดความสามารถในการแข่งขันตามระบบเพชร (Diamond Model) การวิเคราะห์สถานะแวดล้อมของการผลิตสินค้าด้วย จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) หรือใช้ Business Model Canvas ซึ่งเป็นการ

อธิบายองค์ประกอบของธุรกิจซึ่งมี 9 ส่วน ในแบบที่เรียบง่ายบนหน้ากระดาษเพียงแผ่นเดียว Business Model Canvas แล้วนำมากำหนดเป็นแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

แผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่ต้องมาจากข้อมูลที่ต้องเป็นปัจจุบันและผ่านการ วิเคราะห์ร่วมกันระหว่างผู้นำและสมาชิก อย่างไรก็ตาม แผนของวิสาหกิจชุมชนพื้นฐานหรือ วิสาหกิจชุมชนที่ยังไม่เข้าสู่ตลาดแข่งขัน กับแผนของวิสาหกิจชุมชนก้าวหน้า หรือวิสาหกิจชุมชนที่เข้าสู่ตลาดแข่งขันแล้ว อาจมีความแตกต่างกันในการวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนพื้นฐาน หรือวิสาหกิจชุมชนที่ยังไม่เข้าสู่ตลาดแข่งขัน อาจไม่ต้องอาศัยการวิเคราะห์ที่ซับซ้อนมากนัก แต่ต้องวิเคราะห์ให้ได้ว่า จะทำอะไรหรือพัฒนาอะไร ทำที่ไหน ทำอย่างไร เมื่อไร ใครรับผิดชอบ แล้วจึงนำมากำหนดเป็นแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ซึ่งประกอบด้วย กลยุทธ์ แผนงาน และโครงการพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน

การทำกิจการวิสาหกิจชุมชนให้ประสบความสำเร็จทั้งระดับพื้นฐานและระดับก้าวหน้า ควรมีการจัดทำแผนไว้ทั้ง 2 แผน เนื่องจาก แผนธุรกิจเป็นภาพรวมที่มีข้อมูลทุกเรื่องของกิจการแผนพัฒนากิจการระบุเรื่องหรือประเด็นที่จะทำการพัฒนาซึ่งมีได้หลายเรื่องหลายประเด็นขึ้นกับผลการวิเคราะห์หัดตัดสินใจ และจัดลำดับความจำเป็นในการพัฒนาร่วมกันของผู้นำและสมาชิก ดังนั้น แผนทั้ง ๒ แผนควบคู่กันจะช่วยให้การดำเนินกิจการเป็นไปอย่างมีทิศทางและการพัฒนาจะเป็นไปตามสถานการณ์จริง โอกาสที่จะได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากแหล่งทุนและหน่วยงานต่าง ๆ เป็นไปได้มากยิ่งขึ้น

เรื่องที่ 2.2.4 การส่งเสริมและสนับสนุนแผนพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน

การส่งเสริมและสนับสนุนแผนพัฒนากิจการวิสาหกิจชุมชน มี 2 กรณี คือ

1. กรณีที่วิสาหกิจชุมชนสามารถดำเนินการเองได้

เจ้าหน้าที่ควรช่วยอำนวยความสะดวกหรือช่วยเหลือประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนสามารถดำเนินการตามแผนอย่างมีประสิทธิภาพ และควรส่งเสริมและสนับสนุนให้วิสาหกิจชุมชนมีการประเมินศักยภาพอย่างต่อเนื่อง

2. กรณีที่วิสาหกิจชุมชนต้องการขอรับการส่งเสริมสนับสนุนจากภายนอก

เกษตรอำเภอในฐานะเลขานุการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนระดับอำเภอ รวบรวมข้อมูลแผนการดำเนินกิจการของวิสาหกิจชุมชนนำเสนอคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนอำเภอเพื่อพิจารณาสนับสนุน และ/หรือนำเสนอต่อคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ระดับจังหวัด และคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นไปตามกลไกคณะกรรมการ

เรื่องที่ 2.2.5 การติดตามผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน

การติดตามผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1. ส่วนที่วิสาหกิจชุมชนดำเนินการเองได้

การติดตามผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่สามารถดำเนินการพัฒนาตนเองได้ โดยไม่ต้องขอรับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานนอกเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรมีการติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเพื่อให้ทราบสถานการณ์การพัฒนาของวิสาหกิจชุมชน และพร้อมอำนวยความสะดวก หรือสนับสนุนให้วิสาหกิจชุมชนพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้นตามลำดับ

2. ส่วนที่วิสาหกิจชุมชนขอรับการส่งเสริม

การติดตามผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่ขอรับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรควรประสานงานกับหน่วยงานที่ให้การส่งเสริมสนับสนุนเพื่อทราบผลการดำเนินงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และรวบรวมข้อมูลผลการส่งเสริม สนับสนุน ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจากหน่วยงานดังกล่าวเพื่อปรับปรุงการทำงาน หรือร่วมกันแก้ไขปัญหาและรายงานคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจังหวัดต่อไป

ตอนที่ 2.3 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 2.3.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ด้านการผลิต

วิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์พืชผักสมุนไพรและผลไม้

ข้อมูลจาก เอกสารประกวดวิสาหกิจชุมชนระดับประเทศ ปี พ.ศ. 2565

เรียบเรียงโดย คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการ
ชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

1. ข้อมูลทั่วไป

- 1.1 ที่ตั้ง: เลขที่ 141/1 หมู่ที่ 3 ต.บ้านโอง อ.บ้านโอง จ.ลำพูน 51130
- 1.2 รหัสทะเบียน: 6-51-03-01/1-0005
- 1.3 ประธานกลุ่ม: ว่าที่ ร.ต.ชนะ ไชยชนะ
- 1.4 กิจกรรม: ผลิตและแปรรูปพืชผัก สมุนไพร และผลไม้อินทรีย์ ผลิตกระเทียมและหอมแดงอินทรีย์
แปรรูปผลิตภัณฑ์จากพืชผักและผลไม้
- 1.5 สินค้า: กระเทียมอินทรีย์ กระเทียมดำอินทรีย์ กระเทียมดำผงอินทรีย์ หอมแดงอินทรีย์
หอมแดงดำอินทรีย์ ลำไยอบแห้ง ลำไยฟรุ๊ตทราย มะม่วงอบแห้ง มะม่วงฟรุ๊ตทราย
มะม่วงเยลลี่กัมมี่ พืชผักอินทรีย์ต่าง ๆ ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากผลไม้และพืชผักอื่น ๆ

2. ที่มาของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์พืชผักสมุนไพร และผลไม้ ก่อตั้งเมื่อปี ๒๕๔๘ เป็นการรวมตัวของเกษตรกรในหมู่บ้านป่าปวย หมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน และหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนผลผลิตตกต่ำ มีกิจกรรมหลากหลาย ที่เกื้อกูลกัน เดิมมีสมาชิก ๗ คน ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาและปัญหาที่เกิดขึ้นเพราะสมาชิกส่วนใหญ่มีปัญหาจากผลผลิตทางการเกษตรที่ช่วงในฤดูกาลผลผลิตออกมาก มักจะมีราคาตกต่ำและปัญหาที่เกิดขึ้นก็จะเกิดซ้ำ ๆ ทุกปี ในพื้นที่ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ มีผลผลิต เช่น ลำไย มะม่วง กระเทียม หอมแดง ผักต่าง ๆ ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจึงรวมตัวกันช่วยกันแก้ปัญหาของราคาผลผลิต เริ่มจากการพัฒนาคุณภาพของผลผลิตให้มีคุณภาพ สวย ลำไยลูกโตผิวสวย มะม่วงลูกโตได้ขนาดผิวสวย กระเทียมหัวใหญ่ หอมแดงหัวใหญ่ ผักต่าง ๆ คุณภาพดี แต่ราคาต้องเป็นไปตามที่พ่อค้ากำหนดจึงทำให้ราคาถูกเช่นเดิม ทางกลุ่มจึงหันมาแปรรูป ทำลำไยอบแห้งทั้งเปลือก ลำไยอบแห้งเนื้อสีทอง มะม่วงอบแห้ง แต่ราคาก็ยังขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนดเช่นเดิม ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ จึงประชุมหารือกันที่จะแก้ไขปัญหา จึงมีแนวคิดที่จะเปลี่ยนการผลิตพืชของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นการทำระบบอินทรีย์ไม่ใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพแทน ในปี 2555 ประธานวิสาหกิจชุมชนได้ริเริ่มปรับเปลี่ยนการผลิตของสมาชิกเป็นระบบเกษตรอินทรีย์ โดยไม่ใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช แต่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพแทน จนได้มาตรฐาน Organic Thailand

หลังจากปรับเปลี่ยนได้ 7 ปี สมาชิกอีก 12 คนก็เริ่มทำเกษตรอินทรีย์ด้วยกันบนพื้นที่รวม 59 ไร่ และได้รับรองมาตรฐาน IFOAM

ปัจจุบันมีสมาชิกร่วมทำเกษตรอินทรีย์เพิ่มเป็น 46 คน รวมพื้นที่ 552 ไร่ และได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล ได้แก่ GAP PGS Organic Thailand IFOAM HALAL และ EU ในการผลิตลำไย มะม่วง สตรอเบอร์รี่ กระเทียม หอมแดง และพืชผักต่างๆ และมีเป้าหมายในอนาคตที่จะขอรับรองมาตรฐาน COR (Canadian Organic Regime) ระบบเกษตรอินทรีย์แคนาดา เป็นมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่รับรองโดยรัฐบาลแคนาดา

เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2561 วิสาหกิจชุมชนได้จดทะเบียนเป็นบริษัท วิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์พืชผัก สมุนไพรและผลไม้ จำกัด และตั้งแต่ปี 2563 จนถึงปัจจุบัน ได้เข้าร่วมโครงการแปลงใหญ่ลำไยของกรมส่งเสริมการเกษตร

3. การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

3.1 ด้านการบริหารจัดการสินค้าตลอดห่วงโซ่อุปทาน

3.1.1 ต้นน้ำ วิสาหกิจชุมชนเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นระบบเกษตรอินทรีย์ บนพื้นที่รวม 552 ไร่ ครอบคลุมการผลิตพืชหลากหลายชนิด ทั้งลำไย มะม่วง สตรอเบอร์รี่ กระเทียม หอมแดง และพืชผักอื่นๆ โดยยึดหลักการไม่ใช้สารเคมี แต่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยชีวภาพแทน ส่งผลให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพสูงและปลอดภัยต่อผู้บริโภค นอกจากนี้ ยังได้รับการรับรองมาตรฐานระดับสากล เช่น GAP, Organic Thailand, IFOAM และ EU

3.1.2 กลางน้ำ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต วิสาหกิจชุมชนได้พัฒนาการแปรรูปผลิตภัณฑ์หลากหลายรูปแบบ เช่น ลำไยอบแห้งทั้งเปลือก ลำไยอบแห้งเนื้อสีทอง มะม่วงอบแห้ง กระเทียมดำ หอมแดงดำ และผลิตภัณฑ์พรีซดราย โดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น เครื่อง Freeze Drying ซึ่งช่วยรักษาค่าทางโภชนาการ

ของผลิตภัณฑ์ได้อย่างดีเยี่ยม นอกจากนี้ ยังได้รับการรับรองมาตรฐาน ออย. และฮาลาล ซึ่งเปิดโอกาสในการขยายตลาดไปสู่กลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลายมากขึ้น

3.1.3 ปลายน้ำ ด้านการตลาด วิสาหกิจชุมชนได้พัฒนาช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลาย ทั้งการทำ MOU กับบริษัทรับซื้อผลผลิต เช่น บริษัทตะวันพืชผล, บริษัทโกอูแกนิกส์ และบริษัทอะโกรไทย การขยายตลาดสู่ต่างประเทศโดยการเจรจาการค้าออนไลน์กับประเทศต่างๆ เช่น สิงคโปร์ ไต้หวัน ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และตะวันออกกลาง รวมถึงการพัฒนาช่องทางการขายออนไลน์

3.2 การบริหารจัดการกลุ่ม

วิสาหกิจชุมชนมีระบบการบริหารจัดการที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ โดยมีการประชุมคณะกรรมการเป็นประจำทุกวัน ที่ 2 ของเดือน เพื่อติดตามความคืบหน้าและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการจัดอบรมพัฒนาความรู้ให้สมาชิกอย่างต่อเนื่อง โดยร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และสำนักงานพาณิชย์จังหวัดลำพูน มีโครงสร้างการบริหารงานมีการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจน ประกอบด้วยประธาน รองประธาน เภรณฤญิก เลขานุการ และฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายการตลาด และฝ่ายผลิต ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีการวางแผนการดำเนินงานประจำปีและแผนระยะยาว โดยใช้ข้อมูลจากระบบบัญชีมาประกอบการตัดสินใจ มีการสื่อสารภายในกลุ่มมีประสิทธิภาพ โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น กลุ่มไลน์ เพื่อแจ้งข้อมูลข่าวสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิก ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในทุกขั้นตอนการดำเนินงาน

3.3 การบริหารเงินทุน

วิสาหกิจชุมชนมีการบริหารเงินทุนอย่างมีประสิทธิภาพและโปร่งใส โดยมีการระดมทุนผ่านการถือหุ้นของสมาชิก ปัจจุบันมี 2,128 หุ้น มูลค่ารวม 212,800 บาท นอกจากนี้ ยังมีการจัดสรรกำไร 20% เป็นทุนสำรองเพื่อใช้หมุนเวียนในกิจการ ทำให้มีเงินทุนเพียงพอในการดำเนินธุรกิจ ระบบบัญชีของวิสาหกิจชุมชนมีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ มีการปิดบัญชีทุกสิ้นปีและรายงานผลการดำเนินงานต่อสมาชิกในการประชุมใหญ่สามัญประจำปี นอกจากนี้ ยังได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการเงิน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือของวิสาหกิจชุมชน

3.4 การบริหารกลุ่มตามหลัก Environment Social and Governance (ESG)

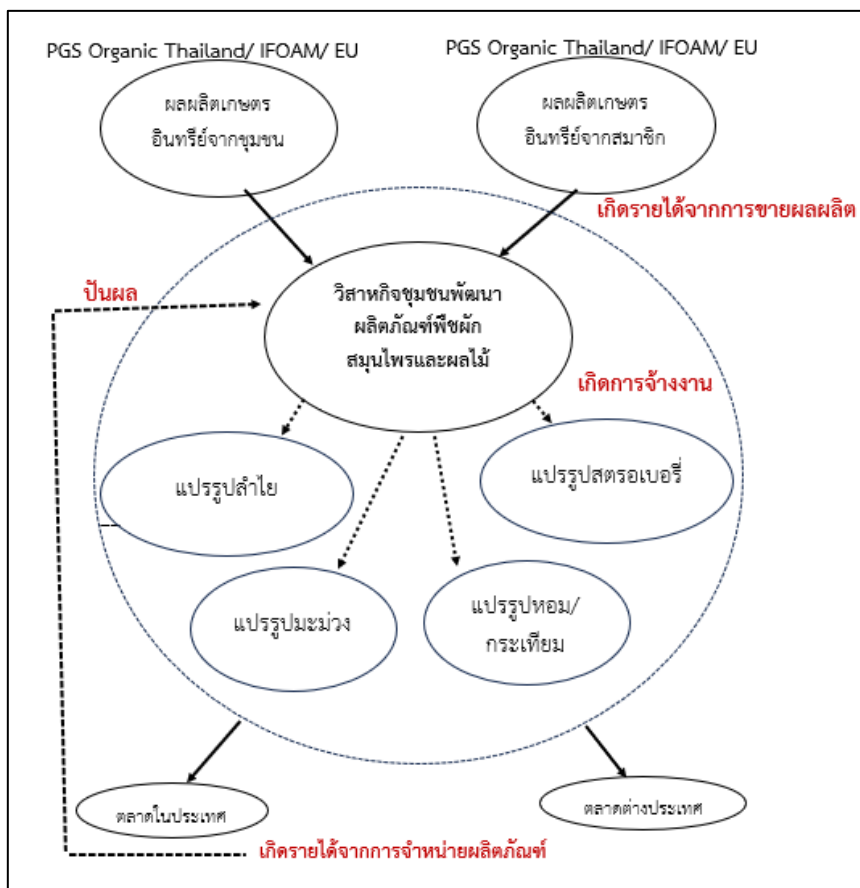
3.4.1 Environment (สิ่งแวดล้อม) วิสาหกิจชุมชนเลือกทำเกษตรอินทรีย์ ส่งผลให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์และผลผลิตปลอดภัยต่อผู้บริโภค นอกจากนี้ ยังนำเทคโนโลยีพลังงานทดแทนมาใช้ โดยติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์เพื่อผลิตไฟฟ้าใช้ในกระบวนการผลิต ลดการพึ่งพาพลังงานจากฟอสซิล อีกทั้งยังมีการจัดการของเสียอย่างมีประสิทธิภาพ โดยนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร เช่น เปลือกมะม่วงและเศษกิ่งไม้ มาแปรรูปเป็นปุ๋ยหมักและน้ำส้มควันไม้ ช่วยลดปัญหาการเผาและการทิ้งขยะในชุมชน

3.4.2 Social (สังคม) วิสาหกิจชุมชนไม่เพียงแต่มุ่งเน้นการสร้างผลกำไร แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนควบคู่กันไป โดยจัดสรรกำไร 5% เพื่อกิจกรรมสาธารณประโยชน์ เช่น การมอบผ้าห่มให้ผู้ยากไร้ในชุมชน นอกจากนี้ ยังเปิดโอกาสให้ชุมชน สถาบันการศึกษา และผู้สนใจทั่วไปเข้ามาเรียนรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ส่งเสริมการสร้างงานและรายได้ให้กับคนในชุมชน เป็นการสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองของชุมชนในระยะยาว อีกทั้งยังจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก เช่น การทำประกันชีวิตแบบออมทรัพย์ เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิต

3.4.3 Governance (ธรรมาภิบาล) วิสาหกิจชุมชนยึดมั่นในหลักการบริหารงานที่โปร่งใสและมีส่วนร่วม โดยมีการกำหนดกฎระเบียบและข้อบังคับที่ชัดเจน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิก มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายที่เป็นระบบ รวมถึงมีการเปิดเผยข้อมูลและรายงานผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจผ่านการประชุมและการแสดงความคิดเห็น สร้างความไว้วางใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในหมู่สมาชิก

4. วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนใน 9 ด้าน

ปัจจัย	รายละเอียด
1. ปัจจัยด้านผู้นำ	1.1 ประธานวิสาหกิจชุมชนมีวิสัยทัศน์ในการริเริ่มปรับเปลี่ยนการผลิตเป็นระบบเกษตรอินทรีย์ 1.2 ผู้นำเป็นต้นแบบในการทำเกษตรอินทรีย์ จนได้รับมาตรฐาน Organic Thailand ก่อนสมาชิกคนอื่น
2. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ	2.1 มีการวางแผนการดำเนินงานและกิจกรรมอย่างเป็นระบบ 2.2 มีการประชุมคณะกรรมการเป็นประจำทุกเดือนเพื่อติดตามและปรับปรุงการดำเนินงาน 2.3 มีการจัดทำบัญชีอย่างเป็นระบบและโปร่งใส
3. ปัจจัยด้านการผลิต	3.1 มีการพัฒนาคุณภาพผลผลิตอย่างต่อเนื่อง 3.2 ปรับเปลี่ยนการผลิตเป็นระบบเกษตรอินทรีย์ ไม่ใช้สารเคมี 3.3 ได้รับการรับรองมาตรฐานต่างๆ เช่น GAP, Organic Thailand, IFOAM, EU
4. ปัจจัยด้านการตลาด	4.1 มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่า 4.2 มีการขยายช่องทางการตลาดทั้งในและต่างประเทศ 4.3 มีการทำ MOU กับบริษัทต่างๆ เพื่อรับซื้อผลผลิต
5. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก	5.1 สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและวางแผนการดำเนินงาน 5.2 มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ
6. ปัจจัยด้านการเงินหรือเงินทุน	6.1 มีการระดมทุนจากสมาชิกในรูปแบบของหุ้น 6.2 ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน 6.3 มีการจัดสรรกำไรเพื่อเป็นทุนสำรองและสวัสดิการสมาชิก
7. ปัจจัยด้านระเบียบข้อบังคับขององค์กร	7.1 มีการกำหนดกฎระเบียบและข้อบังคับที่ชัดเจน 7.2 มีการทบทวนและปรับปรุงกฎระเบียบให้เหมาะสมอย่างต่อเนื่อง
8. ปัจจัยด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก	8.1 มีการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน 8.2 เป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานด้านเกษตรอินทรีย์
9. ปัจจัยด้านแรงงาน	9.1 มีการจ้างแรงงานจากสมาชิกเป็นหลัก 9.2 มีการพัฒนาทักษะและความรู้ให้กับแรงงานอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 2.2 แผนผังการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์พืชผักสมุนไพรและผลไม้
ที่มา : คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการชุดวิชาการพัฒนา
องค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

เรื่องที่ 2.3.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ด้านการบริการ

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านป่าศรี

ข้อมูลจาก เอกสารประกวดวิสาหกิจชุมชนระดับประเทศ ปี พ.ศ. 2563

เรียบเรียงโดย คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการ
ชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

1. ข้อมูลทั่วไป

- 1.1 ที่ตั้ง: หมู่ที่ 3 ตำบลตะโละ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- 1.2 รหัสทะเบียน: 5-94-09 01/1-0001
- 1.3 ประธานกลุ่ม: นายศิวัณ ฐนหวนิชย์
- 1.4 กิจกรรม: ออมทรัพย์และให้กู้ยืมเงิน ผลิตน้ำดื่ม ร้านค้าจำหน่ายวัสดุอุปกรณ์การเกษตร

- 1.5 การบริการ: รับฝากเงินออม ให้กู้ยืมเงินแก่สมาชิก จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม เช่น น้ำดื่ม ข้าว พืชผักปลอดสารพิษ จำหน่ายวัสดุอุปกรณ์การเกษตร และเป็นแหล่งศึกษาดูงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มและการบริหารจัดการการเงินชุมชน

2. ที่มาของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านป่าศรี เกิดจากการรวมตัวกันของสมาชิกที่มีวัตถุประสงค์เพื่อระดมทุนในการประกอบอาชีพ เนื่องจากชุมชนและตัวเมืองยะหริ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลตัวเมือง ปัตตานี ไม่มีธนาคารที่อยู่ในพื้นที่ แต่ชุมชนมีความต้องการทุนประกอบอาชีพ โดยเริ่มแรกมีการรวมตัวกันของสมาชิกจำนวน 25 ราย และจัดตั้งเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านป่าศรีขึ้นเมื่อ ปี 2525 เพื่อดำเนินกิจกรรมด้านการออมเงิน มีคณะกรรมการบริหาร 1 ชุด และมีสมาชิกจำนวน 25 ราย ร่วมระดมทุนลงหุ้นๆ ละ 10 บาท คนละไม่เกิน 5 หุ้นทำให้มีเงินทุน 2,500 บาท เพื่อเป็นเงินทุนตั้งต้นในการบริหารจัดการกลุ่ม เมื่อเวลาผ่านไป ชาวบ้านในชุมชนบ้านป่าศรี เห็นถึงความเข้มแข็งของกลุ่มจึงสมัครเป็นสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่ง พ.ศ. 2549 ได้จัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านป่าศรี ปัจจุบันดำเนินการมายาวนานถึง 42 ปี (พ.ศ. 2525 – 2567) มีคณะกรรมการบริหารงานมา 5 ชุด ประธานวิสาหกิจชุมชนคนปัจจุบันชื่อนายศิระวัณ ชุมหวณชัย มีสมาชิกเพิ่มขึ้นจำนวน 470 ราย 184 ครัวเรือน มีเงินทุนหมุนเวียนสะสมจำนวน 34,159,052 บาท และเกิดกลุ่มส่งเสริมอาชีพเพิ่มขึ้นจำนวน 5 กลุ่ม

การขับเคลื่อนงานของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านป่าศรีในปัจจุบันมีความเข้มแข็งมากขึ้นจากการดำเนินงานของประธานวิสาหกิจชุมชนและคณะกรรมการ ที่มีความโปร่งใส มีการนำเทคโนโลยีและระบบบัญชีสมัยใหม่มาใช้วางระบบบัญชีของกลุ่ม ทำให้สมาชิกทุกคนสามารถตรวจสอบการดำเนินงานปัจจุบันและเรียกดูข้อมูลย้อนหลังได้ มีการกำหนดการจัดสรรกำไรที่ชัดเจนและเปิดเผยผลประกอบการให้สมาชิกทราบเพื่อเน้นให้สมาชิกได้รับผลประโยชน์ร่วมกันทุกคน โดยจัดสรรผลกำไรสุทธิ ดังนี้

- 1) ค่าตอบแทนพนักงานและกรรมการบริหาร ร้อยละ 5
- 2) บริจาคและอื่นๆ ร้อยละ 5
- 3) ปรับปรุงสำนักงาน ร้อยละ 10
- 4) เฉลี่ยคืนผู้กู้ ร้อยละ 10
- 5) ปันผลตามหุ้นสมาชิก ร้อยละ 70

ถือได้ว่าเป็นสถาบันการเงินของชุมชน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงแหล่งทุนเพื่อใช้ประกอบอาชีพ โดยดำเนินงานอยู่บนความไว้วางใจของชุมชน และสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการให้บริการทางการเงินในระดับชุมชนได้

3. การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

3.1 ด้านการให้บริการ

วิสาหกิจชุมชนได้พัฒนาการให้บริการที่หลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกและชุมชนอย่างครอบคลุม บริการหลักของกลุ่มคือการรับฝากเงินออมและการให้สินเชื่อ โดยเป็นแหล่งฝากเงินที่สะดวกและ

ปลอดภัยสำหรับคนในชุมชน ช่วยส่งเสริมการออมและสร้างวินัยทางการเงิน นอกจากนี้ ยังให้บริการเงินกู้ดอกเบี้ยยต่ำแก่สมาชิกเพื่อนำไปใช้ประกอบอาชีพ เช่น สมาชิกแปลงใหญ่ข้าว เกษตรกรผู้ปลูกพืชและสมุนไพรปลอดสารพิษ เกษตรกรผู้เลี้ยงโค เป็นต้น ซึ่งเป็นการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนกลุ่มยังมีบริการเงินกู้ฉุกเฉินในชุมชน ช่วยลดความจำเป็นในการเดินทางไกลเข้าเมืองและป้องกันการพึ่งพาเงินกู้นอกระบบ นอกจากนี้ ยังมีบริการจัดการหนี้สินของสมาชิกด้วยการรวมหนี้ทุกสัญญาให้เหลือเพียง 1 สัญญา ช่วยให้สมาชิกบริหารจัดการหนี้สินได้ง่ายขึ้น

3.2 ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม

วิสาหกิจชุมชนให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการกลุ่มอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืน กลุ่มได้จัดทำโครงสร้างคณะกรรมการและกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน มีคณะกรรมการชุดใหญ่ 17 คน และคณะกรรมการชุดเล็ก 10 คน รวมทั้งมีที่ปรึกษากลุ่มจากหน่วยงานภายนอก เช่น ธนาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ และสำนักงานเกษตรอำเภอ การประชุมเป็นกลไกสำคัญในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยมีการประชุมคณะกรรมการทุกวัน ที่ 5 ของเดือน จัดประชุมวิสามัญสมาชิก 2 ครั้งต่อปี และประชุมสามัญประจำปี 1 ครั้ง ซึ่งเป็นโอกาสในการวางแผน ติดตามผลการดำเนินงาน และรับฟังความคิดเห็นของสมาชิก นอกจากนี้ กลุ่มยังมีการวางแผนและขยายกิจการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ของผู้นำและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการพัฒนาชุมชน

3.3 ด้านการบริหารเงินทุน

การบริหารเงินลงทุนอย่างมีประสิทธิภาพเป็นหัวใจสำคัญของความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน กลุ่มมีการระดมทุนจากสมาชิกผ่านการลงหุ้น โดยเริ่มต้นจากการระดมทุน 2,500 บาท ในปี 2525 และเติบโตอย่างต่อเนื่อง จนมีเงินทุนหมุนเวียนสะสมกว่า 34 ล้านบาทในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังใช้ทุนจากกำไรของการปล่อยสินเชื่อและดอกเบียเงินฝากในการขยายกิจการ มีการจัดสรรกำไรมีความชัดเจนและโปร่งใส โดยแบ่งเป็นค่าตอบแทนพนักงานและกรรมการบริหาร 5% บริจาคและอื่นๆ 5% ปรับปรุงสำนักงาน 10% เฉลี่ยคืนผู้กู้ 10% และปันผลตามหุ้นสมาชิก 70% ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ของสมาชิกเป็นหลัก มีกลุ่มได้นำเทคโนโลยีและระบบบัญชีสมัยใหม่มาใช้ในการบริหารจัดการ ทำให้สมาชิกสามารถตรวจสอบผลการดำเนินงานได้อย่างโปร่งใส

3.4 ด้านการบริหารกลุ่มตามหลัก Environment Social and Governance (ESG)

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านป่าศรีได้นำหลัก ESG มาใช้ในการบริหารจัดการ เพื่อสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนและสิ่งแวดล้อม

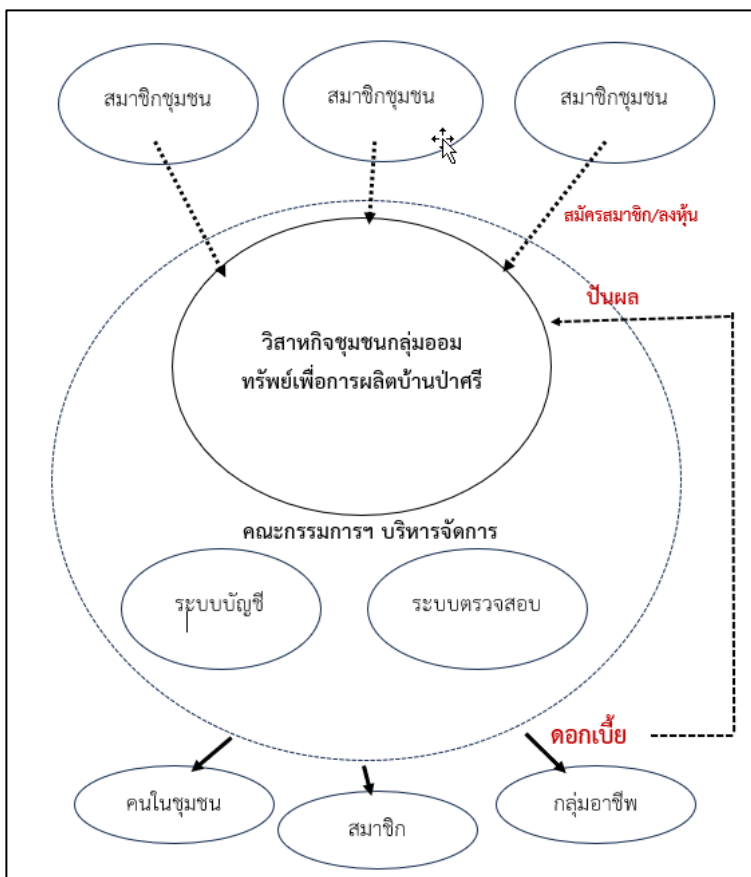
3.4.1 ด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental) กลุ่มส่งเสริมการปลูกพืชและสมุนไพรแบบปลอดสารพิษ ซึ่งช่วยลดการใช้สารเคมีและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

3.4.2 ด้านสังคม (Social) กลุ่มมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยจัดสวัสดิการชุมชนผ่านการให้บริการเงินกู้ดอกเบียต่ำและเงินกู้ฉุกเฉิน สร้างโอกาสการจ้างงานในชุมชนสำหรับผู้ด้อยโอกาส และร่วมสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติ

3.4.3 ด้านธรรมาภิบาล (Governance) กลุ่มมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน มีความโปร่งใสในการดำเนินงาน เปิดเผยผลประกอบการให้สมาชิกทราบ และยึดหลักคุณธรรม 5 ประการในการดำเนินงาน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจ และความไว้วางใจ การดำเนินงานตามหลัก ESG นี้ไม่เพียงแต่สร้างความยั่งยืนให้แก่กลุ่มเท่านั้น แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับท้องถิ่นอีกด้วย

4. วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนใน 9 ด้าน

ปัจจัย	รายละเอียด
1. ปัจจัยด้านผู้นำ	1.1 มีการดำเนินงานโดยผู้นำ (ประธาน) มาถึง 5 รุ่น และผู้นำคนปัจจุบันเป็นคนรุ่นใหม่ กล้าคิด กล้าทำ กล้านำเสนอ 1.3 เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานภายนอก กรรมการ และสมาชิก 1.4 คณะกรรมการมีความรู้ความสามารถ และทักษะในการบริหารงาน 1.5 คณะกรรมการมีความซื่อสัตย์สุจริตและเป็นที่ไว้วางใจของสมาชิก
2. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ	2.1 มีการจัดทำโครงสร้างคณะกรรมการและกำหนดบทบาทหน้าที่ชัดเจน 2.2 มีการกำหนดการจัดสรรกำไรที่ชัดเจนและเปิดเผย 2.3 นำเทคโนโลยีและระบบบัญชีสมัยใหม่มาใช้ 2.4 มีการประชุมคณะกรรมการและสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ
3. ปัจจัยด้านการบริการ	3.1 มีบริการรับฝากเงินออมให้แก่สมาชิกในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีแหล่งฝากเงินที่สะดวก 3.2 ให้บริการเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำแก่สมาชิกเพื่อนำไปใช้ประกอบอาชีพ 3.3 มีบริการเงินกู้ฉุกเฉินในชุมชน ลดความจำเป็นในการเดินทางไกลเข้าเมือง
4. ปัจจัยด้านการประชาสัมพันธ์	4.1 เป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการกลุ่มและเงินทุนชุมชน 4.2 เป็นวิทยากรให้ความรู้แก่หน่วยงานภาครัฐ 4.3 ได้รับรางวัลวิสาหกิจชุมชนดีเด่น ระดับประเทศ ปี 2564 ซึ่งสร้างการรับรู้และความน่าเชื่อถือ
5. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก	5.1 สมาชิกให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ร่วมประชุม วางแผน แสดงความคิดเห็น 5.2 สมาชิกร่วมกิจกรรมของกลุ่มอื่นๆ เช่น การทำสาธารณประโยชน์
6. ปัจจัยด้านการเงินหรือเงินทุน	6.1 ใช้ทุนจากการระดมทุนของสมาชิกและกำไรจากการปล่อยสินเชื่อ 6.2 มีเงินทุนหมุนเวียนสะสมจำนวนมาก 6.3 ได้รับการสนับสนุนทุนจากภาครัฐ
7. ปัจจัยด้านระเบียบข้อบังคับขององค์กร	7.1 มีการปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับกลุ่มเป็นอย่างดี 7.2 มีมาตรการในการรักษาเงินสมาชิกไม่ให้สูญหาย
8. ปัจจัยด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก	8.1 เข้าถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการอื่นๆ 8.2 เป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานให้แก่หน่วยงานภายนอก 8.3 ร่วมประชุม อบรม ศึกษาดูงานกับหน่วยงานภาครัฐ
9. ปัจจัยด้านแรงงาน	9.1 เป็นแหล่งอาชีพแก่ผู้ด้อยโอกาส เช่น ผู้มีรายได้น้อย ผู้พิการ 9.2 สร้างงานให้แก่ผู้คนในชุมชน เช่น จ้างสมาชิกมาเป็นพนักงานผู้ให้บริการ

ภาพที่ 2.3 แผนผังการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านป่าศรี
 ที่มา : คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการชุดวิชาการพัฒนา
 องค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2549. ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.จำกัด
- _____. 2557ก. เอกสารวิชาการที่ 4/2557 การประกอบกิจการวิสาหกิจชุมชนเพื่อรองรับการเข้าสู่ AEC. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- _____. 2557ข. เทคนิคการถอดบทเรียนวิสาหกิจชุมชนดีเด่น. โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย. จำกัด
- _____. 2562. คู่มือนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิวธรรมดาการพิมพ์ (ประเทศไทย) จำกัด.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548. 18 มกราคม 2548. ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 122 ตอนที่ 6 ก. หน้า 1 - 13.
- ยุพา อินทราเวช (2561). หน่วยที่ 12 การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน. ในเอกสารการสอนชุดวิชาการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร หน่วยที่11-15 (พิมพ์ครั้งที่ 2, น. 11-1 – 11-71). นนทบุรี: สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

บทที่ 3

การส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

1. นางวชิรา ไผ่เจริญมงคล
ผู้อำนวยการกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
2. นายพันธุ์มิตร แซ่ค่ง
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

บทที่ 3

การส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

เครือข่าย เป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาองค์กรเกษตรกรรมและวิสาหกิจชุมชนให้บรรลุเป้าหมาย สร้างพลังอำนาจในการต่อรองและส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยบทเรียนนี้จะมีเนื้อหาพื้นฐานเกี่ยวกับเครือข่าย องค์ประกอบและการพัฒนาการของเครือข่าย และกระบวนการทำงานกับเครือข่ายในทุกระยะ นอกจากนี้ บทเรียนนี้ได้นำเสนอกรณีศึกษา เพื่อเข้าใจกลไกการทำงานกับเครือข่าย และเห็นภาพเครือข่ายต้นแบบ โดยเนื้อหาประกอบด้วย 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 3.1 ความรู้เกี่ยวกับเครือข่าย

เรื่องที่ 3.1.1 ความหมายและความสำคัญของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.1.2 ประเภทและที่มาของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.1.3 ลักษณะของเครือข่าย

ตอนที่ 3.2 องค์ประกอบและการพัฒนาการของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.2.1 หลักการของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.2.2 องค์ประกอบของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.2.3 พัฒนาการของเครือข่าย

ตอนที่ 3.3 กระบวนการทำงานกับเครือข่าย

เรื่องที่ 3.3.1 ระยะเตรียมการ/ก่อเกิด และระยะก่อตั้งเป็นเครือข่าย

เรื่องที่ 3.3.2 ระยะการดำเนินกิจกรรม

เรื่องที่ 3.3.3 ระยะขยายเครือข่าย และระยะการปรับตัวของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.3.4 การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 3.4 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

เรื่องที่ 3.4.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ

เรื่องที่ 3.4.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายที่เป็นทางการ

ตอนที่ 3.1 ความรู้เกี่ยวกับเครือข่าย

ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายประกอบด้วย ความหมายและความสำคัญของเครือข่าย ประเภทของเครือข่าย และความเป็นมาของการจัดตั้งเครือข่าย ดังนี้

เรื่องที่ 3.1.1 ความหมายและความสำคัญของเครือข่าย

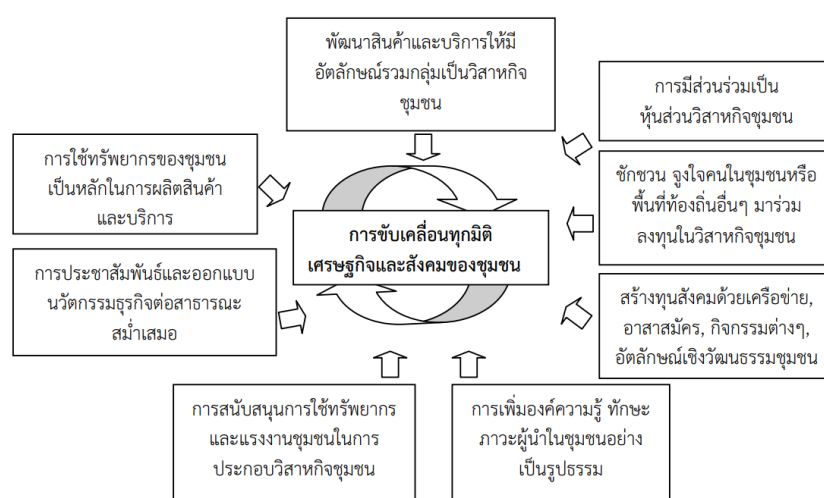
1. ความหมายของเครือข่าย

1.1 ความหมายของเครือข่าย

เครือข่าย (Network) หมายถึง รูปแบบของความสัมพันธ์หรือความเชื่อมโยงกันระหว่างกลุ่มหรือองค์กร หรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน และเสริมสร้างพลังในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินกิจการของสมาชิกที่อยู่ภายในเครือข่าย ซึ่งแต่ละกลุ่มที่เชื่อมโยงกันจะมีความเป็นอิสระต่อกัน ยกตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน หมายถึง คณะบุคคลที่รวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำกิจกรรม อย่างหนึ่งอย่างใด เพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย โดยการจดทะเบียนเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนต้องประกอบด้วยวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่ 2 วิสาหกิจชุมชนขึ้นไปมารวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนนั้น

2. ความสำคัญของเครือข่าย

ธุรกิจชุมชน หรือวิสาหกิจชุมชนเป็นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่มีเป้าหมายเดียวกันในการพัฒนาสินค้าและบริการที่มีลักษณะเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันซึ่งเป็นแนวคิดชุมชนเพื่อสร้างหลักประกันเชิงอุปถัมภ์ในทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชน กำหนดกรอบความคิดเพื่อยกระดับกลยุทธ์ของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ภายใต้ฐานเครือข่ายให้กว้างขวางต่อการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันของวิสาหกิจชุมชนโดยให้ครอบคลุมทุกมิติ ซึ่งจะส่งผลดีทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ภาพที่ 3.1 แผนผังการขับเคลื่อนทุกมิติเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ที่มา : OECD/Noya A. and Clarence E. (2009: 3-11)

จากรูปภาพที่ 3.1 พบว่า การขับเคลื่อนทุกมิติเศรษฐกิจและสังคมชุมชนแบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วยส่วนที่ 1 เกิดจากปัจจัยภายในที่ชุมชนมีการรวมกลุ่มในการผลิตสินค้าและบริการที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ภายใต้การพึ่งพาตนเองจากการนำภูมิปัญญาพื้นถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาผลิตในรูปวิสาหกิจชุมชนจากการรวมกลุ่มในรูปหุ้นส่วนธุรกิจ ขณะที่ส่วนที่ 2 เกิดจากปัจจัยภายนอกของชุมชนที่เกิดแรงกดดันของการแข่งขันทาง

ธุรกิจชุมชนที่ผลักดันให้เกิดการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนระหว่างวิสาหกิจชุมชนอื่นๆ ทั้งระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาคและระดับประเทศ เพื่อการรับรู้มุมมองร่วมกันต่อการสร้างแนวคิด เป้าหมาย วิสัยทัศน์ เป็นกระบวนการที่พึงพิงร่วมกันที่สามารถก่อให้เกิดพลัง อำนาจในการต่อรองและตอบสนองความต้องการของสมาชิก ดังนั้น การยกระดับวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็งต้องมีเครือข่ายที่มีการพึ่งพาและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งจะทำให้ธุรกิจชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนมีความยั่งยืนในอนาคต

เรื่องที่ 3.1.2 ประเภทและที่มาของเครือข่าย

1. ประเภทของเครือข่าย

กรมส่งเสริมการเกษตร (2559) เครือข่ายแบ่งได้หลายลักษณะ ดังนี้

1.1 เครือข่ายแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ มี 2 ประเภท ได้แก่

1.1.1 เครือข่ายแบบแนวนอน (Horizontal network) เป็นเครือข่ายที่เกิดมาจากบุคคล กลุ่มคน หรือองค์กรที่อยู่ในระดับเดียวกัน มีอาชีพเดียวกันหรือมีความสนใจร่วมกันมาประสานสัมพันธ์ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายนักวิจัย เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น เช่น

1.1.2 เครือข่ายแบบแนวตั้ง (Vertical network) เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชาวบ้าน องค์กรพัฒนากับชาวบ้าน หรือนายจ้างกับลูกจ้าง เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือกัน ดังนี้

1.2 เครือข่ายแบ่งตามขอบเขตของชุมชนหรือพื้นที่ มี 2 ประเภท ได้แก่

1.2.1 เครือข่ายภายในชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนของกลุ่มกิจกรรมที่ทำ เรื่องประเภทเดียวกัน มาร่วมมือกัน เช่น พัฒนาความรู้ พัฒนาผลิตภัณฑ์ พัฒนาทักษะให้แก่สมาชิก

1.2.2 เครือข่ายภายนอกชุมชน เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มที่ทำกิจกรรมคนละอย่าง มาร่วมมือกันเพื่อหนุนเสริมซึ่งกันและกัน

1.3 เครือข่ายแบ่งตามลักษณะเชิงพื้นที่และเชิงประเด็นกิจกรรม มี 3 แบบ ได้แก่

1.3.1 เครือข่ายระดับหมู่บ้าน เป็นการสร้างเครือข่ายของกลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่ภายใน หมู่บ้าน เพื่อความสะดวกในการประสานงาน และการจัดสรรทรัพยากรในพื้นที่

1.3.2 เครือข่ายระดับตำบล เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายกลุ่มที่ทำกิจกรรมเหมือนกัน ระหว่างหมู่บ้าน เข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสร้างอำนาจต่อรองทางด้านการตลาด

1.3.3 เครือข่ายระดับอำเภอและจังหวัด เป็นการเชื่อมโยงกลุ่มกิจกรรม ทั้งระดับอำเภอ และจังหวัด ได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และร่วมหาแนวทางแก้ไขปัญหามาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

1.4 เครือข่ายแบ่งตามวัตถุประสงค์หรือภารกิจ มี 3 แบบ ได้แก่

1.4.1 เครือข่ายเชิงประเด็น (Issue Network): เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาหรือดำเนินการในประเด็นเฉพาะ เช่น เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายสิทธิมนุษยชน

1.4.2 เครือข่ายแลกเปลี่ยนทรัพยากร (Resource Exchange Network): เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนทรัพยากรต่างๆ ระหว่างสมาชิก เช่น ความรู้ เทคโนโลยี บุคลากร

1.4.3 เครือข่ายผลประโยชน์ร่วม (Common Interest Network): เป็นเครือข่ายที่สมาชิกมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น สมาคมวิชาชีพ สหภาพแรงงาน

1.5 เครือข่ายแบ่งตามการเป็นทางการ

1.5.1 เครือข่ายที่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่มีข้อตกลง ระบบ ระเบียบของความสัมพันธ์ และมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

1.5.2 เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม มีข้อตกลงเฉพาะ กิจกรรม มีวัตถุประสงค์เฉพาะเรื่องแต่ไม่มีข้อตกลง ระบบ ระเบียบของความสัมพันธ์ และมีวัตถุประสงค์ ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

2. ที่มาของเครือข่าย

ที่มาของเครือข่ายมีการก่อตัวที่หลากหลายลักษณะ โดยเครือข่ายมีการก่อเกิดอยู่ 4 ลักษณะด้วยกัน ดังนี้

2.1 เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการที่กลุ่มและองค์กรที่มีการทำงานในเรื่องเดียวกัน เข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มและองค์กรที่เข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย และ ทำให้เกิดพลังในการทำงานที่จะทำให้บรรลุผลที่มากขึ้น จึงทำให้เป็นแรงจูงใจที่กลุ่มและองค์กรต่างๆ จะเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย (เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ, 2561)

2.2 เครือข่ายที่เกิดจากการจัดตั้งของภาคส่วนต่างๆ (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2547)

2.3 เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากตามธรรมชาติจากการเรียนรู้ร่วมกัน (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2547)

2.4 เครือข่ายที่เกิดขึ้นเพราะสถานการณ์ก่อให้เกิดกระบวนการเครือข่าย (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2547)

สำหรับพัฒนาการของความเป็นเครือข่ายในสังคมไทย จะเห็นได้ว่า มีกระบวนการเกิดขึ้นของเครือข่ายในภาคส่วนต่างๆ อย่างมากมาย ทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ องค์กร พัฒนาเอกชน (NGO) และภาคประชาชน

แนวทางการสร้างพัฒนาเครือข่าย ประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน และพรรคพวกเพื่อนฝูง ความสัมพันธ์ผ่านกระบวนการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรม วัด โรงเรียน และโครงสร้าง ช่องทางการติดต่อสื่อสาร เป็นรากฐานที่สำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือในชุมชน และความสัมพันธ์ในลักษณะต่างๆ นี้ได้พัฒนาไปสู่กลุ่มที่เป็นทางการมากขึ้น ในการสร้างความสัมพันธ์กับภายนอก พบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ของบุคคลดังกล่าวที่จะเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กร หรือหน่วยงานภายนอกกับชุมชนมีการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของชุมชน โดยสามารถแยกพิจารณาระดับความสัมพันธ์เป็น 3 ชั้น คือ ชั้นฐานความสัมพันธ์ของชุมชน ชั้นกลุ่มต่างๆ หรือพลเมืองที่ต้นตัว และชั้นกลางหรือแกนนำ และมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อเครือข่ายทางสังคมของชุมชนคือฐานความสัมพันธ์ที่หลากหลาย สถานภาพของแต่ละกลุ่มและบุคคล ผู้นำ ภูมิศาสตร์และทรัพยากร ศูนย์รวมจิตใจและสำนึกร่วมของคนในชั้นสังคม โครงสร้าง และช่องทางการติดต่อสื่อสาร ธรรมเนียมประเพณี ผลประโยชน์ร่วมกันกับความเข้าใจของคนในชุมชนและกระแสความคิดในสังคม (ไพฑูรย์ วงศ์อนุตรโรจน์, 2544)

เรื่องที่ 3.1.3 ลักษณะของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

ธนา ประมุขกุล (2547) กล่าวว่า การเกิดเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนในแต่ละพื้นที่สามารถมีจุดเริ่มต้นที่เหมือนหรือต่างกันได้ ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยแตกต่างกัน โดยหลักการพบว่าการเกิดเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน อาจเกิดได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. เครือข่ายที่เกิดจากธรรมชาติ

เป็นการรวมกลุ่มกันอันเกิดจากปัญหาที่มีลักษณะเดียวกันทำให้แสวงหาองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาในการช่วยเหลือกัน ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนใกล้เคียงกัน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาคล้ายคลึงมาแลกเปลี่ยนแนวคิดกันอย่างไม่เป็นทางการ การก่อตัวลักษณะนี้ต้องใช้เวลานานแต่ถ้าสร้างเป็นเครือข่ายได้จะมีความมั่นคงมากกว่าเครือข่ายลักษณะอื่นๆ เพราะเกิดจากมีความต้องการอย่างแท้จริงของวิสาหกิจชุมชนนั้น

2. เครือข่ายจัดตั้ง

เป็นการดำเนินการสัมพันธ์กับนโยบายของรัฐเป็นส่วนใหญ่ที่มองเห็นถึงความสำคัญในการสร้าง สนับสนุนหรือผลักดันให้เกิดบรรลุผลตามแนวคิดของรัฐบาล ซึ่งจะเกิดเป็นรูปธรรมชัดเจน เครือข่ายเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าพิจารณาพบว่าเป็นการรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างหลวมๆ และอาจไม่ต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากเกิดความต้องการของนโยบายภาครัฐมากกว่าความต้องการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่จะสร้างเป็นเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาอย่างแท้จริง

3. เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการเกิดจากกระบวนการพัฒนาผสมผสาน เริ่มจากบุคคล กลุ่มบุคคล กลุ่มชุมชน กลุ่มองค์กร มาร่วมกันในการพัฒนาอย่างหนึ่งอย่างใดแบบกว้างๆ ต่อการส่งเสริม สนับสนุนและเรียนรู้ไปด้วยกัน ซึ่งยังไม่กำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน แต่เป็นการก่อตัวในการพัฒนาไปที่ละขั้นตอนกลายเป็นพันธมิตรที่จะสร้างเครือข่ายให้เกิดความเข้มแข็งอย่างมีจุดมุ่งหมาย หัวใจและจิตวิญญาณเดียวกัน ซึ่งจะทำให้เกิดเครือข่ายที่ยั่งยืน เช่นเดียวกับเครือข่ายเกิดจากธรรมชาติ

ลักษณะของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน โดยภาพรวมการสร้างเครือข่ายจะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันที่มีการพึ่งพิงอาศัยกัน แต่การจะเกิดเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนก็ไม่สามารถเกิดได้ถ้าขาดปัจจัยหนึ่งปัจจัยใดที่สำคัญ ดังนี้

3.1 ต้องมีกลุ่มบุคคลหรือองค์กรหรือสถาบัน

3.2 กลุ่มเหล่านั้นมีการสร้างปฏิสัมพันธ์กันในรูปแบบต่างๆ ที่เอื้อประโยชน์ให้กับเครือข่ายในการทำงานทั้งเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม

3.3 มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการบรรลุเป้าหมายของเครือข่ายร่วมกัน เช่น วัตถุประสงค์หลักต้องการเพิ่มรายได้และสร้างงานให้กับคนในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น

3.4 ในกลุ่มของตนยังคงซึ่งความเป็นอัตลักษณ์ของตนไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกลุ่มอื่นๆ ซึ่งเป็นอิสระต่อกัน แต่มีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ กิจกรรมที่มาร่วมกันในการแก้ไขและพัฒนาจากที่ได้กล่าวมา ลักษณะเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนมาร่วมกันเพื่อมาแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร มีศูนย์รวมการสนับสนุนให้เกิดประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้งเวทีการเจรจาต่อรองเพื่อเสริมสร้างศักยภาพแก่ชุมชน

ตอนที่ 3.2 หลักการ องค์ประกอบและพัฒนาการของเครือข่าย

หลักการ องค์ประกอบและพัฒนาการของเครือข่าย ประกอบด้วย หลักการของเครือข่าย องค์ประกอบของเครือข่าย พัฒนาการของเครือข่าย

เรื่องที่ 3.2.1 หลักการของเครือข่าย

การเชื่อมโยงและสร้างเครือข่ายเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาองค์กรเกษตรกรรมและวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน การเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเกิดเครือข่ายจะช่วยให้การส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ โดยการสร้างและพัฒนาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรรมและวิสาหกิจชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ ต้องเข้าใจแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเกิดเครือข่าย หลักการสร้างและพัฒนาเครือข่าย เทคนิคการส่งเสริมการเกิดเครือข่าย และการทำงานกับเครือข่ายในแต่ละช่วงระยะของพัฒนาการ เพื่อช่วยเป็นตัวเชื่อมหรือผู้กระตุ้นให้เครือข่ายดำเนินงานไปได้อย่างมั่นคง ในที่นี้ขอเสนอแนวคิดและทฤษฎีในการสร้างเครือข่าย 3 แนวคิด ดังนี้

1 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory)

อธิบายถึงเหตุผลหลักที่จะทำให้เกิดเครือข่าย คือ "การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน" แต่ละฝ่ายจะต้องมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่าย ทำให้มีความเต็มใจที่จะประสานหรือร่วมเป็นเครือข่าย ตัวอย่างเช่น กลุ่มผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ร่วมมือกับกลุ่มผู้แปรรูปอาหาร โดยกลุ่มแรกได้ช่องทางจำหน่ายผลผลิต ขณะที่กลุ่มหลังได้วัตถุดิบคุณภาพดี

2 แนวคิดการรวมพลัง (Synergy)

การรวมพลังในลักษณะนี้จะเกิดผลที่ได้รับในลักษณะ "ทวีคูณ" ก่อให้เกิดความเข้มแข็งมากกว่าแต่ละองค์กรจะทำงานโดดเดี่ยว แล้วเอาผลงานมารวมกัน ผลของเครือข่ายในลักษณะการรวมพลังนี้จะมีค่าทวีคูณมากกว่า $1 + 1 = 2$ องค์กรเกษตรกรรมและวิสาหกิจชุมชนที่เข้าใจหลักการนี้ จึงจะมีความสนใจที่จะสร้างและประสานเครือข่ายเพื่อประโยชน์ขององค์กร ตัวอย่างเช่น วิสาหกิจชุมชนหลายแห่งรวมตัวกันสร้างแบรนด์ร่วม ทำให้มีอำนาจต่อรองทางการตลาดสูงขึ้นกว่าการทำงานแยกกัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับการติดต่อสื่อสาร (Communication Theory)

เครือข่ายจะช่วยให้องค์กรเกษตรกรรมและวิสาหกิจชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดการสื่อสารระหว่างสมาชิก องค์กร และภาคีเครือข่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่จะช่วยรักษาสัมพันธภาพระหว่างกัน และส่งเสริมการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ตัวอย่างเช่น เครือข่ายเกษตรกรรมผู้เลี้ยงโคนมจัดประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ประจำเดือน ทำให้สมาชิกได้เรียนรู้เทคนิคใหม่ๆ และแก้ปัญหาร่วมกัน

สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาองค์กรเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชน โดยอาศัยแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน แนวคิดการรวมพลัง และแนวคิดการสื่อสาร แนวคิดเหล่านี้ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ เสริมสร้างความเข้มแข็ง และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน

เรื่องที่ 3.2.2 องค์ประกอบของเครือข่าย

กรมส่งเสริมการเกษตร (2557) ระบุว่า องค์ประกอบของเครือข่ายเป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมให้เกิดการรวมตัวและการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยประกอบด้วย 9 องค์ประกอบหลัก ที่เชื่อมโยงและเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ดังนี้

1. จุดมุ่งหมาย

การที่กลุ่มองค์กรมารวมกัน เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน คือ มองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มการรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะดำเนินไปด้วยกันจะช่วยให้กระบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองที่แตกต่างลงได้ เช่น เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตั้งเป้าหมายเพิ่มรายได้ให้สมาชิก 20% ภายใน 2 ปี

2. สมาชิก

รับรู้มุมมองร่วมกันเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็นเครือข่ายที่สร้างระบบความสัมพันธ์ โดยสมาชิกแต่ละคนร่วมสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกันต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น เข้าใจปัญหา มีสำนึกในการแก้ไขปัญหาร่วมกันและมีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรที่เผชิญปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำรวมตัวกันเพื่อหาทางออกร่วมกัน

3. การมีส่วนร่วม

เป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นเครือข่าย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกเป็นปัจจัยหนุนเสริมให้เครือข่ายมีพลังมากขึ้น เพราะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันและพึ่งพากันมากขึ้น กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน เช่น การเข้าร่วมประชุมระดมความคิดเพื่อวางแผนการดำเนินงานประจำปีของเครือข่าย

4. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแลกเปลี่ยนทรัพยากร

เป็นทั้งแนวคิดกระบวนการและวิธีการของการจัดการเครือข่าย เป็นกระบวนการสร้างข้อมูลต่อเนื่องการรวมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันบรรลุถึงเป้าหมาย เช่น การประชุมสัญจรเพื่อแลกเปลี่ยนเทคนิคการเพิ่มผลผลิตระหว่างสมาชิก

5. ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร

มีความสำคัญต่อเครือข่ายทั้งข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน การสื่อสารเกิดขึ้นหลายระดับ ได้แก่ ระหว่างบุคคล, กลุ่ม, และเครือข่าย โดยกระบวนการสื่อสารช่วยให้สมาชิกในเครือข่าย เข้าใจการทำงานของเครือข่าย รักษาความสัมพันธ์ที่ระหว่างสมาชิก สร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับเป้าหมายของเครือข่าย ช่วยกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน และขยายแนวคิดของเครือข่ายให้กว้างขึ้น เป็นต้น ตัวอย่างเช่น การใช้แอปพลิเคชันไลน์กลุ่มเพื่อแจ้งข่าวสารและแลกเปลี่ยนข้อมูล

6. การให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทน

การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันโดยการให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันโดยการให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทน อาจมีได้หมายถึงการให้เงินหรือทุนเท่านั้น แต่หมายถึง ความร่วมมือและความเอื้ออาทรต่อกัน และในบางครั้งอาจเปลี่ยนการให้รางวัลและผลตอบแทนเป็นความรู้สึกพึงพอใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีการพบปะเสวนากันภายใต้ความสัมพันธ์ของความเป็นพี่น้องและการพึ่งพาอาศัย

7. กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน

การที่สมาชิกในเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมกระบวนการทำงานของกันและกัน โดยใช้จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเหลืออีกฝ่ายหนึ่งที่มีจุดอ่อน ซึ่งจะทำให้เกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การเสริมสร้างต่อกันเกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายซึ่งมีผลดีมากกว่าการไม่รวมเป็นเครือข่าย เช่น สมาชิกที่เชี่ยวชาญด้านการตลาดช่วยสอนการทำการตลาดออนไลน์ให้สมาชิกอื่น

8. ความเท่าเทียมของฝ่ายต่าง ๆ

บุคคลและกลุ่มบุคคลที่เข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่ายจะต้องยึดหลักการทำงานบนความเท่าเทียมกันของทุกฝ่ายโดยการให้โอกาสในการเรียนรู้ การสร้างพื้นที่ทางสังคมให้เกิดความภูมิใจในสิ่งที่ทำร่วมกัน และพยายามหลีกเลี่ยงการครอบงำจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะมีผลให้เครือข่ายมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด ตัวอย่างเช่น การหมุนเวียนตำแหน่งผู้นำในกิจกรรมต่างๆ ของเครือข่าย

9. จิตสำนึก

การที่กลุ่มองค์กรมารวมกันนั้น สิ่งที่ยึดโยงกลุ่มองค์กรต่างๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกันอย่างมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม เพราะเมื่อกลุ่มองค์กรเห็นปัญหาหรือต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จิตใจ

ที่มุ่งมั่นยอมเป็นแรงขับที่นำไปสู่การคิด วิเคราะห์ และค้นหาวิธีการเพื่อแก้ไขปัญหา รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมเพื่อสร้างพลังอำนาจในการต่อรองหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จนกลายเป็นองค์กรเครือข่ายที่ทุกฝ่ายต่างก็มีความไว้วางใจต่อกัน สามารถตอบสนองกระบวนการแก้ไขปัญหาได้มากกว่าไม่มีเครือข่าย

จากองค์ประกอบของเครือข่ายที่กล่าวมาแล้วนั้น เครือข่ายที่มีประสิทธิภาพประกอบด้วย 9 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ จุดมุ่งหมายร่วม สมาชิกที่เข้าใจบทบาท การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทรัพยากร ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสารที่ดี การให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทน กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน ความเท่าเทียมของทุกฝ่าย และจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม โดยองค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงและเกื้อหนุนกัน ทำให้เครือข่ายดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

เรื่องที่ 3.2.3 พัฒนาการของเครือข่าย

นักส่งเสริมการเกษตรต้องสามารถวิเคราะห์เครือข่ายตามระยะของพัฒนาการ เพื่อที่จะสามารถส่งเสริมและทำงานกับเครือข่ายในแต่ละระยะได้อย่างเหมาะสม โดยเนื้อหาจะอธิบายพัฒนาการของเครือข่าย ซึ่งแบ่งระยะพัฒนาการของเครือข่าย ได้เป็น 5 ระยะด้วยกัน ดังนี้

1. ระยะเตรียมการ/ก่อเกิดเครือข่าย

เป็นระยะที่สมาชิกวิสาหกิจชุมชน หรือองค์กรการเกษตร มาทำความรู้จักกัน แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน และค้นหาจุดร่วมหรือปัญหาที่ต้องการแก้ไขร่วมกัน เป็นขั้นตอนแรกของการเกิดขึ้นเป็นเครือข่าย กลุ่มมีการรวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่นการอบรม การสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ การสานเป็นเครือข่ายในขั้นตอนแรกนี้จะสานกันค่อนข้างหลวมจัดได้ว่าเป็นช่วงของการทำความรู้จักมักคุ้นของตัวแทนจากกลุ่ม (นันทิยา และณรงค์หุตานูวัตร ,2547)

2. ระยะก่อตั้งเครือข่าย

เป็นระยะที่กลุ่มมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน เครือข่ายเริ่มมีรูปร่างชัดเจนขึ้น มีการกำหนดวัตถุประสงค์ร่วม และอาจมีการจัดโครงสร้างอย่างไม่เป็นทางการ ในระยะนี้อาจเริ่มจากการเป็นเครือข่ายเรียนรู้ สมาชิก กลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ มาพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพการเกษตรที่แต่ละฝ่ายทำอยู่ หรือเป็นประเด็นปัญหาต่างๆที่ประสบมา ทำให้ทราบแนวคิดซึ่งกันและกัน ยังคงเป็นลักษณะของการมาพบกันแบบชั่วคราวชั่วคราว

3. ระยะดำเนินกิจกรรมเครือข่าย

เครือข่ายเริ่มมีกิจกรรมร่วมกัน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ชัดเจน และอาจมีการจัดตั้งคณะกรรมการหรือโครงสร้างที่เป็นทางการมากขึ้น มีการมาทำกิจกรรมร่วมกัน มีการกำหนดวัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วม กำหนดบทบาทหน้าที่และวางแผนเครือข่าย กำหนดช่องทางการประสานเครือข่าย กำหนดช่วงเวลาเครือข่ายมาประชุมร่วมกัน รวมทั้งแนวทางในการทำกิจกรรมของเครือข่าย และการส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ของเครือข่าย

เครือข่ายจะมีรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรเต็มตัว เช่น เครือข่ายข้าวคุณธรรม เครือข่ายโรงสีข้าวชุมชน และเครือข่ายการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ เป็นต้น

4. ระยะขยายเครือข่าย

เป็นระยะที่เมื่อเครือข่ายทางการเกษตรมีความเข้มแข็ง จะมีการขยายเชื่อมโยงเครือข่ายไปสู่กลุ่มอื่นๆ ที่ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกันและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ มีการขยายไปสู่กลุ่มที่เป็นผู้บริโภค และเกิดเป็นเครือข่ายตลาดสีเขียว เป็นต้น

5. ระยะการปรับตัวของเครือข่าย

เมื่อเครือข่ายทางการเกษตรมีการขยายตัว มีการเคลื่อนไหวและการใช้ประโยชน์แล้ว โดยธรรมชาติของกลุ่ม และเครือข่ายสุดท้ายก็อยู่ในภาวะที่ถดถอย ในระยะนี้จึงเป็นระยะที่เครือข่ายต้องมีการปรับตัว จะต้องมีการพลิกฟื้นและรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันเพื่อให้เครือข่ายนั้นมีความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรมต่อไป

การแบ่งระยะพัฒนาการนี้ช่วยให้เข้าใจกระบวนการเติบโตของเครือข่าย และสามารถวางแผนสนับสนุนได้อย่างเหมาะสมในแต่ละช่วง อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริง พัฒนาการของแต่ละเครือข่ายอาจไม่เป็นเส้นตรงและอาจมีการย้อนกลับไปมาระหว่างระยะต่างๆ ได้

ตอนที่ 3.3 กระบวนการทำงานกับเครือข่าย

จากพัฒนาการของเครือข่ายทั้ง 5 ระยะ ได้แก่ ระยะเตรียมการ/ก่อเกิด ระยะก่อตั้งเป็นเครือข่าย ระยะการดำเนินกิจกรรม ระยะขยายเครือข่าย และระยะการปรับตัวของเครือข่าย นั้น สามารถนำมากำหนดเป็นแนวทางให้นักส่งเสริมการเกษตร ในการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายสู่ความเข้มแข็งได้ 3 ขั้นตอน ดังนี้

เรื่องที่ 3.3.1 ระยะเตรียมการ/ก่อเกิด และระยะก่อตั้งเป็นเครือข่าย

ในระยะเตรียมการ/ก่อเกิดนี้ และระยะก่อตั้งเป็นเครือข่าย นักส่งเสริมการเกษตรควรดำเนินการในประเด็นต่อไปนี้

1. การศึกษาข้อมูล สถานการณ์กลุ่ม และปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่าย

นักส่งเสริมการเกษตร ควรศึกษาข้อมูลสภาพการณ์ สถานการณ์กลุ่ม โดยข้อมูลและสถานการณ์ที่ควรให้ความสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ

1.1 สถานการณ์ของกลุ่ม (ปัจจัยภายใน) ได้แก่ ทรัพยากร วิถีชีวิตของชุมชน ศักยภาพของกลุ่ม ซึ่งหมายถึงจุดอ่อน จุดแข็ง ข้อดีที่มี หรือปัญหาที่พบ ปัญหาใดไม่สามารถจัดการได้ในระดับกลุ่ม ปัญหาใดต้องการแนวร่วมช่วยจัดการ ความต้องการหรือแนวทางพัฒนาของกลุ่มที่จะผลักดันให้เกิดขึ้นได้โดยเครือข่าย

1.2 สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม (ปัจจัยภายนอก) คือสภาพหรือสถานการณ์ภายนอกที่มีผลกระทบต่อการขับเคลื่อนการดำเนินงานของกลุ่ม เช่น ผู้นำชุมชน หน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริม สนับสนุน

1.3 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของกลุ่มโดยใช้ผังเครือข่าย คือ การวิเคราะห์ กลุ่ม และผู้เกี่ยวข้องที่มีกิจกรรมเชื่อมโยงกันตลอดห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ (การผลิต การแปรรูป และการตลาด) เพื่อช่วยให้สามารถเห็นถึงผู้เกี่ยวข้อง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตลอดเส้นทาง เพื่อส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในการก่อตั้งเป็นเครือข่าย

2. การหาแนวร่วมที่จะมาเป็นเครือข่าย

นักส่งเสริมการเกษตรต้องค้นหากลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจร่วมกัน และภาคีองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับประเด็นที่ต้องการสร้างเครือข่าย เช่น สถาบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เช่น ชุมชน วัด โรงเรียน หน่วยงานเอกชนและ ราชการ นอกจากนี้ กลุ่มองค์กรต่างๆ แล้วพัฒนาความสัมพันธ์ไปสู่การเป็นแนวร่วมของเครือข่าย

3. การส่งเสริมให้กลุ่มต่างๆ มาพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้

นักส่งเสริมการเกษตร ควรสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมให้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูล และการเรียนรู้ ประเด็นต่างๆ ส่งเสริมให้เครือข่ายมีการพบปะกันอย่างเป็นประจำและต่อเนื่อง สร้างเงื่อนไขให้พบปะและทำงาน ร่วมกัน มีกลุ่มแกนนำทำหน้าที่และประสานด้วยความมุ่งมั่น และร่วมมือ ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่แข่งขันกันเอง เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลก่อนการตัดสินใจสร้างเครือข่าย

4. การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม แรงจูงใจ และสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ของการรวมตัวเป็นเครือข่าย

สร้างความเข้าใจร่วมกันว่าทำไมถึงต้องรวมเป็นเครือข่าย กำหนดจุดประสงค์ ข้อตกลงร่วม เป้าหมายของ เครือข่าย และผลประโยชน์ร่วม ให้มีความชัดเจนและตอบใจทุกฝ่าย

5. การเริ่มสร้างและการพัฒนาผู้นำ

ในกรณีที่ยังไม่มีผู้นำที่ชัดเจน นักส่งเสริมการเกษตรจำเป็นต้องมีการสร้างผู้นำเพื่อเป็นตัวเชื่อมร้อย ระหว่างเครือข่ายด้วยกัน

6. การจัดระบบติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกและเครือข่าย

อาจกำหนดให้มีแม่ข่ายและลูกข่ายย่อยที่เชื่อมโยงถึงกันอย่างทั่วถึงและรวดเร็ว และ จัดระบบ ความสัมพันธ์เป็นแบบแนวราบมากกว่าแนวตั้งทุกคนเคารพให้เกียรติกัน สัมพันธ์กันด้วยใจ จิตวิญญาณ มาช่วยด้วย ผลประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น และการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร เช่น กลุ่มไลน์ และเฟซบุ๊ก เป็นต้น

7. ประเมินความพร้อมของชุมชน/กลุ่ม

เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชนหรือกลุ่มก่อนเริ่มสร้างเครือข่าย เช่น สำนวณทรัพยากรที่มี อยู่ (บุคคล ธรรมชาติ และการเงิน) ประเมินการมีส่วนร่วมของสมาชิก และความเข้มแข็งของผู้นำชุมชนหรือกลุ่ม เป็นต้น ซึ่งจะช่วยให้ นักส่งเสริมการเกษตรวางแผนการทำงานได้เหมาะสม และรู้ว่าควรเน้นพัฒนาด้านใดเป็นพิเศษ

สรุปได้ว่านักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญในการเตรียมการและก่อตั้งเครือข่าย โดยเริ่มจากการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์สถานการณ์ของกลุ่ม ค้นหาแนวร่วม และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มต่างๆ จากนั้นสร้างวิสัยทัศน์ร่วม พัฒนาผู้นำ และจัดระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ สุดท้ายคือการประเมินความพร้อมของชุมชนเพื่อวางแผนการทำงานอย่างเหมาะสม กระบวนการเหล่านี้จะช่วยสร้างรากฐานที่แข็งแกร่งสำหรับการพัฒนาเครือข่ายอย่างยั่งยืน

เรื่องที่ 3.3.2 ระยะการดำเนินกิจกรรม

1 การพัฒนาความสัมพันธ์ของสมาชิกเครือข่าย

ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ ระหว่างกันและสร้างความผูกพันภายใน สร้างการยอมรับในความแตกต่างระหว่างสมาชิก ยอมรับในรูปแบบ และวัฒนธรรมองค์กรของสมาชิกสร้างความไว้วางใจ เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากขึ้น โดยควรมีกิจกรรมสม่ำเสมอและมากพอที่จะทำให้สมาชิกได้ทำงานร่วมกัน ควรเลือกกิจกรรมที่สร้างความรู้สึกให้สมาชิกเครือข่ายได้รับรู้ถึงผลประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่าย

2 การเสริมสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับสมาชิก กลุ่มและเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง เครือข่ายทางการเกษตรมีฐานอยู่ที่ความรู้เกี่ยวกับอาชีพการเกษตร จึงต้องมีการเรียนรู้ร่วมกัน โดยใช้วิธีการที่เน้นให้เห็นของจริงได้ปฏิบัติด้วยตนเอง เห็นกับตา พาไปสัมผัส เช่นพาไปดูงาน จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อบรมให้ความรู้ และทดลอง/ทดสอบโดยสมาชิกกลุ่มและเครือข่ายเองและผ่านกิจกรรมและสื่อต่างๆหลายช่องทาง เช่น การจัดกิจกรรมประชุมสัญจรภายในเครือข่าย การเชื่อมโยงทางโซเชียลมีเดีย เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ เว็บไซต์

3 การจัดให้มีองค์กรในการบริหารจัดการเครือข่าย

เมื่อเครือข่ายเริ่มก่อตัวแล้ว ควรกำหนดโครงสร้างขององค์กร บทบาทหน้าที่ของแกนนำกรรมการเครือข่ายสมาชิก ข้อตกลงของเครือข่ายและจัดให้มีการกระจายผลประโยชน์ของสมาชิกและเครือข่ายให้ชัดเจน

4 การเสริมพลังการทำงาน ของแต่ละกลุ่มและเครือข่ายย่อย

นักส่งเสริมการเกษตรควรสนับสนุนให้เครือข่ายย่อยได้มีโอกาสแสดงความสามารถตลอดจนแนวคิดในการร่วมแก้ปัญหาต่างๆของกลุ่มและเครือข่าย

5 การส่งเสริมเครือข่ายทางการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรบนฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิม

เน้นการส่งเสริมเครือข่ายกลุ่มและองค์กรการเกษตรโดยใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เป็นฐานในการพัฒนา

6 การพัฒนาระบบข้อมูลของเครือข่าย

โดยการสร้างความพร้อมในเรื่องข้อมูล มีการรวบรวมข้อมูลและจัดทำศูนย์ข้อมูลให้เป็นระบบ สมาชิกเครือข่ายย่อยสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว

7 การจัดระบบการสื่อสารให้ทั่วถึงและรวดเร็ว

โดยให้มีจุดเชื่อมการสื่อสารหลายจุด ให้มีชุมทางที่หลากหลาย อยู่ในรูปของดาวกระจาย มากกว่าเป็นการสื่อสารแบบรวมศูนย์ มีศูนย์ประสานงานเป็นตัวเชื่อมและกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ

8 การมีแผนดำเนินการพัฒนาสนับสนุนเครือข่ายอย่างต่อเนื่องและตรงกับความต้องการของเครือข่าย

จัดระบบติดตามประเมินผลการปฏิบัติตามแผนพัฒนาเครือข่ายอย่างชัดเจนเพื่อผลักดันให้แผนเครือข่ายเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม และสามารถขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนอันจะนำไปสู่การเพิ่มศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาของเครือข่าย

9 การส่งเสริมให้มีการติดตามประเมินผลกลุ่ม เครือข่าย แบบเสริมพลัง

นักส่งเสริมการเกษตรควรมีการกำหนดช่องทางการประสานเครือข่าย กำหนดช่วงเวลาที่เครือข่ายมาประชุมกัน และติดตามประเมินผลกลุ่มโดยการจัดเวทีชุมชนให้สมาชิก แกนนำกลุ่มเครือข่าย ช่วยกันระบุถึงปัญหาและสิ่งที่ควรปรับปรุงในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มและเครือข่าย

สรุปได้ว่านักส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญในระยะดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย โดยมุ่งเน้นการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก ส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และจัดตั้งองค์กรบริหารจัดการเครือข่าย นอกจากนี้ ยังต้องเสริมพลังการทำงานของกลุ่ย่อย ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาระบบข้อมูลและการสื่อสาร จัดทำแผนพัฒนาเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมการติดตามประเมินผลแบบเสริมพลัง กิจกรรมเหล่านี้มุ่งสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนให้กับเครือข่าย โดยเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกและการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

เรื่องที่ 3.3.3 ระยะขยายเครือข่าย และระยะการปรับตัวของเครือข่าย

ระยะขยายเครือข่าย เป็นระยะที่เครือข่ายสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด เมื่อเครือข่ายมีความเข้มแข็งจะขยายเครือข่ายไปสู่กลุ่มอื่นๆที่ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกันและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน

1. พัฒนาขยายเครือข่ายทั้งในและนอกชุมชน

ควรขยายเครือข่ายหรือหาพันธมิตรเพื่อเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันให้มากขึ้น แสวงหาพันธมิตรใหม่ๆ เพื่อเสริมพลังและแลกเปลี่ยนเรียนรู้สร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา

2 ส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยี:

สนับสนุนการคิดค้นนวัตกรรมใหม่ๆ ในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารจัดการและการสื่อสารของเครือข่าย

3. พัฒนาศักยภาพของผู้นำและสมาชิกเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง:

จัดอบรมเพื่อเพิ่มทักษะในด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการขยายเครือข่ายส่งเสริมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างสมาชิกและเครือข่ายอื่นๆ

4 สร้างความยั่งยืนทางการเงิน:

พัฒนาแผนธุรกิจและแหล่งรายได้ที่หลากหลายสำหรับเครือข่าย ตลอดจนส่งเสริมการระดมทุนและการบริหารการเงินอย่างมีประสิทธิภาพ

ระยะการปรับตัวของเครือข่าย เป็นระยะที่เครือข่ายต้องปรับตัวให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย ในระยะนี้นักส่งเสริมการเกษตรควรดำเนินการ ดังนี้

1. ประสานความร่วมมือโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย:

จัดกิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกระดับ รวมถึงสร้างกลไกการตัดสินใจร่วมกันในประเด็นสำคัญของเครือข่าย

2. ส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน:

จัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ และพัฒนาระบบการสื่อสารภายในเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ

3. ติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม

เปิดโอกาสให้สมาชิกเครือข่ายได้ติดตามและประเมินผลการทำงานร่วมกัน รวมถึงให้แกนนำและสมาชิกได้เรียนรู้ปัญหาที่แท้จริงและหาวิธีการแก้ไขปัญหาของกลุ่มและเครือข่ายอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

4. ประเมิน วิเคราะห์และทบทวนการดำเนินการที่ผ่านมา

นักส่งเสริมการเกษตรควรจัดให้มีการประชุมสมาชิกเครือข่ายเพื่อประเมิน วิเคราะห์และทบทวนการดำเนินการที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไร มีจุดติดขัดอยู่ในการดำเนินการของเครือข่ายอย่างไร ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ส่งผลกระทบต่อการดำเนินการของเครือข่ายอย่างไร

5. กำหนดทิศทางการดำเนินงานของเครือข่ายให้สอดคล้องกับสถานการณ์

หลังจากนักส่งเสริมการเกษตรได้จัดให้มีการประชุมสมาชิกเครือข่ายเพื่อประเมิน วิเคราะห์และทบทวน การดำเนินการที่ผ่านมาแล้ว ก็นำข้อมูลที่ได้มากำหนดทิศทางการดำเนินงานของเครือข่ายให้สอดคล้องกับกับการ เปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ต่างๆทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย

6. พัฒนาระบบการจัดการความรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์:

สร้างฐานข้อมูลองค์ความรู้ของเครือข่าย และจัดทำระบบพี่เลี้ยงเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างสมาชิก รุ่นเก่าและรุ่นใหม่

7. จัดการความเสี่ยงและวางแผนรับมือการเปลี่ยนแปลง:

วิเคราะห์ความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นและจัดทำแผนรับมือ และพัฒนาความยืดหยุ่นและความสามารถในการ ปรับตัวของเครือข่าย

สรุปบทบาทของนักส่งเสริมการเกษตรในระยะขยายเครือข่ายและระยะปรับตัว ดังนี้

ในระยะขยายเครือข่าย นักส่งเสริมการเกษตรควรสนับสนุนการขยายพันธมิตรทั้งในและนอกชุมชน ส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมและการใช้เทคโนโลยี พัฒนาศักยภาพของผู้นำและสมาชิกอย่างต่อเนื่อง และสร้าง ความยั่งยืนทางการเงินให้กับเครือข่าย

ในระยะปรับตัว นักส่งเสริมการเกษตรควรประสานความร่วมมือแบบมีส่วนร่วม ส่งเสริมความสัมพันธ์ ระหว่างสมาชิก จัดให้มีการติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ทบทวนการดำเนินงานที่ผ่านมา กำหนดทิศทาง ใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ พัฒนาระบบการจัดการความรู้ และวางแผนรับมือการเปลี่ยนแปลง ทั้งสองระยะนี้มุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยืดหยุ่นของเครือข่าย เพื่อให้สามารถเติบโตและปรับตัว ได้อย่างมีประสิทธิภาพในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง

เรื่องที่ 3.3.4 การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

การสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน มีแนวทางดำเนินการ ดังนี้

1. การรวมตัวกันของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนที่ประสงค์จะสานสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายจะต้องมีประเด็นความสนใจและมีความคิดเห็น เบื้องต้นตรงกันว่าจะสามารถพัฒนากิจการร่วมกันได้ถ้าตกลงเป็นเครือข่ายกัน โดยทั่วไปต้องมียังน้อย 2 วิสาหกิจ ชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่กันก็ได้

2 การจัดรูปแบบการบริหารและการจัดทำข้อบังคับ

ต้องมีการจัดรูปแบบการบริหารโดยให้มีคณะบุคคล ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการประสานงานหรือการเชื่อมโยงกัน ซึ่งคณะบุคคลดังกล่าวหมายถึง "เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน" และวิสาหกิจชุมชนที่มาสานสัมพันธ์กัน เรียกว่า "วิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย" โดยการจัดตั้ง "เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน" ทำได้ 2 แบบ ดังนี้

2.1 จัดองค์กรขึ้นมาใหม่ ซึ่งประกอบด้วยคณะบุคคลที่เป็นผู้แทนของวิสาหกิจชุมชนที่จะมาเป็นเครือข่ายกัน และ/หรือผู้ทรงคุณวุฒิ และ/หรือผู้นำในชุมชน ฯลฯ พร้อมทั้งกำหนดสถานที่ ที่ทำการเครือข่ายและจัดทำข้อบังคับของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่จะจัดตั้งขึ้น

2.2 จัดทำข้อบังคับขึ้นมาสำหรับเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชนใดวิสาหกิจชุมชนหนึ่งที่ตกลงจะสานสัมพันธ์กัน ทำหน้าที่เป็น "เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน" อีกหน้าที่หนึ่ง แต่ต้องจัดทำข้อบังคับขึ้นมาสำหรับเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนนั้น ทั้งนี้ ข้อบังคับของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นแบบ 1) หรือ 2) จะต้องกำหนด ให้การดำเนินการของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเป็นไปตามความสมัครใจโดยจะเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้

3 การวางแผนให้เกิดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

เมื่อวิสาหกิจชุมชนตกลงที่จะสร้าง "เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน" ขึ้น ต้องมีการวางแผนให้เกิดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทั้งกิจกรรมของ "เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน" และกิจกรรมของ "วิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย" เพื่อให้ "เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน" สามารถส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนากิจการทั้งกิจการภายในและกิจการภายนอกของ "วิสาหกิจชุมชนในเครือข่าย" ให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน และก้าวสู่กิจการที่สูงขึ้นตามที่พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 กำหนด ทั้งนี้ "เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน" สามารถทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดรายได้สำหรับใช้เพื่อความสะดวกหรือความคล่องตัวในการบริหารจัดการของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนนั้นๆ

4 การยื่นขอจดทะเบียน

หาก "เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน" ประสงค์ที่จะได้รับการรับรองสถานะตามกฎหมายและขอรับการส่งเสริมสนับสนุนจากพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 สามารถมายื่นขอจดทะเบียนได้ ณ สำนักงานเกษตรอำเภอที่ทำการเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนนั้นตั้งอยู่ ซึ่งเป็นไปตามระเบียบคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ว่าด้วยการจดทะเบียนและการเพิกถอนทะเบียนวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ที่กำหนดให้การจดทะเบียนเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน จะต้องประกอบด้วยวิสาหกิจชุมชนอย่างน้อย 2 แห่งที่ได้รับอนุมัติทะเบียนแล้วจึงจะสามารถจดทะเบียนเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนได้

5. บทบาทของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘ ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนโดยการใช้กระบวนการเครือข่ายเป็นเครื่องมือหนึ่ง มีการกำหนดประเด็นที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้

1) ให้มีการจดทะเบียนเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ซึ่งต้องประกอบด้วยวิสาหกิจชุมชนตั้งแต่ 2 วิสาหกิจชุมชนขึ้นไปมารวมตัวกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อวิสาหกิจชุมชน โดยอาจมีบุคคลภายนอกที่มีความสามารถให้ความรู้ ช่วยเหลือ สนับสนุน หรือทำประโยชน์ต่อวิสาหกิจชุมชนมาร่วมด้วย

2) บทบาทของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน คือการให้คำแนะนำช่วยเหลือวิสาหกิจชุมชนในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย

- กิจกรรมภายใน ช่วยเหลือในการจัดตั้ง ศึกษาวิจัย ให้ความรู้ ฝึกอบรม ปรับปรุงพัฒนาการผลิต บริการ การบริหารจัดการ การหาทุน การตลาด

- กิจกรรมภายนอก คือ เป็นคนกลางติดต่อส่วนราชการ องค์กรของรัฐ เอกชน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ประสานกับเครือข่ายอื่น เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้

3) เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน เป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

4) เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนสามารถเสนอความเห็นต่อคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เกี่ยวกับนโยบายหรือมาตรการในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

สรุปเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกิดจากการรวมตัวของวิสาหกิจชุมชนอย่างน้อย 2 แห่งที่มีความสนใจร่วมกัน โดยต้องมีการจัดรูปแบบการบริหารและจัดทำข้อบังคับที่ชัดเจน รวมถึงวางแผนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อส่งเสริมและพัฒนากิจการของสมาชิก หากต้องการการรับรองสถานะตามกฎหมาย เครือข่ายสามารถยื่นขอจดทะเบียนได้ที่สำนักงานเกษตรอำเภอที่ทำการเครือข่ายตั้งอยู่ ตัวอย่างเช่น เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์จังหวัดอำนาจเจริญ ก่อตั้งในปี 2552 จากการรวมตัวของวิสาหกิจชุมชน 5 แห่ง มีโครงสร้างการบริหารชัดเจน ระเบียบข้อบังคับ และแผนกิจกรรมต่อเนื่อง ปัจจุบันมีสมาชิก 839 ราย พื้นที่เกษตรอินทรีย์ 24,554 ไร่ ใน 5 อำเภอ แสดงถึงความสำเร็จของการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 3.4 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาสร้างเครือข่าย

เครือข่ายแบ่งเป็นสองประเภทหลัก คือเครือข่ายที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เครือข่ายที่เป็นทางการ เช่น เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน มีข้อตกลง ระบบ และวัตถุประสงค์ร่วมกันที่ชัดเจน ส่วนเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีข้อตกลงเฉพาะกิจ มีวัตถุประสงค์เฉพาะเรื่อง แต่ไม่มีโครงสร้างหรือระเบียบที่เป็นทางการ ทั้งสองรูปแบบมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน แต่มีความยืดหยุ่นและการดำเนินงานที่ต่างกัน

เรื่องที่ 3.4.1 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ

(ไม่ได้จดทะเบียนเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน)

เครือข่ายกลุ่มปลูกผักอินทรีย์บ้านหนองเม็ก

ข้อมูลจาก เอกสารประกอบการพิจารณารางวัลเลิศรัฐ สาขาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประจำปี 2565

ประเภทร่วมใจแก้ไข สำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ กรมส่งเสริมการเกษตร

เรียบเรียงโดย คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการ

ชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

1. ข้อมูลทั่วไป

1.1 ที่ตั้ง: กลุ่มปลูกผักอินทรีย์บ้านหนองเม็ก ตั้งอยู่ที่ บ้านหนองเม็ก หมู่ที่ 5 ตำบลคึมใหญ่ อำเภอมืองอำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ

1.2 ประธานกลุ่ม: นางจำปา สวะไกร

1.3 กลุ่มที่อยู่ภายใต้เครือข่ายที่มีการดำเนินการร่วมกัน

- 1) วิสาหกิจชุมชนข้าวอินทรีย์บ้านหนองเม็ก
- 2) เครือข่ายศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.)
- 3) วิสาหกิจชุมชนแปลงใหญ่ผักอินทรีย์บ้านหนองเม็ก
- 4) แปลงใหญ่ผักอินทรีย์บ้านหนองเม็ก

1.4 จำนวนสมาชิกกลุ่ม 34 ครัวเรือน และสมาชิกเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ 105 ครัวเรือน

1.5 พื้นที่เกษตรอินทรีย์ 400 ไร่

1.6 โรงเรือนของสมาชิกกลุ่ม 150 โรงเรือน โรงเรือนสมาชิกเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ 155 โรงเรือน รวม 305 โรงเรือน

1.7 กิจกรรม : ผลิตผักอินทรีย์ การผลิตข้าวอินทรีย์ ผลิตสมุนไพร ข้าวโพด ถั่วฝักยาว ไม้ผล บัตเตอร์นัท เมล่อน บั้วหว้า กระเจี๊ยบ และปลูกพืชอนาคตใหม่ เช่น ทูเรียน เงาะ มังคุด การเลี้ยงโค การเลี้ยงปลา

2. ที่มาของเครือข่าย

กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านหนองเม็ก เริ่มทำเกษตรอินทรีย์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 โดยมีสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 15 ครัวเรือน อาชีพหลักของสมาชิกและคนในชุมชน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา เป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มีการใช้สารเคมีจำนวนมาก ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ผลผลิตต่ำก่อให้เกิดปัญหาหนี้สินในครัวเรือน และปัญหาสุขภาพของสมาชิกในชุมชน ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมาทำการเกษตรแบบอินทรีย์ ส่งผลให้สุขภาพสมาชิกดีขึ้น เกิดความเชื่อมั่นในระบบเกษตรอินทรีย์ ผู้ผลิตปลอดภัยใส่ใจผู้บริโภคไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จากเดิมเพาะปลูกพืชผักเพื่อบริโภคในครัวเรือน เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น กลายเป็นอาชีพหลักสร้างรายได้ให้กับครอบครัวสมาชิก

ปี พ.ศ. 2556 กลุ่มได้รับการตรวจรับรองมาตรฐานการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ IFOAM จากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) โดยการสนับสนุนการดำเนินงานของสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ กรมส่งเสริมการเกษตร

ปี พ.ศ. 2558 กรมส่งเสริมการเกษตร โดยสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ ส่งเสริมการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนภายใต้ชื่อ : วิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองเม็ก เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2558 และได้รับการสนับสนุนจากสำนักทรัพยากรน้ำบาดาล เขต 11 กรมทรัพยากรน้ำบาดาล ผ่านพื้นที่ของสมาชิก จำนวน 15 ราย ทำให้มีขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกอย่างรวดเร็วเกิดการบริหารงานกลุ่มโดยใช้หลักการ “ตลาดนำการผลิต” การทำการเกษตรแบบรวมกลุ่มเพื่อให้มีอำนาจในการต่อรอง และที่สำคัญเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีคิดจากการผลิตแบบพอเพียงมาทำการผลิตเชิงพาณิชย์ จากอาชีพรองมาเป็นอาชีพหลัก เข้าถึงและยอมรับนวัตกรรมสมัยใหม่ จึงเป็นการเริ่มต้นในการ “ปลูกผักอินทรีย์ในโรงเรือน” ซึ่งจะสามารถผลิตผักอินทรีย์ส่งตลาดได้ตลอดทั้งปี อีกทั้ง

ผลผลิตมีคุณภาพ สวยงาม ตรงตามความต้องการของตลาดที่แตกต่างจากแหล่งผลิตอื่น โดยได้รับการสนับสนุนสินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมสร้างโรงเรือนปลูกผัก เริ่มแรกกลุ่มมีโรงเรือนปลูกผักจำนวน 40 โรงเรือน โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ จากสำนักงานเกษตรจังหวัดอำนาจเจริญ ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรอำนาจเจริญ สถานีพัฒนาที่ดินอำนาจเจริญ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดอำนาจเจริญ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดอำนาจเจริญ ชุมชนบ้านหนองเม็ก และองค์การบริหารส่วนตำบลคึมใหญ่

ปี พ.ศ. 2561 จัดตั้งเป็นเครือข่ายศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ภายใต้ชื่อ ศูนย์เครือข่ายศูนย์เรียนรู้ผักอินทรีย์เมืองธรรมเกษตร ไร่ภูตะวัน ออร์แกนิก ฟาร์ม เพื่อให้บริการด้านการเกษตรและถ่ายทอดความรู้การผลิตพืชผักอินทรีย์ในโรงเรือนแก่ชุมชน

ปี พ.ศ. 2562 จัดตั้งกลุ่มแปลงใหญ่ ภายใต้ชื่อ “แปลงใหญ่ผักอินทรีย์บ้านหนองเม็ก” เพื่อเป็นการรวมคนรวมพื้นที่ และรวมสินค้าสะดวกต่อการบริหารจัดการ และมีโรงคัดแยกและบรรจุภัณฑ์ผักและผลไม้อินทรีย์ จำนวน 1 โรง

ปัจจุบันแปลงใหญ่ผักอินทรีย์บ้านหนองเม็กมีสมาชิก 34 ครัวเรือน สมาชิกเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ 105 ครัวเรือน ครอบคลุมทั้ง 7 อำเภอของจังหวัดอำนาจเจริญ มีพื้นที่เพาะปลูกผักอินทรีย์ 400 ไร่ มีโรงเรือนปลูกผักทั้งหมด 305 โรงเรือน ผลผลิตผักอินทรีย์เฉลี่ย 25 – 30 ตันต่อเดือน คิดเป็นมูลค่าเฉลี่ย 5,744,166 บาทต่อเดือน รวมเป็นมูลค่า 68,930,000 บาทต่อปี เกิดการจ้างแรงงานในชุมชนจำนวน 60 ครัวเรือน เกษตรกรผู้ปลูกผักอินทรีย์มีสุขภาพดีขึ้นและสภาพแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น เป็นแหล่งเรียนรู้สถานที่ฝึกงานของนักศึกษาด้านวิชาชีพเกษตรกรรมจากสถาบันการศึกษาทั่วทุกภูมิภาค นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งศึกษาดูงานและฝึกอบรมในการผลิตผักอินทรีย์ในโรงเรือน ให้กับผู้ที่สนใจทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงอีกด้วย

3. การดำเนินงานของเครือข่าย

3.1 ด้านการบริหารจัดการสินค้าตลอดห่วงโซ่อุปทาน

3.1.1 ต้นน้ำ เครือข่ายหนองเม็กมีพื้นที่เกษตรอินทรีย์รวม 400 ไร่ กระจายอยู่ใน 7 อำเภอของจังหวัดอำนาจเจริญ มีโรงเรือนปลูกผักทั้งสิ้น 305 หลัง ผลิตผักอินทรีย์หลากหลายชนิดที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน IFOAM จากสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.)

3.1.2 กลางน้ำ มีโรงคัดแยกและบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัยที่ได้รับการควบคุมคุณภาพตามมาตรฐาน GMP (Good Manufacturing Practice) รวมถึงการปฏิบัติตามมาตรฐานการจัดการด้านความปลอดภัยอาหาร (Food Safety Management) นอกจากนี้ยังมีการแปรรูปเบื้องต้น เช่น การผลิตชุดผักสลัดพร้อมทาน และชุดผักสำหรับทำอาหาร เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต

3.1.3 ปลายน้ำ เครือข่ายใช้แนวคิด "ตลาดนำการผลิต" วางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ภายใต้แบรนด์ "ผักอินทรีย์เมืองธรรมเกษตร บ้านหนองเม็ก" ในห้างสรรพสินค้าชั้นนำและตลาดท้องถิ่น เช่น Top Supermarket รวมทั้งขายเมล็ดพันธุ์ผักอินทรีย์ทั้งในตลาดออฟไลน์และออนไลน์เพื่อกระจายความเสี่ยงและเพิ่มช่องทางรายได้ โดยทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้แบรนด์ "ผักอินทรีย์เมืองธรรมเกษตร บ้านหนองเม็ก"

3.2 ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม

การบริหารจัดการกลุ่มของเครือข่ายหนองเม็กเป็นไปอย่างเป็นระบบ มีการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองเม็ก แปลงใหญ่ผักอินทรีย์บ้านหนองเม็ก และศูนย์เครือข่ายศูนย์เรียนรู้การเพิ่ม

ประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ภายใต้ชื่อ "ศูนย์เครือข่ายศูนย์เรียนรู้ผักอินทรีย์เมืองธรรมเกษตร ไร่ภูตะวัน ออร์แกนิก ฟาร์ม" มีการประชุมสมาชิกเป็นประจำเดือนละ 2 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วางแผนการผลิต และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีการอบรมพัฒนาความรู้ให้สมาชิกอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านเทคนิคการผลิต การจัดการโรคและแมลง และการตลาด เครือข่ายใช้เทคโนโลยีในการสื่อสารระหว่างสมาชิก โดยมีกลุ่มไลน์สำหรับแจ้งข่าวสาร แลกเปลี่ยนความรู้ และแก้ปัญหาเร่งด่วน นอกจากนี้ ยังมีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารทุก 2 ปี เพื่อความโปร่งใสและเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ

3.3 ด้านการบริหารเงินทุน

เครือข่ายหนองเม็กมีระบบการบริหารเงินทุนที่มั่นคง โดยเริ่มจากการระดมทุนจากสมาชิกผ่านการถือหุ้น โดยสมาชิกทุกคนต้องถือหุ้นอย่างน้อย 5 หุ้น เพื่อสร้างความรู้สึกรับเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในความสำเร็จของกลุ่ม ในช่วงเริ่มต้น เครือข่ายได้รับการสนับสนุนสินเชื่อจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) จำนวน 3,000,000 บาท เพื่อลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน นอกจากนี้ยังได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐรวมกว่า 16 ล้านบาท เพื่อพัฒนาศักยภาพการผลิตและการตลาด มีการจัดสรรผลกำไรอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งเป็นเงินปันผลให้สมาชิก ทุนสำรองของกลุ่ม และงบประมาณสำหรับการพัฒนากลุ่ม ระบบบัญชีของเครือข่ายได้รับการดูแลและให้คำแนะนำจากสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์จังหวัดอำนาจเจริญ ทำให้มีความโปร่งใสและตรวจสอบได้

3.4 ด้านการบริหารกลุ่มตามหลัก Environment Social and Governance (ESG)

เครือข่ายหนองเม็กให้ความสำคัญกับการดำเนินงานตามหลักอย่างเข้มแข็ง

3.4.1 ด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental): นอกจากการผลิตแบบอินทรีย์ที่ไม่ใช้สารเคมี เครือข่ายยังมีการบริหารจัดการทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เช่น การใช้ระบบน้ำหมุนเวียนในโรงเรือน การนำเศษผักที่เหลือจากการคัดแยกไปทำปุ๋ยหมักและอาหารสัตว์ ช่วยลดของเสียและสร้างมูลค่าเพิ่ม

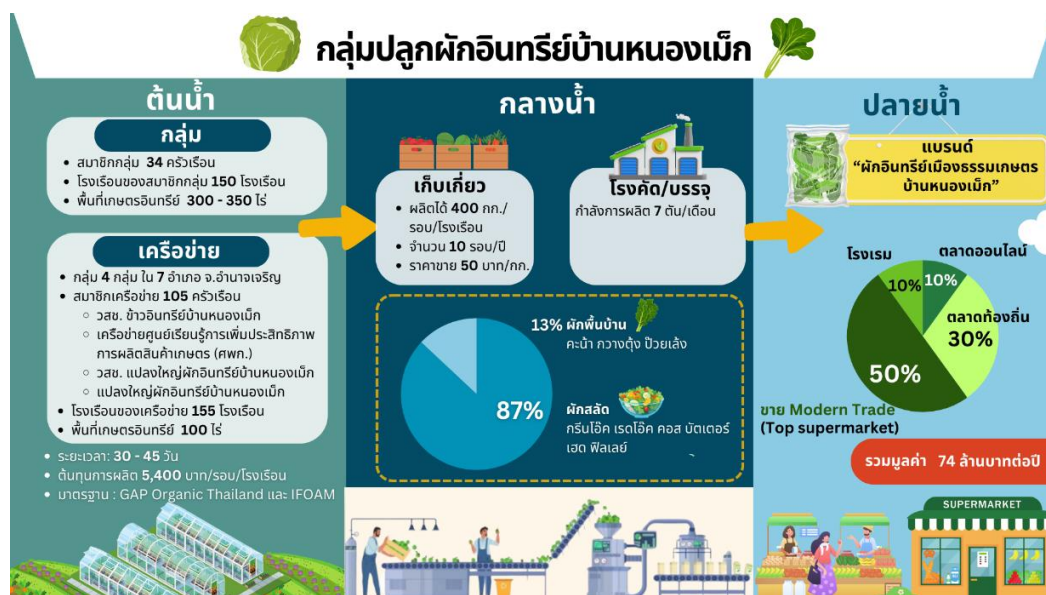
3.4.2 ด้านสังคม (Social): เครือข่ายสร้างงานและรายได้ให้คนในชุมชน ช่วยลดการอพยพแรงงานออกนอกพื้นที่ เป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกงานสำหรับนักศึกษาและผู้สนใจ ส่งเสริมการปลูกฝังอาชีพเกษตรกรรมให้กับเยาวชนในชุมชน และมีการจัดสวัสดิการให้สมาชิก เช่น การช่วยเหลือยามเจ็บป่วย

3.4.3 ด้านธรรมาภิบาล (Governance): มีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน มีการจัดทำระบบบัญชีที่โปร่งใส เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบและการตัดสินใจ มีการรายงานผลการดำเนินงานให้สมาชิกทราบอย่างสม่ำเสมอ และได้รับการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานภายนอก

ความสำเร็จของเครือข่ายหนองเม็กไม่เพียงแต่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นแบบอย่างที่ดีของการทำเกษตรอินทรีย์ที่ยั่งยืน สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศและกระแสความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน การบูรณาการทั้งด้านการผลิต การบริหารจัดการ การเงิน และความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้เครือข่ายหนองเม็กเป็นต้นแบบที่น่าศึกษาและนำไปประยุกต์ใช้สำหรับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศไทยต่อไป

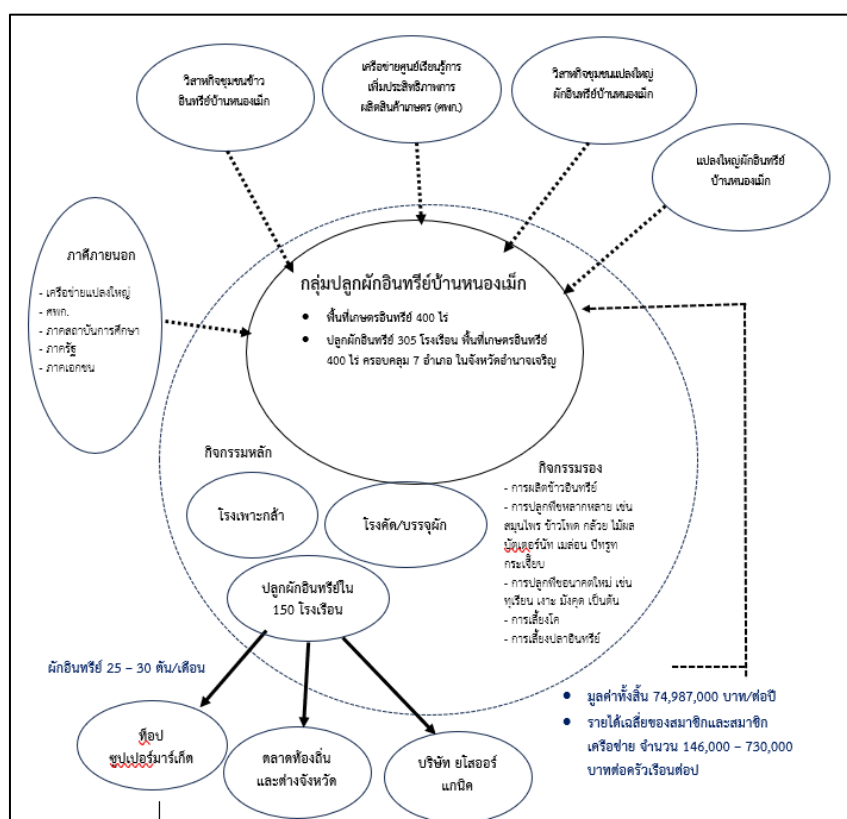
4. วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนใน 9 ด้าน

ปัจจัย	
1. ปัจจัยด้านผู้นำ	1.1 มีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และประสบการณ์ จากการทำงานในต่างประเทศมาพัฒนา กลุ่ม 1.2 ผู้นำสามารถปรับเปลี่ยนวิธีคิดของสมาชิกจากการผลิตแบบพอเพียงมาเป็นเชิง พาณิชย์ 1.3 ผู้นำนำแนวคิด “ตลาดนำการผลิต” มาใช้ในการบริหารจัดการกลุ่ม
2. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ	2.1 มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน แปลงใหญ่ และศูนย์เรียนรู้ ทำให้มี โครงสร้างการบริหารจัดการที่ชัดเจน 2.2 มีการวางแผนการผลิต การตลาด และการปฏิบัติงานร่วมกันของสมาชิก 2.3 มีการบริหารจัดการครบวงจรตั้งแต่การผลิตจนถึงการตลาด
3. ปัจจัยด้านการผลิต	3.1 ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมในการผลิต เช่น การปลูกผักในโรงเรือน ระบบน้ำ 3.2 ผลิตผักอินทรีย์ที่ได้มาตรฐาน IFOAM 3.3 สามารถผลิตได้ตลอดทั้งปี ให้ผลผลิตที่มีคุณภาพสูง
4. ปัจจัยด้านการตลาด	4.1 ใช้หลัก “ตลาดนำการผลิต” ทำให้ผลิตตรงตามความต้องการของตลาด 4.2 มีตลาดรองรับที่แน่นอน เช่น ห้างสรรพสินค้า Top Supermarket 4.3 สร้างแบรนด์ “ผักอินทรีย์เมืองธรรมชาติ บ้านหนองเม็ก” เป็นอัตลักษณ์ ของสินค้า
5. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก	5.1 สมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และกำหนดกฎระเบียบของกลุ่ม 5.2 มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างสม่ำเสมอ 5.3 สมาชิกร่วมกันเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้
6. ปัจจัยด้านการเงินหรือเงินทุน	6.1 ได้รับการสนับสนุนสินเชื่อจาก ธ.ก.ส. จำนวน 3 ล้านบาท ในช่วงเริ่มต้น 6.2 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐต่างๆ รวมกว่า 16 ล้านบาท 6.3 มีการระดมทุนจากสมาชิกในรูปแบบการถือหุ้น
7. ปัจจัยด้านระเบียบข้อบังคับขององค์กร	7.1 มีการกำหนดกฎระเบียบการบริหารจัดการกลุ่มร่วมกัน 7.2 มีการจัดสรรผลประโยชน์และสวัสดิการให้สมาชิกอย่างเป็นระบบมีการ กำหนดระเบียบและข้อบังคับที่ชัดเจน
8. ปัจจัยด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก	8.1 ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหลายแห่งอย่างต่อเนื่อง 8.2 เป็นแหล่งศึกษาดูงานและฝึกอบรมให้กับผู้สนใจทั้งในและนอกจังหวัด 8.3 มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ทั้งในและนอกจังหวัด
9. ปัจจัยด้านแรงงาน	9.1 เกิดการจ้างงานในชุมชน 60 ครัวเรือน สร้างรายได้กระจายในชุมชน 9.2 ลดการอพยพแรงงานออกนอกพื้นที่ และมีการคืนถิ่นของทายาทเกษตรกร

ภาพที่ 3.2 แผนผังการเชื่อมโยงเครือข่าย ตามเส้นทาง Logistic

ที่มา : คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

ภาพที่ 3.3 แผนผังการดำเนินงานเครือข่ายกลุ่มปลูกผักอินทรีย์บ้านหนองเม็ก

ที่มา : คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

เรื่องที่ 3.4.2 กรณีศึกษาการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายที่เป็นทางการ

(จดทะเบียนเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน)

เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์จังหวัดอำนาจเจริญ

ข้อมูลจาก เอกสารประกวดวิสาหกิจชุมชนระดับประเทศ ปี พ.ศ. 2566

เรียบเรียงโดย คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการ
ชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

1. ข้อมูลทั่วไป

- 1.1 ที่ตั้ง: 158 หมู่ 1 ตำบลห้วยไร่ อำเภอมือออำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ
- 1.2 รหัสทะเบียน: 4-37-01-14/2-0001
- 1.3 ประธานกลุ่ม: นายวันนา บุญกลม
- 1.4 วิสาหกิจชุมชนที่อยู่ภายใต้เครือข่ายที่มีการดำเนินการร่วมกัน
 - 1 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์ตำบลห้วยไร่ อำเภอมือออำนาจเจริญ
 - 2 วิสาหกิจชุมชนเพิ่มพลังชุมชนเสนางคณคม ตำบลเสนางคณคม อำเภอสว่างคณคม
 - 3 วิสาหกิจชุมชนวิสาหกิจชุมชนกลุ่มข้าวไรซ์เบอร์รี่ข้าวเพื่อสุขภาพ ตำบลไม้กลอน อำเภอพนา
 - 4 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มสตรีทอผ้าพื้นบ้าน ตำบลโนนงาม อำเภอบุพราพราชวงศา
 - 5 วิสาหกิจชุมชนสายน้ำหมื่นปี ต.เปือย ตำบลเปือย อำเภอลืออำนาจ
- 1.5 จำนวนสมาชิก 839 ราย
- 1.6 พื้นที่เกษตรอินทรีย์ 24,554 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 5 อำเภอ 21 ตำบล 96 หมู่บ้าน
- 1.7 กิจกรรม : ปลูกและผลิตข้าวอินทรีย์ แปรรูปข้าวอินทรีย์ ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ปลูกพืชหลังนา ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์ ปลูกผักอินทรีย์ เลี้ยงปลา ผลิตปลาสาม ทอผ้าพื้นบ้าน เลี้ยงโค กระบือ

2. ที่มาของเครือข่าย

เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์จังหวัดอำนาจเจริญ เกิดจากการรวมกลุ่มเกษตรกร ในปี พ.ศ. 2547 เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาให้กับชาวนาในพื้นที่ตำบลห้วยไร่ อำเภอมือออำนาจเจริญ จังหวัดอำนาจเจริญ ในเรื่องต้นทุนการผลิตสูง การใช้สารเคมีจำนวนมาก เกษตรกรผลิตข้าวไม่มีคุณภาพและไม่มีมาตรฐานรองรับ ไม่ตรงตามความต้องการของตลาด และสิ่งสำคัญราคาข้าวไม่มีเสถียรภาพ เกษตรกรขาดอำนาจในการต่อรอง ก่อให้เกิดภาวะขาดทุน เกิดปัญหานี้สินในครัวเรือน และปัญหาสุขภาพของสมาชิกในชุมชน สำนักงานเกษตรอำเภอมือออำนาจเจริญ ได้ให้เจ้าหน้าที่เข้าไปแนะนำส่งเสริมพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์ตำบลห้วยไร่ ในขณะนั้นมีสมาชิกเริ่มต้น จำนวน 32 รายต่อมาได้ยื่นตรวจมาตรฐาน BCS เป็นบริษัทตรวจรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ของประเทศเยอรมนี ที่เกิดจากความต้องการของลูกค้า และตรงตามความต้องการของตลาด เป็นมาตรฐานสากล EU ,NOP ที่ทางยุโรปและอเมริกายอมรับ เป็นการเปลี่ยนระบบการผลิตของการเกษตรครัวเรือนสมาชิกมาสู่ระบบเกษตรอินทรีย์สากล สมาชิกเข้าร่วมโครงการในขณะนั้น จำนวน 292 ราย ในปี พ.ศ. 2552 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์ตำบลห้วยไร่พร้อมวิสาหกิจชุมชน จำนวน 5 แห่ง ในพื้นที่ 5 อำเภอ เข้ายื่นจดเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์จังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีเป้าหมายหลัก

คือ การยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของครัวเรือนเกษตรกรให้สูงขึ้น พร้อมกับการสร้างสมดุลของสิ่งแวดล้อมโดยรวม

ในปี พ.ศ. 2557 ได้ผ่านการตรวจรับรองมาตรฐาน Ceres ซึ่งมาตรฐานการตรวจรับรองที่เป็นความต้องการของลูกค้าต่างประเทศ

ในปี พ.ศ. 2559 เข้าสู่ระบบการค้า Fair trade เป็นหน่วยงานองค์กรนานาชาติรวมตัวกัน เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์ราคาสินค้าเกษตร เป็นทางเลือก เป็นประโยชน์แก่สมาชิกในองค์กรและเครือข่ายฯ โดยสมาชิกสามารถขายสินค้าเกษตรที่อยู่ในสถานะระยะปรับเปลี่ยนได้ และเครือข่ายยังได้รับประโยชน์จากเงินพรีเมียม (เงินพรีเมียมคือ เงินที่องค์กรส่งคืนแก่เกษตรกรที่ขายสินค้าให้แก่องค์กร) เพื่อนำมาพัฒนาสินค้าให้กับสมาชิกต่อไป

ในปี พ.ศ. 2565 มีกระบวนการพัฒนาเครือข่ายด้านเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง โดยสามารถผลิตข้าวเปลือกในระบบเกษตรอินทรีย์ ที่เข้าสู่การรับรองรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล จำนวน 24,554 ไร่ สมาชิก 839 ราย ครอบคลุม 5 อำเภอ ซึ่งเป็นต้นแบบขององค์กรชุมชน ที่มีความรู้ความสามารถและมีประสบการณ์ในการผลิตข้าวเกษตรอินทรีย์ของจังหวัดอำนาจเจริญ

3. การดำเนินงานของเครือข่าย

3.1 ด้านการบริหารจัดการสินค้าตลอดห่วงโซ่อุปทาน

3.1.1 ต้นน้ำ การผลิตเกษตรอินทรีย์คุณภาพสูง เครือข่ายฯ มีพื้นที่เกษตรอินทรีย์รวม 24,554 ไร่ ครอบคลุม 5 อำเภอในจังหวัดอำนาจเจริญ มีสมาชิก 839 ราย ผลิตข้าวอินทรีย์หลากหลายสายพันธุ์ เช่น ข้าวหอมมะลิ 105 ข้าวมะลิแดง และข้าวไรซ์เบอร์รี่ นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชหลังนา เช่น ถั่วเขียวและถั่วพราง เพื่อปรับปรุงบำรุงดินและเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร

3.1.2 กลางน้ำ การแปรรูปและการรับรองมาตรฐาน ผลผลิตทั้งหมดได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ระดับสากล ได้แก่ FAIRTRADE, EU, NOP, JAS และ COFCC ซึ่งเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ดำเนินการในโรงสีของกลุ่มที่ได้รับมาตรฐาน GMP, HACCP และ ออ. มีการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หลากหลาย เช่น ข้าวสารบรรจุถุง ข้าวกล้อง และการแปรรูปข้าวเป็นเส้นพาสต้า

3.1.3 ปลายน้ำ การตลาดที่มุ่งเน้นการส่งออก เครือข่ายฯ ใช้กลยุทธ์การตลาดแบบ "ตลาดนำการผลิต" โดยมีสัดส่วนการจำหน่าย 90% เป็นการส่งออกไปยังต่างประเทศ และ 10% จำหน่ายในประเทศ มีการพัฒนาช่องทางการตลาดทั้งแบบออฟไลน์และออนไลน์ รวมถึงการสร้างแบรนด์ร่วมกับเครือข่ายในจังหวัดอื่นเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรองในตลาด

3.2 ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม

เครือข่ายฯ มีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน ประกอบด้วยคณะกรรมการ 12 คน มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน เช่น ฝ่ายการตลาด ฝ่ายการเงิน ฝ่ายแปรรูป เป็นต้น มีการจัดประชุมสมาชิกปีละ 3 ครั้ง ได้แก่ การประชุมสามัญประจำปี การประชุมเตรียมความพร้อมก่อนฤดูกาลเพาะปลูก และการประชุมสัญจร นอกจากนี้ ยังมีการประชุมคณะกรรมการเดือนละ 2 ครั้ง เพื่อติดตามและวางแผนการดำเนินงาน มีการจัดอบรมเตรียมความพร้อมของสมาชิกประจำปีเพาะปลูก และการอบรมผู้ตรวจแปลงอินทรีย์ เพื่อพัฒนาความรู้และทักษะของสมาชิกอย่างต่อเนื่อง

3.3 ด้านการบริหารเงินทุน

การระดมทุน เครือข่ายฯ มีการระดมทุนผ่านการถือหุ้นของสมาชิก โดยมีสมาชิก 839 ราย ถือหุ้นรวม 8,482 หุ้น มูลค่าหุ้นละ 100 บาท รวมเป็นเงิน 848,200 บาท นอกจากนี้ ยังมีทุนหมุนเวียนในการประกอบการ 15 ล้านบาท มีการใช้ระบบบัญชีที่เป็นมาตรฐาน มีการจัดทำงบดุลทุก 6 เดือน และมีการจัดสรรผลกำไรอย่างเป็นระบบ เช่น 30% สำหรับค่าบริหารจัดการ 10% สำหรับสวัสดิการสมาชิก 12% สำหรับปันผลหุ้น เป็นต้น

3.4 ด้านการบริหารตามหลัก Environment Social and Governance (ESG)

3.4.1 Environment (สิ่งแวดล้อม) ส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีการจัดกิจกรรมปลูกป่าสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการใช้วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรให้เกิดประโยชน์ เช่น การทำปุ๋ยอินทรีย์

3.4.2 Social (สังคม) จัดสรรผลกำไร 10% เพื่อสวัสดิการชุมชน มีการมอบทุนการศึกษาให้บุตรสมาชิก สนับสนุนกิจกรรมชุมชน เช่น งานบุญประเพณี และช่วยเหลือสมาชิกในยามเดือดร้อน

3.4.3 Governance (ธรรมาภิบาล) มีระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน บริหารงานด้วยความโปร่งใส มีการจัดทำบัญชี รายงานประจำปี และเปิดเผยข้อมูลต่อสมาชิก มีคณะกรรมการที่ปรึกษาจากหน่วยงานภายนอกเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ

สรุป การดำเนินงานของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์จังหวัดอำนาจเจริญ แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการทุกมิติของการพัฒนาเกษตรอินทรีย์อย่างยั่งยืน ตั้งแต่การผลิตที่ได้มาตรฐานสากล การแปรรูปที่สร้างมูลค่าเพิ่ม การตลาดที่เข้าถึงผู้บริโภคทั่วโลก ไปจนถึงการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ความสำเร็จนี้ไม่เพียงแต่สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับสมาชิกเท่านั้น แต่ยังเป็นต้นแบบของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นๆ ได้อีกด้วย

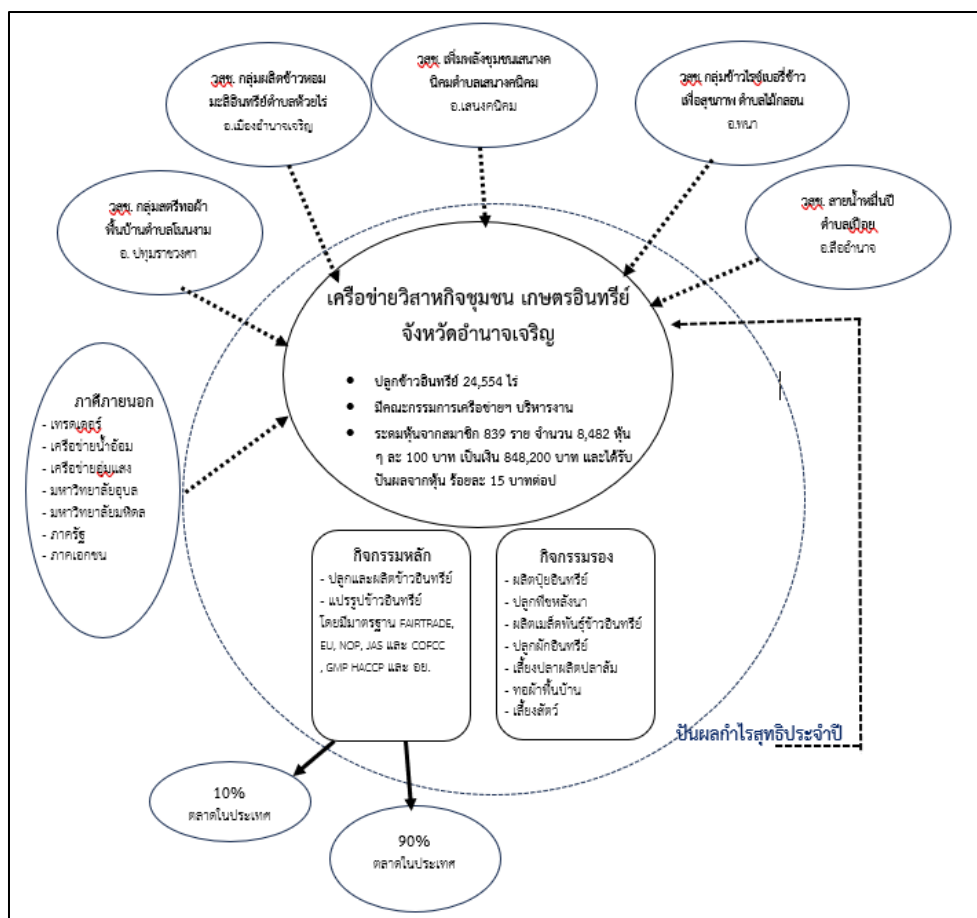
4. วิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนใน 9 ด้าน

ปัจจัย	
1. ปัจจัยด้านผู้นำ	1.1 มีคณะกรรมการที่มีความรู้ความสามารถและมีวิสัยทัศน์ 1.2 มีการกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจที่ชัดเจน
2. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ	2.1 มีโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน 2.2 มีการจัดทำแผนธุรกิจและกลยุทธ์การดำเนินงาน 2.3 มีระบบบัญชีที่เป็นระบบและโปร่งใส
3. ปัจจัยด้านการผลิต	3.1 มีการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจัง 3.2 มีการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิตเพื่อลดต้นทุนและเพิ่มประสิทธิภาพ 3.3 มีการผลิตที่หลากหลาย ทั้งข้าว พืชหลังนา และปุ๋ยอินทรีย์
4. ปัจจัยด้านการตลาด	4.1 ใช้หลักการตลาดนำการผลิต เพื่อลดปัญหาสินค้าล้นตลาด 4.2 มีการพัฒนามาตรฐานสินค้าอินทรีย์ให้เป็นที่ต้องการของตลาดโลก 4.3 มีการขยายเครือข่ายตลาดทั้งในและต่างประเทศ

	4.4 ได้รับการรับรองมาตรฐานสากลหลายรายการ เช่น FAIRTRADE, EU, NOP, JAS และ COFCC
5. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก	5.1 สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและวางแผนการดำเนินงาน 5.2 มีการประชุมสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ
6. ปัจจัยด้านการเงินหรือเงินทุน	6.1 มีการระดมทุนจากสมาชิกผ่านการถือหุ้น ทำให้มีเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินกิจการ 6.2 มีการจัดสรรผลกำไรอย่างเป็นระบบ โดยมีการแบ่งสัดส่วนชัดเจนสำหรับการบริหารจัดการ สวัสดิการสมาชิก และการพัฒนากลุ่ม 6.3 มีแหล่งเงินทุนหมุนเวียนจากการกู้ยืมในระบบและเงินมัดจำสินค้าจากเครือข่ายสหกรณ์
7. ปัจจัยด้านระเบียบข้อบังคับขององค์กร	7.1 มีการกำหนดระเบียบและข้อบังคับที่ชัดเจน 7.2 มีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมตามระเบียบที่กำหนด
8. ปัจจัยด้านการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก	8.1 มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน 8.2 มีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กับกลุ่มอื่นๆ 8.3 มีการทำกิจกรรมเพื่อสังคมและชุมชน
9. ปัจจัยด้านแรงงาน	9.1 สมาชิกมีความรู้และทักษะในการทำเกษตรอินทรีย์ 9.2 มีการพัฒนาศักยภาพด้านผลิตเกษตรอินทรีย์ แปรรูป การตลาด และบริหารจัดการของสมาชิกอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 3.4 แผนผังการเชื่อมโยงเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ตามเส้นทาง Logistic
ที่มา : คณะทำงานพัฒนาหลักสูตรการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการชุดวิชาการพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

ภาพที่ 3.5 แผนผังการดำเนินงานเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : คณะทำงานพัฒนาหลักยุทธการเสริมสร้างสมรรถนะนักส่งเสริมการเกษตร ระดับปฏิบัติการชุดวิชาการพัฒนา
องค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย (2567)

บรรณานุกรม

- เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. (2561). หน่วยที่ 11 การพัฒนากลุ่มและเครือข่ายในการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรม. ในเอกสารการสอนชุดวิชาการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรม หน่วยที่11-15 (พิมพ์ครั้งที่ 2, น. 11-1 – 11-71). นนทบุรี: สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- OECD/Noya A. and Clarence E. (2009). “Community capacity building: fostering economic and social resilience. Project outline and proposed methodology”, 26-27 November 2009, working document, CFE/LEED, OECD
- พระมหาอุทัยย์ อัมภาภโร. 2547. เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ , กรุงเทพมหานคร สำนักงานเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส)
- ผไท วงศ์อนุตรโรจน์. 2544. กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายทางสังคม. กรณีศึกษา บ้านหนองขาว อำเภอกำแพง จังหวัดกาญจนบุรี. มหาวิทยาลัยมหิดล/กรุงเทพฯ.
- กรมส่งเสริมการเกษตร, 2557. เทคนิคการถอดบทเรียนวิสาหกิจชุมชนดีเด่น. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
- นฤมล นิราทร. (2543). การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร (2547). เกษตรกรรม ยั่งยืน: กระบวนทัศน์ กระบวนการและ ตัวชี้วัด. ธนา ประมุขกุล. (2547). บทความปริทัศน์. ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ เขต 6

บทที่ 4

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร
วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

1. นางวชิรา ไผเจริญมงคล
ผู้อำนวยการกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
2. นางสุวิสาข์ คนเจน
ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาเครือข่ายเกษตรกร
กองพัฒนาเกษตรกร
3. นางสาวสินีนานู เรืองศิริ
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

บทที่ 4

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

ในการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย นอกจากส่งเสริมให้มีการรวมกันตามวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่ม และการส่งเสริมการดำเนินงานของกลุ่มนั้นๆ แล้ว นอกจากนี้ควรจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ การส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย ให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งด้วย ดังนั้น ในเรื่องนี้จะจึงจะได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาขององค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย ซึ่งเนื้อหาสาระประกอบด้วย 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 4.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 4.1.1 ปัจจัยภายในขององค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 4.1.2 ปัจจัยภายนอกขององค์กรเกษตรกร

ตอนที่ 4.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 4.2.1 ปัจจัยภายในของวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 4.2.2 ปัจจัยภายนอกของวิสาหกิจชุมชน

ตอนที่ 4.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

เรื่องที่ 4.3.1 ปัจจัยภายในของเครือข่าย

เรื่องที่ 4.3.2 ปัจจัยภายนอกของเครือข่าย

ตอนที่ 4.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกร

การส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกรให้เข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้นั้น ต้องเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม องค์กรและชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งในระดับของการพึ่งพาตนเองและในระดับของการแข่งขัน โดยองค์กรเกษตรกรต้องเร่งเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้มีอำนาจต่อรองในระบบตลาด และต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดมาสู่การพึ่งพาตนเอง สร้างระบบการผลิตที่หลากหลาย โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้เสริมหนุน เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนงานและดำเนินกิจกรรมของกลุ่มได้ด้วยตนเอง มีความสามารถในการบริหารจัดการผลผลิต การตลาดสินค้าเกษตร การบริหารจัดการองค์กรเกษตรกร จะส่งผลให้องค์กรเกษตรกรมีความเข้มแข็ง มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีเกียรติ ศักดิ์ศรี และรักในอาชีพเกษตร จะเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนภาคการเกษตรในอนาคตต่อไป

เรื่องที่ 4.1.1 ปัจจัยภายในขององค์กรเกษตรกร

ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกรประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการองค์กร

ความสามารถขององค์กรเกษตรกรในการบริหารจัดการองค์กร ได้แก่ การกำหนดเป้าหมาย ทิศทางของกลุ่ม มีแผนงานโครงการ มีโครงสร้างบทบาทหน้าที่ มีการขับเคลื่อนได้จริง มีการประสานงาน การสื่อสารภายในกลุ่ม และมีการควบคุมประเมินผลการดำเนินงานกลุ่มอย่างต่อเนื่องและสมาชิกมีส่วนร่วม

2. ปัจจัยด้านการบริหารทุนและทรัพยากร

ความสามารถขององค์กรเกษตรกรในการจัดหา สรรอง และจัดสรรทุนและทรัพยากรได้เพียงพอกับแผนงานโครงการหรือกิจกรรมขององค์กร รวมทั้งมีกลไกในการควบคุมให้เกิดประสิทธิภาพ และความโปร่งใส

3. ปัจจัยด้านการจัดการผลประโยชน์ของสมาชิก

ความสามารถขององค์กรเกษตรกรในการจัดสรรและกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกได้ทั่วถึง เป็นธรรม ซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าว ได้แก่ ความรู้ความสามารถที่นำไปประยุกต์ใช้ได้กับกิจกรรม และผลประโยชน์ที่เป็นเงินและทรัพย์สินจากการทำกิจกรรมร่วมกัน

4. ปัจจัยด้านการพัฒนาความรู้ความสามารถของสมาชิกและองค์กรเกษตรกร

ความสามารถของกลุ่มในการพัฒนาความรู้ ความสามารถของสมาชิก การสร้างองค์ความรู้ขององค์กรเกษตรกร จากการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญากับเทคโนโลยีใหม่ และมีความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับกลุ่มองค์กร และเครือข่ายอื่นๆ

5. ปัจจัยด้านการให้ความสำคัญกับชุมชน

ความสามารถขององค์กรเกษตรกรในการดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมที่ให้ความสำคัญการส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของชุมชน รวมถึงการจัดกิจกรรมสาธารณประโยชน์ และจัดสวัสดิการแก่ครอบครัวสมาชิกและชุมชน

6. ด้านการจัดการสินค้าหรือบริการ

ความสามารถขององค์กรเกษตรกรในการจัดการกระบวนการพัฒนาคุณภาพสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และการสร้างระบบการผลิตที่หลากหลาย สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมและระบบนิเวศน์ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในระบบตลาด

เรื่องที่ 4.1.2 ปัจจัยภายนอกขององค์กรเกษตรกร

ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาองค์กรเกษตรกรประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านนโยบายรัฐบาล

นโยบายด้านการเกษตรของรัฐบาลมีผลโดยตรงต่อการสนับสนุนและพัฒนาองค์กรเกษตรกร รัฐต้องมีกลไกร่วมกันในการกำหนดนโยบาย และโครงการต่างๆ ที่ออกโดยหน่วยงานรัฐ เพื่อส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมทางการเกษตรขององค์กรเกษตรกร เช่น นโยบายการให้สินเชื่อหรือทุนระยะสั้นหรือยาว การสนับสนุนด้านนโยบายที่ส่งเสริมการเกษตรยั่งยืน การพัฒนาพื้นที่การเกษตร การสนับสนุนด้านตลาดและการค้า ตลอดจนการสนับสนุนให้องค์กรเกษตรกรมีกลไกในการต่อรองราคาที่เป็นธรรมกับตลาด

2. ปัจจัยด้านบทบาทของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

การให้คำแนะนำของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ด้านองค์ความรู้ในกระบวนการกลุ่ม การสนับสนุนปัจจัย และการบริหารจัดการกลุ่ม การบริหารจัดการกองทุนในการรวมกลุ่ม โดยมีหลักสำคัญคือ เกษตรกรเป็นศูนย์กลางการพัฒนา พื้นที่เป็นเป้าหมายการปฏิบัติงาน และมีเป้าหมายเพื่อสร้างหรือผลักดันองค์กรเกษตรกรให้สามารถพัฒนาเป็น Smart group ให้มีความสามารถในการบริหารจัดการผลผลิต การตลาดสินค้าเกษตร และการบริหารจัดการองค์กรเกษตรกร

3. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาคี

การดำเนินกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม โดยบูรณาการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานอื่นๆ มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มสถาบันต่างๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด และด้านความรู้ ที่ได้รับการฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพและสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้อง

4. แหล่งเงินทุนและสินเชื่อ

การเข้าถึงแหล่งเงินทุนมีผลต่อการลงทุนและพัฒนาองค์กรเกษตรกร โดยอาจอยู่ในรูปเงินทุนสมทบ หรือการกู้ยืมในลักษณะทุนหมุนเวียน หรือทุนให้เปล่า ฯลฯ ขึ้นกับวัตถุประสงค์ กฎ ระเบียบ เงื่อนไขของแต่ละกองทุน หรือแหล่งทุนนั้นๆ หรือการสนับสนุนให้องค์กรเกษตรกรเข้าถึงสินเชื่อที่สะดวกและเหมาะสม

ตอนที่ 4.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ในการสร้างความเข้มแข็งและมั่นคงให้กับชุมชน ผ่านการสร้างงาน สร้างรายได้ ส่งเสริมความสัมพันธ์ในชุมชน และเป็นแหล่งเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมในชุมชน ตลอดจนเป็นรากฐานสำคัญของระบบเศรษฐกิจระดับประเทศ การขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนสู่ความเข้มแข็งเป็นบทบาทร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยวิสาหกิจชุมชนเป็นฝ่ายที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการกำหนดทิศทางและอนาคตขององค์กรด้วยตนเอง วิสาหกิจชุมชนที่มีแนวโน้มประสบความสำเร็จ จะมีแนวทางการบริหารจัดการในรูปแบบขององค์กรธุรกิจ มีการกำหนดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ระหว่างสมาชิกที่ชัดเจน มีการกำหนดกฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตาม มีการจัดสรร

ผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม มีการบริหารจัดการวัตถุดิบและบำรุงรักษาอุปกรณ์อย่างเป็นระบบ และส่วนระบบการเงินจะมีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย สามารถชี้แจงและสรุปผลการดำเนินงานได้ โดยมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ร่วมกันพัฒนาระดับศักยภาพวิสาหกิจชุมชนให้มีความเข้มแข็งต่อไป

เรื่องที่ 4.2.1 ปัจจัยภายในของวิสาหกิจชุมชน

ฉัตรสิณี หาญกิตติชัย และชาติรี บุญนาค. (2563.) กล่าวว่า ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านการผลิต

ปัจจัยด้านการผลิตถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ ในการตัดสินใจทำการผลิตของแต่ละวิสาหกิจชุมชน โดยแต่ละวิสาหกิจชุมชนต้องพิจารณาถึงรายได้เปรียบโดยเปรียบเทียบหรือโอกาสในสินค้าที่ผลิตที่จะสามารถดำรงประโยชน์และสร้างรายได้ให้แก่วิสาหกิจชุมชน ดังนั้นในการผลิตจึงจำเป็นต้องมีแหล่งวัตถุดิบที่เพียงพอและสามารถหาได้สะดวก เพื่อลดต้นทุนอันเกิดจากการจัดหาวัตถุดิบ นอกจากนี้ทักษะ ความรู้ความสามารถหรือภูมิปัญญาของสมาชิกในการผลิต รวมทั้งเทคโนโลยีและนวัตกรรมจะช่วยให้สินค้าที่ผลิตได้นั้นมีคุณภาพได้มาตรฐาน ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

2. ปัจจัยด้านการจัดการตลาด

ปัจจัยด้านการจัดการตลาดเป็นสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน โดยไม่เพียงแต่ต้องหาตลาดรองรับผลผลิตในท้องถิ่นและพื้นที่ใกล้เคียงเท่านั้น แต่ยังต้องให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์และการสร้างแบรนด์เพื่อสร้างการรับรู้และความน่าเชื่อถือ การผลิตสินค้าให้ตอบโจทย์ความต้องการของตลาดเป็นสิ่งจำเป็น รวมถึงการวางแผนการตลาดอย่างรอบคอบเพื่อขยายฐานลูกค้าและเพิ่มยอดขาย ทั้งหมดนี้จะช่วยให้วิสาหกิจชุมชนสามารถแข่งขันได้และเติบโตอย่างยั่งยืนในระยะยาว

3. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ

ปัจจัยด้านการบริหารจัดการนี้มีได้เป็นหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคน เนื่องจากสมาชิกที่เข้าร่วมควรมีส่วนร่วมในการคัดเลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่แทน อย่างไรก็ตามสมาชิกที่ไม่ได้เข้าร่วมในสายการบังคับบัญชาก็ยังสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นหรือร่วมตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชนได้ วิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จมักมีการจัดแบ่งอำนาจหน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ในส่วนของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในแง่การบริหาร ควรมีการเขียนแผนธุรกิจให้ชัดเจน และการนำ Business Model Canvas: BMC แบบจำลองธุรกิจที่เป็นเครื่องมือช่วยในการวางแผนธุรกิจ ซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพ (Visualizing) ได้อย่างครบถ้วน และช่วยในการประเมินความสำเร็จ

ของแผนงาน ทั้งนี้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนจะต้องเห็นแผนธุรกิจในแนวดียวกัน เพื่อให้การดำเนินงานธุรกิจชุมชนประสบผลสำเร็จ

4. ปัจจัยด้านการเงิน

ปัจจัยด้านการเงินเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยส่วนใหญ่แล้วเงินทุนที่วิสาหกิจชุมชนจัดหานั้นมักอยู่ในรูปของการออมทรัพย์ หรือการถือหุ้น เรือนหุ้น การสะสมทุน ตลอดจนองค์ความรู้ด้านการเงินและการบัญชี (Financial Literacy) การกำหนดการจัดสรรผลกำไรอย่างเป็นสัดส่วน และมีระบบที่ชัดเจน จะส่งผลต่อการบริหารเงินทุนและรายได้ของกลุ่ม ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานของการดำเนินธุรกิจ ที่สามารถช่วยให้การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเป็นไปด้วยดี และเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการทางการเงิน ป้องกันภาวะการเกิดหนี้สินและการล้มละลาย

5. ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

ในการพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในวิสาหกิจชุมชนหรือชุมชนนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาทั้งการมีส่วนร่วมในแง่ของการกำหนดนโยบายเป้าหมายของการดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการจัดสรรคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามามีอำนาจในการตัดสินใจหรือรับผิดชอบในงานที่รับมอบหมาย ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเกณฑ์ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการประสบความสำเร็จจากการนำแนวทางเลือกวิสาหกิจชุมชนมาปรับใช้ทั้งสิ้น ด้วยเหตุที่หัวใจหลักของวิสาหกิจชุมชนก็คือ การให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่าง ๆ ตลอดจนการเสนอความเห็นและการตัดสินใจเป็นสำคัญ

6. ปัจจัยที่เกี่ยวกับความเป็นผู้นำ

ปัจจัยที่เกี่ยวกับความเป็นผู้นำนี้ถือเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะทำให้การดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว เนื่องจากผู้นำมีบทบาทที่สำคัญในการริเริ่มการเสนอแนวทางเลือกและดำเนินการ นอกจากนี้ยังมีส่วนสำคัญในการเป็นผู้นำในการวางแผน ตลอดจนกำหนดนโยบายต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบในการดำเนินกิจกรรม

7. ปัจจัยด้านแรงงาน

การดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชนที่สามารถใช้แรงงานที่มีอยู่ในชุมชนนั้น นอกจากจะเป็นการสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งเท่ากับเป็นการช่วยแก้ไขปัญหการเข้าไปขายแรงงานในเมืองในเขตเมืองหลวงได้แล้วการใช้แรงงานที่มีอยู่ในชุมชนยังเป็นการช่วยให้แรงงานนั้นเป็นแรงงานที่มีทักษะเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ตัวแรงงานเอง และที่สำคัญก็คือการที่แรงงานสามารถใช้แรงงานในท้องถิ่นที่ตนเองอาศัยอยู่ได้นั้น ย่อมส่งผลให้ปัญหาครอบครัวลดลง เนื่องจากในปัจจุบันนี้เมื่อลูกหลานเติบโตขึ้นต่างก็เข้าไปหางานทำในเมืองทำให้สภาพของชีวิต

ครอบครัวเปลี่ยนไป ดังนั้นการที่ชุมชนสามารถสร้างกิจกรรมและอาชีพที่เป็นของคนในชุมชนขึ้นมาได้นั้น ย่อมทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

8. ปัจจัยที่เกี่ยวกับสมาชิก

เนื่องจากสมาชิกของวิสาหกิจชุมชนถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดในการดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน การได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านตลอดจนการที่ชาวบ้านมีความอดทนและพยายามสร้างสิ่งที่มีความหมายต่อการดำเนินกิจกรรมอย่างใดก็ได้ ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกก็ควรตระหนักและให้ความสำคัญกับการดำเนินงานหรือกิจกรรมที่ตนเข้าเป็นสมาชิก โดยสมาชิกต้องหมั่นติดตามความคืบหน้าขององค์กรและให้ความร่วมมือให้กิจกรรมต่าง ๆ อาทิเช่น การเข้าร่วมประชุม การร่วมติดตามศึกษาดูงาน พร้อมทั้งร่วมคิดและเสนอความเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรหรือชุมชนที่ตนอาศัยอยู่

9. ปัจจัยที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร

ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาของวิสาหกิจชุมชน โดยกลุ่มต้องมีการติดต่อกับสมาชิกอย่างทั่วถึงและสม่ำเสมอ มีการพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันระหว่างผู้นำ สมาชิก และระหว่างวิสาหกิจชุมชน หรือบุคคลหรือองค์กรภายนอกที่นำความรู้หรือข่าวสารใหม่ ๆ มาแลกเปลี่ยน และสามารถนำไปปรับใช้ได้กับวิสาหกิจชุมชนได้

เรื่องที่ 4.2.2 ปัจจัยภายนอกของวิสาหกิจชุมชน

ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านแหล่งเรียนรู้ภายนอก

แหล่งเรียนรู้ภายนอกเป็นปัจจัยสนับสนุนให้วิสาหกิจชุมชนดำเนินการประสบความสำเร็จ มีทั้งแหล่งเรียนรู้ที่ฝังลึกในตัวคน (tacit knowledge) ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ทักษะและประสบการณ์ที่มีในตัวบุคคล ซึ่งวิสาหกิจชุมชนสามารถที่เรียนรู้ได้ผ่านกิจกรรมที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิด เช่น การอบรม การศึกษาดูงาน หรือกิจกรรมอื่น ๆ แหล่งเรียนรู้ภายนอกที่สำคัญอีกแหล่ง คือ แหล่งความรู้ที่เปิดเผย ได้แก่ แหล่งความรู้จากตำรา เอกสาร งานวิจัย แหล่งความรู้ภายในองค์กรที่มีการบันทึกไว้อย่างเป็นระบบ โดยวิสาหกิจชุมชนสามารถศึกษา ค้นคว้าได้จาก ห้องสมุด หน่วยงาน รวมทั้งจากสื่อดิจิทัล และเมื่อค้นคว้าหาความรู้มาแล้วสิ่งสำคัญที่วิสาหกิจชุมชนต้องดำเนินการ คือ การนำความรู้จากแหล่งต่างๆ มาสู่กระบวนการจัดการความรู้ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติที่ดีเลิศ (best practice)

2. ปัจจัยด้านแหล่งเงินทุนภายนอก

ในบางครั้งการขยายหรือพัฒนากิจการของวิสาหกิจชุมชน จำเป็นต้องมีการต้องมีการลงทุนเพิ่มเติม แต่มีเงินทุนไม่เพียงพอ วิสาหกิจชุมชนจำเป็นต้องหาเงินมาลงทุนจากแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ โดยส่วนใหญ่วิสาหกิจ

ชุมชนจะเข้าถึงแหล่งเงินทุนภายนอกโดยการสนับสนุนจากโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ ซึ่งแหล่งเงินทุนภายนอกที่มีส่วนช่วยสนับสนุนการดำเนินกิจการของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และธนาคารออมสิน เป็นต้น ซึ่งแหล่งเงินทุนภายนอกที่มีดอกเบี้ยต่ำนี้ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่จะช่วยสนับสนุนความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน

3. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

หน่วยงานราชการจะมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความรู้ให้กับวิสาหกิจชุมชนในด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐาน การบริหารจัดการองค์กร การพัฒนาการตลาด รวมทั้งการสนับสนุนการสนับสนุนแนวคิดและแผนการพัฒนากิจการของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเกิดประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานราชการที่มีส่วนสนับสนุนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

4. ปัจจัยด้านนโยบายทางการค้าทั้งในประเทศและต่างประเทศ

นโยบายทางการค้าเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน เพราะวิสาหกิจชุมชนดำเนินการในลักษณะการประกอบการในรูปของธุรกิจและเป็นกลไกสำคัญภายใต้นโยบายการผลิตที่ปลอดภัยและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ดังนั้นผลิตภัณฑ์ของวิสาหกิจชุมชนที่ส่งสินค้าไปจำหน่ายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ต้องมีส่วนสนับสนุนนโยบาย เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารที่มีความปลอดภัย มีคุณภาพ ถูกสุขอนามัย และมีการใช้วัตถุดิบจากแหล่งที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

5. ปัจจัยด้านสภาวะทางเศรษฐกิจ

สภาวะทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน โดยรวมถึงอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ อัตราเงินเฟ้อ และอัตราแลกเปลี่ยน ซึ่งส่งผลต่อกำลังซื้อของผู้บริโภคและต้นทุนการผลิต นโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาล เช่น การกระตุ้นเศรษฐกิจหรือการควบคุมการใช้จ่าย ก็มีผลต่อโอกาสทางธุรกิจของวิสาหกิจชุมชน นอกจากนี้ สภาพเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นและภูมิภาคยังเป็นตัวกำหนดความต้องการสินค้าและบริการของชุมชนโดยตรง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเหล่านี้อาจสร้างทั้งโอกาสและความท้าทายให้กับวิสาหกิจชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องปรับตัวและวางแผนรับมืออย่างรอบคอบ

6. ปัจจัยด้านการปฏิสัมพันธ์กับภายนอก

การมีปฏิสัมพันธ์มี 2 ลักษณะคือ การมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นบวก (Positive interaction) และปฏิสัมพันธ์ที่เป็นลบ (Negative Interaction) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชุมชนที่จะต้องเรียนรู้และหาให้พบว่าการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์จากสถาบันภายนอกนั้นเป็นไปในลักษณะใด ซึ่งองค์กรภายนอกโดยทั่วไปที่วิสาหกิจชุมชนมีปฏิสัมพันธ์มี 4 กลุ่ม ได้แก่ หน่วยงานรัฐ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา และ สถาบันการเงิน วิสาหกิจชุมชนที่สามารถประสบความสำเร็จนั้นส่วนใหญ่จะมีการปฏิสัมพันธ์ภายนอกกับสถาบันต่าง ๆ โดยการเข้ามาของสถาบันจากภายนอกนี้ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการเข้ามาให้ความช่วยเหลือทั้งในส่วนของเงินทุน และการพัฒนาความรู้ความสามารถตลอดจนการฝึก

ทักษะให้แก่ชาวบ้าน ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนต้องเรียนรู้ที่จะติดต่อกับพันธมิตรกับภายนอกอย่างเหมาะสมและการ
ปฏิสัมพันธ์กับภายนอกต้องเป็นไปในเชิงบวกหรือสร้างสรรค์ จึงจะเป็นส่วนช่วยให้การดำเนินกิจการของวิสาหกิจ
ชุมชนประสบความสำเร็จ

ตอนที่ 4.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

ในการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย นอกจากส่งเสริมให้มีการรวมกันเป็นเครือข่ายแล้ว สิ่งที่สำคัญไปกับการ
การสร้างเครือข่ายคือ การส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายให้มีความมั่นคงและเข้มแข็งด้วย ดังนั้น ผู้เรียนจึงต้องเข้าใจ
ถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของเครือข่าย เพื่อจะได้ส่งเสริมและ พัฒนาเครือข่ายทางการเกษตร ไปสู่
เป้าหมายที่ต้องการได้ (เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ, 2561)

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (2547) ได้อธิบายสรุปเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการ พัฒนาความเข้มแข็งและ
ความสำเร็จของเครือข่ายว่า มาจากปัจจัยที่หลากหลาย ทั้งปัจจัยภายในเครือข่ายที่เป็นการจัดการระดับปัจเจก
บุคคล ระดับกลุ่มและเครือข่าย และปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และการปรับตัว รวมทั้ง
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เข้ามาเสริมสร้างการพัฒนาศักยภาพของเครือข่าย โดย ปัจจัยในแต่ละด้านนั้นจะ
มีความเกี่ยวข้องกับฐานคิด บริบททางสังคม และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ดังนั้น การสร้างเครือข่ายให้เป็น
เครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง มีชีวิตชีวานั้น จะต้องศึกษาถึงสถานการณ์และปัจจัย ต่างๆตามที่กล่าวมา และมีการ
ปรับเปลี่ยน เรียนรู้ รวมทั้งจัดการตัวเองอย่างต่อเนื่อง

เรื่องที่ 4.3.1 ปัจจัยภายในของเครือข่าย

ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านสมาชิก แกนนำกลุ่ม และเครือข่ายย่อย

เป็นปัจจัยที่เป็นทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และเครือข่าย (เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ, 2567) ได้แก่

1.1 ศักยภาพและความพร้อม ความตระหนักและมีจิตสำนึกในการทำกิจกรรมเครือข่ายของสมาชิก แกน
นำกลุ่มและเครือข่าย

1.2 คุณลักษณะของสมาชิก แกนนำกลุ่มและเครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง ความสามัคคี ความเสียสละ และ
ความร่วมมือ

1.3 การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิก แกนนำกลุ่มและเครือข่าย มีการแลกเปลี่ยน
ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง และมีโอกาสในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างจริงจังของสมาชิก แกนนำกลุ่มและเครือข่าย เช่น
การทำโครงการร่วมกันและการลงทุนร่วมกัน จะทำให้เครือข่ายได้ทำงานร่วมกัน

1.4 การมีแกนนำที่เข้มแข็งเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่มและเครือข่าย และเป็นแกนหลักในการดำเนิน
กิจกรรมต่างๆได้ ผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เครือข่ายขับเคลื่อนไปได้มีกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีการไหลของ
ข้อมูลข่าวสารและรักษาความสัมพันธ์กับสมาชิก

1.5 ทักษะในการบริหารองค์กรของคณะกรรมการเครือข่าย เครือข่ายที่ประสบความสำเร็จ ส่วนหนึ่งมาจากความสามารถในการบริหารจัดการของคณะกรรมการเครือข่าย

2. ด้านการบริหารจัดการเครือข่าย

เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่าย ได้แก่

2.1 การมีจุดมุ่งหมายของเครือข่าย มีกรอบเริ่มต้นร่วมกันที่ชัดเจน จะมีโอกาสสำเร็จสูง ซึ่งควรเป็นจุดมุ่งหมายที่ทุกคนเห็นประโยชน์และได้ประโยชน์จากการนำไปใช้ในการทำกิจกรรม เครือข่าย

2.2 การจัดรูปแบบองค์กร ที่มาบริหารจัดการเครือข่ายทางการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรม เครือข่ายที่ประสบผลสำเร็จมักจะมีการจัดการให้มีหน่วยที่เป็นตัวประสานเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายย่อย

2.3 การมีกฎระเบียบในกลุ่มและเครือข่ายที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่มและองค์กรที่เป็นเครือข่ายย่อย

2.4 การมีแผนปฏิบัติงานของเครือข่าย ที่มีการกำหนดกรอบ แนวทางปฏิบัติงานอย่าง ชัดเจนและต่อเนื่อง สมาชิกเครือข่ายสามารถใช้เป็นแนวทางในการทำกิจกรรมได้

2.5 การจัดโครงสร้างการสื่อสารระหว่างสมาชิกกลุ่มและองค์กรที่เป็นเครือข่ายที่เป็นระบบ และเชื่อมโยงถึงกันอย่างรวดเร็ว ทัวถึง และชัดเจน

2.6 การแบ่งปันทรัพยากร เครือข่ายที่สามารถแบ่งปันทรัพยากร แลกเปลี่ยนทรัพยากรที่ตนเองมีให้คนอื่น เป็นการแสดงออกถึงความเป็นสมาชิกเครือข่ายที่ต้องเอื้ออาทรต่อกัน อาจพัฒนาไปสู่การแลกเปลี่ยนผลผลิตของแต่ละเครือข่าย

2.7 การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีกระบวนการหนุนเสริม เช่น การจัดประชุม การพูดคุย สรุบทบทเรียน ที่เรียนรู้ร่วมกัน

2.8 การจัดการข้อมูลที่เกี่ยวข้อง มีการจัดการเกี่ยวกับข้อมูลในแต่ละเครือข่าย เพื่อประกอบ กับการจัดทำโครงการที่ตรงต่อความต้องการของสมาชิก กลุ่มและเครือข่าย

2.9 การจัดการแบบบูรณาการทั้งในประเด็นเนื้อหา วิธีการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มและเครือข่าย ตลอดจนพื้นที่ที่ดำเนินการทั้งในและนอกชุมชน เช่น เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก มีการการดำเนินงานในรูปของกลุ่มและเครือข่ายเพื่อบูรณาการการทำงานด้วยกันโดยมีพื้นที่และเป้าหมายร่วมกันเป็นตัวตั้ง

2.10 การกำหนดกลไกสร้างระบบจูงใจ ให้สมาชิก กลุ่มและเครือข่าย เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง เช่น การให้การได้รับการยกย่อง การประกาศเกียรติยศ การให้ค่าตอบแทน เป็นต้น ทั้งนี้ต้องพิจารณาตามความเหมาะสม

เรื่องที่ 4.3.2 ปัจจัยภายนอกของเครือข่าย

1. ปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่าย

การสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่าย ได้แก่

1.1 การได้รับความร่วมมือ ร่วมใจของชุมชน โรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรบริหารส่วนตำบล และภาคอื่น ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัดและระดับประเทศ

1.2 การมีหน่วยงานคอยกระตุ้นให้เกิดกระบวนการพบปะ พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน หรือนำเอาความรู้ใหม่ๆ มาแลกเปลี่ยนกันอยู่เสมอ รวมทั้งต้องมีความสนิทชิดเชื้อ เชื่อใจกันของหน่วยงานกับสมาชิก และสมาชิกกับสมาชิก

1.3 การสนับสนุนงบประมาณ บุคลากรและอุปกรณ์ในการทำงานเครือข่ายอย่างพอเพียง และเหมาะสม

1.4 การประสานงานและร่วมกันทำงานระหว่าง ภาครัฐ เอกชน มีการสนับสนุนโครงการอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถติดตามประเมินผล และตอบสนองความต้องการของเครือข่ายได้

1.5 การเชื่อมโยงของเครือข่ายกับกระบวนการเรียนรู้กับคนภายนอกชุมชน หรือเครือข่ายภายนอกชุมชน

บรรณานุกรม

- เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. (2561). **หน่วยที่ 11 การพัฒนากลุ่มและเครือข่ายในการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร**. ในเอกสารการสอนชุดวิชาการสื่อสารเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร หน่วยที่11-15 (พิมพ์ครั้งที่ 2, น. 11-1 – 11-71). นนทบุรี: สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- พระมหาอุทัยย์ อัมภากรโร. 2547. **เครือข่าย ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ** , กรุงเทพมหานคร สำนักงานเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส)
- ฉัฐสิณี หาญกิตติชัย และชาตรี บุญนาค. 2563. **การพัฒนาเกษตรกรและสถาบันเกษตรกรสู่การเป็นเกษตรกรปราดเปรื่อง. และองค์กรเกษตรกรต้นแบบ**. วารสารเกษตร มสธ. ปีที่ 2 ฉบับที่ 1

บทที่ 5

การประเมินองค์การเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

1. นางวชิรา ไผ่เจริญมงคล
ผู้อำนวยการกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
2. นางสุวิสาข์ คนเจน
ผู้อำนวยการกลุ่มพัฒนาเครือข่ายเกษตรกร
กองพัฒนาเกษตรกร
3. นางสาวอาทิตย์า จันทิตย์
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
สำนักงานส่งเสริมและพัฒนากการเกษตรที่ 5 จังหวัดสงขลา
4. นางสาวจิราพร เขียงชนะนา
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
5. นางสาวสินีนานู เรืองศิริ
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
6. นายพนัธมิตร แซ่ค่ง
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ
กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

บทที่ 5

การประเมินองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

การประเมินองค์กร เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ทราบถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลของระบบงานต่างๆ ขององค์กร ซึ่งการประเมินองค์กรเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย มีประเด็นที่ผู้ประเมินควรจะต้องทราบรายละเอียดโดยมีเนื้อหาสาระ ประกอบด้วย 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 5.1 แนวคิดและตัวชี้วัดเกี่ยวกับการประเมินองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 5.1.1 ความหมาย และความสำคัญของการประเมินองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 5.1.2 ตัวชี้วัดในการประเมินองค์กรเกษตรกร

ตอนที่ 5.2 แนวคิดและตัวชี้วัดเกี่ยวกับการประเมินวิสาหกิจชุมชน และเครือข่าย

เรื่องที่ 5.2.1 ความหมาย และความสำคัญของการประเมินวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย

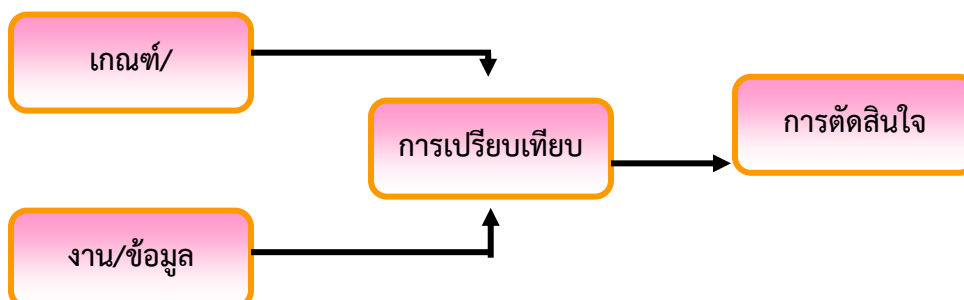
เรื่องที่ 5.2.2 ตัวชี้วัดในการประเมินวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย

ตอนที่ 5.1 แนวคิดและตัวชี้วัดเกี่ยวกับการประเมินองค์กรเกษตรกร

เรื่องที่ 5.1.1 ความหมาย และความสำคัญของการประเมินองค์กรเกษตรกร

1. ความหมายของการประเมินองค์กรเกษตรกร

การประเมินองค์กรเกษตรกร หมายถึง กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อตรวจสอบการทำงานขององค์กรเกษตรกร และพิจารณาผลสัมฤทธิ์ ว่ามีมากน้อยเพียงใด เมื่อเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น แล้วมีการตัดสินใจ ซึ่งเป็นกระบวนการที่บ่งชี้ถึงคุณค่าว่า องค์กรเกษตรกร ดำเนินงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ หรือมีประสิทธิภาพหรือไม่เพียงใด สามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ภาพที่ 5.1 กระบวนการประเมินองค์กรเกษตรกร

ที่มา : กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2562

2. ความสำคัญของการประเมินองค์กรเกษตรกร

การประเมินองค์กรเกษตรกร เป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยให้ทราบถึงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของระบบงานต่างๆ ว่าอยู่ในระดับที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันเพียงใด

ความสำคัญของการประเมินองค์กรเกษตรกร มีประเด็นดังนี้

- 2.1 เป็นเครื่องมือลดความขัดแย้ง เพราะการประเมินผลทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน
- 2.2 ทำให้รู้ถึงสถานะขององค์กรเกษตรกร ว่าอยู่จุดไหน สถานการณ์เป็นอย่างไร
- 2.3 ทำให้ทราบปัญหา หรือคาดการณ์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต และทราบความต้องการที่แท้จริงได้
- 2.4 ทำให้กลุ่มองค์กรเกษตรกร วางแผนกลยุทธ์ได้ชัดเจน
- 2.5 ช่วยถ่ายทอดเป้าหมาย วิสัยทัศน์ กลยุทธ์ให้กับสมาชิกได้รับรู้
- 2.6 ช่วยให้การดำเนินงานตามแผนเป็นไปอย่างราบรื่น และแก้ไขปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่
- 2.7 ทำให้ทราบผลสัมฤทธิ์การดำเนินงานของกลุ่มองค์กรเกษตรกร
- 2.8 เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ใช้ในการรับรองคุณภาพด้านประสิทธิภาพ/ความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรเกษตรกร
- 2.9 ช่วยให้ได้ข้อมูลซึ่งเป็นสารสนเทศที่มีคุณค่าสำหรับหน่วยงาน/บุคคลที่เกี่ยวข้อง

เรื่องที่ 5.1.2 ตัวชี้วัดในการประเมินองค์กรเกษตรกร

ทั้งกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร และกลุ่มยุวเกษตรกร จะมีแนวทางการพัฒนาในลักษณะเดียวกัน คือ การส่งเสริมการรวมตัวเพื่อการจัดตั้งกลุ่ม (กลุ่มใหม่) และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มที่มีอยู่เดิม โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่ม องค์กร และชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และยึดเกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เน้นการมีส่วนร่วม การเสริมสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ให้มีความสามารถในการแสวงหาข้อมูล การวิเคราะห์ปัญหา กำหนดแนวทางในการพัฒนาโดยส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรเกษตรกร สามารถวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่มให้สอดคล้องกับสินค้าและพื้นที่โดยใช้กระบวนการกลุ่มและจัดทำแผนพัฒนาศักยภาพ เพื่อขับเคลื่อนงานในรูปแบบของการรวมกลุ่มแบบมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การเป็น Smart Group ขณะที่มีการพัฒนาการของกลุ่ม ตั้งแต่การกระตุ้นให้เกิดกลุ่ม เกิดการเรียนรู้ เกิดกลุ่มกิจกรรม และการปรับปรุงกลุ่มส่งเสริมอาชีพการเกษตร กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกร ทุกขั้นตอนของการส่งเสริมการสนับสนุนกลุ่ม เจ้าหน้าที่จะต้องทำการประเมินผลหรือสังเกตการณ์ วิวัฒนาการของกลุ่มแต่ละขั้นตอนว่ามีปัญหา อุปสรรคติดขัดอย่างไร พร้อมทั้งวิเคราะห์หาทางแก้ไขปัญหาให้กลุ่มช่วยแก้ไข และกลุ่มเองจะต้องเรียนรู้หลักการวิเคราะห์ศักยภาพกลุ่ม เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเอง โดยเกิดความเสี่ยงน้อยที่สุด ซึ่งการพิจารณาความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกร จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สามารถใช้ประเมินศักยภาพได้จริง โดยใช้เกณฑ์พิจารณาความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกร 5 ด้าน ดังนี้

1 ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม ประกอบด้วย

- 1.1 มีการจัดทำแผนการดำเนินงานของกลุ่ม โดยกรรมการและสมาชิกกำหนดปัญหาความต้องการ
- 1.2 มีการเลือกตั้งคณะกรรมการจากสมาชิก
- 1.3 มีการกำหนดโครงสร้างและการแบ่งหน้าที่ของกรรมการและสมาชิก

- 1.4 มีการกำหนดกฎระเบียบ หรือข้อบังคับ/ข้อตกลงชัดเจน เป็นที่ยอมรับและนำมาปฏิบัติในการดำเนินงานของกลุ่ม
- 1.5 การประชุมกลุ่ม หรือประชุมคณะกรรมการไม่น้อยกว่า 6 ครั้ง/ปี และมีการบันทึก
- 1.6 มีการจัดเก็บข้อมูลกลุ่มครบถ้วนเป็นปัจจุบัน เช่น ข้อมูลสมาชิก บัญชี บันทึกการประชุม เป็นต้น
- 1.7 มีการประเมินผลการดำเนินงานโดยสมาชิกมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ
- 1.8 มีการจัดสรรผลประโยชน์หรือสวัสดิการเป็นไปตามข้อตกลงและสมาชิกเห็นชอบ
- 1.9 มีการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ/เอกชน เช่น งบประมาณ ความรู้ เป็นต้น

2 ด้านการบริหารทุนและทรัพยากร ประกอบด้วย

- 2.1 มีการระดมทุน/จัดหาทุนและทรัพยากรได้ครอบคลุมตามแผนการดำเนินงานของกลุ่ม
- 2.2 มีเงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม
- 2.3 มีเงินออมของกลุ่ม
- 2.4 มีการจัดทำบัญชีได้ครบถ้วนเป็นปัจจุบัน มีการตรวจสอบและรายงานให้สมาชิกรับทราบ

3 ด้านการพัฒนาความรู้และความสามารถของสมาชิก ประกอบด้วย

- 3.1 มีการจัดกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก
- 3.2 มีการนำภูมิปัญญา/นวัตกรรม มาปรับใช้ในการดำเนินการของกลุ่ม
- 3.3 มีการฝึกปฏิบัติทักษะทางการเกษตร/เคหกิจ อย่างต่อเนื่อง
- 3.4 เป็นวิทยากรด้านการเกษตร แปรรูป และด้านเคหกิจเกษตร ไปถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่นได้
- 3.5 มีการเชื่อมโยงเครือข่ายความรู้หรือกิจกรรมกลุ่มกับองค์กรภายนอก

4 ด้านกระบวนการพัฒนาสินค้าและบริการ ประกอบด้วย

- 4.1 มีการวางแผนการผลิตที่สอดคล้องกับตลาด
- 4.2 มีการนำวัตถุดิบในท้องถิ่นมากกว่าร้อยละ 70 มาใช้ในการผลิต
- 4.3 มีการควบคุมคุณภาพการผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐาน
- 4.4 มีตลาดรองรับผลผลิตและสินค้า

5 ด้านสาธารณประโยชน์/การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

- 5.1 มีการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสาธารณประโยชน์เพื่อชุมชน
- 5.2 มีกิจกรรมการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและเอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- 5.3 มีการทำกิจกรรมของกลุ่มที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

ทั้งนี้ สามารถพิจารณาระดับความเข้มแข็งของกลุ่มได้จากหลักเกณฑ์การประเมินศักยภาพกลุ่มองค์กรเกษตรกร (3ก) โดยมีหลักเกณฑ์การประเมิน ดังนี้

1.1.1 การบริหารวิสาหกิจชุมชน เป็นการประเมินทิศทางของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ทราบแนวทางการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเรื่องการบริหารองค์กร ความรับผิดชอบต่อชุมชนในส่วนของผู้นำและสมาชิกวิสาหกิจชุมชน และการประเมินความรับผิดชอบต่อชุมชน

1.1.2 การวางแผนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน เป็นการประเมินแผนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ที่มีการนำทิศทาง/แนวคิดในการพัฒนากิจการมากำหนดวัตถุประสงค์และแผนการดำเนินงาน และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ และมีการติดตาม/ประเมินผลการดำเนินงานตามแผน

1.1.3 การบริหารตลาด เป็นการประเมินความสามารถในการวิเคราะห์ตลาดและความต้องการของผู้บริโภค ติดตามความต้องการของลูกค้าตลอดเวลา

1.1.4 การจัดการความรู้และข้อมูล เป็นการประเมินความสามารถในการจัดการความรู้ ข่าวสาร โดยข้อมูลวิสาหกิจชุมชนเองที่มีการจัดเก็บและรวบรวมอย่างมีคุณภาพ มีความน่าเชื่อถือ มีความพร้อมและสะดวกในการนำมาใช้งาน

1.1.5 การบริหารสมาชิกวิสาหกิจชุมชน เป็นการประเมินความสามารถการบริหารสมาชิกมุ่งเน้นการบริหารจัดการชุมชน ที่ประกอบด้วยคน ความรู้ความสามารถ ภายใต้กระบวนการตัดสินใจในการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับแผนดำเนินการวิสาหกิจชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1.6 การจัดการสินค้าหรือบริการ เป็นการประเมินความสามารถในการจัดการกระบวนการจัดการสินค้าและบริการจะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกิจการวิสาหกิจชุมชนทุกประเภทที่จะสามารถตรวจสอบควบคุมสินค้าคงคลัง ขั้นตอนต่าง ๆ ในการระบายสินค้าและบริการให้เป็นระบบ

1.2 ส่วนที่ 2 การประเมินผลลัพธ์ เป็นการประเมินผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และแนวทางการพัฒนาเพื่อปรับปรุงให้เหมาะสม โดยการประเมินผลลัพธ์สามารถแบ่งการประเมินในเชิงประสิทธิภาพผลลัพธ์ได้ 4 ด้าน ประกอบด้วย

1.2.1 ด้านผลลัพธ์ตามภารกิจของวิสาหกิจชุมชน เป็นหัวใจหลักของการดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชนที่ ดังนั้น ความต้องการผลลัพธ์ตามภารกิจเน้นเรื่องการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สามารถพึ่งตนเองได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

1.2.2 ด้านคุณภาพสินค้าและบริการ เน้นเรื่องสินค้าและบริการที่สามารถตอบโจทย์ของความต้องการของกลุ่มลูกค้าอย่างมีคุณภาพ สามารถแสดงภาพลักษณ์ หรืออัตลักษณ์ที่ชัดเจนของกลุ่ม รวมทั้งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถสร้างความแตกต่างจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในท้องถิ่นอื่น

1.2.3 ด้านประสิทธิภาพของการดำเนินงาน เน้นเรื่องการลดต้นทุน ในการดำเนินงานในแต่ละวิสาหกิจชุมชนประเภทต่าง ๆ ในประเด็นเกี่ยวกับการนำทรัพยากรจากท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์เป็นหลัก เพื่อลดต้นทุนการนำเข้าจากท้องถิ่นอื่น รวมทั้งลดความสูญเสียในการใช้ทรัพยากรในการดำเนินงานในระบบการผลิต แต่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ

1.2.4 ด้านการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เน้นเรื่องของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนที่สามารถทำให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนที่สามารถพัฒนาสู่ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจในระดับฐานราก

2. ความสำคัญของการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน

จากการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน จะทำให้เห็นถึงความสามารถของวิสาหกิจชุมชนในการดำเนินกิจการ รวมทั้งจุดที่ต้องมีการปรับปรุง ซึ่งข้อมูลจากการประเมินศักยภาพจะนำไปใช้ประกอบการจัดทำแผนพัฒนากิจการของวิสาหกิจชุมชนนั้น ๆ เพื่อใช้ในการส่งเสริมหรือสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนให้มีการยกระดับการพัฒนาศักยภาพการประกอบกิจการได้ และมีประโยชน์ ดังนี้

- 1.1 ทำให้ทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริง สามารถจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและแก้ไขปัญหาทันที เพื่อนำไปสู่การจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน
- 1.2 ทำให้วางแผน/โครงการได้ตรงเป้าหมาย แก้ไขปัญหาได้ถูกต้อง พัฒนาได้ตรงตามนโยบาย และขอรับการสนับสนุนของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน
- 1.3 ช่วยให้ดำเนินการตามแผนได้ราบรื่นสามารถปรับปรุงแก้ไขปัญหาลดอุปสรรคอย่างได้ผลหรือปรับแผนให้เหมาะสมมากขึ้น
- 1.4 ทำให้ทราบผลการดำเนินงานตามแผนงานและโครงการอย่างชัดเจน อะไรประสบผลสำเร็จแล้วสิ่งใดยังต้องทำต่อไป จำนวนเท่าไร อันจะเป็นข้อมูลไปสู่การตัดสินใจไปสู่สภาพปัจจุบัน ปัญหาความต้องการ ซึ่งเป็นเสมือนการวนครบวงจร

3. ประโยชน์ของการประเมินศักยภาพ

- 3.1 ทำให้ทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริง สามารถจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและแก้ไขปัญหาทันที เพื่อนำไปสู่การพัฒนาขององค์กร
- 3.2 ทำให้วางแผน/โครงการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้ตรงเป้าหมาย แก้ไขปัญหาได้ถูกต้อง และพัฒนาได้ตรงตามนโยบาย
- 3.3 ช่วยให้ดำเนินการตามแผนได้ราบรื่นสามารถปรับปรุงแก้ไขปัญหาลดอุปสรรคอย่างได้ผลหรือปรับแผนให้เหมาะสมมากขึ้น
- 3.4 ทำให้ทราบผลการดำเนินงานตามแผนงานและโครงการอย่างชัดเจน อะไรประสบผลสำเร็จแล้วสิ่งใดยังต้องทำต่อไป จำนวนเท่าไร อันจะเป็นข้อมูลไปสู่การตัดสินใจไปสู่สภาพปัจจุบัน ปัญหาความต้องการ ซึ่งเป็นเสมือนการวนครบวงจร
- 3.4 ใช้ทำแผนส่งเสริมและสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ในการบูรณาการการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน
- 3.5 ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดเวทีการเรียนรู้และการเก็บข้อมูลเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

เรื่องที่ 5.2.2 ตัวชี้วัดในการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย

แบบประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน ปี 2562 เป็นเครื่องมือใช้ในการประเมินศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน/เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ที่ได้จดทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร เพื่อให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ได้ทราบระดับความเข้มแข็งและผลลัพธ์ของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน สามารถวางแผนพัฒนาได้ตามความพร้อมของแต่ละวิสาหกิจชุมชน/เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

โดยมีความสำคัญเนื่องจากแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ประเด็นการเกษตร แผนย่อยการพัฒนา ระบบนิเวศการเกษตร (พ.ศ. 2566 - 2580) (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม) กำหนดเป้าหมายวิสาหกิจชุมชน ที่มีศักยภาพ ระดับดี ไม่น้อยกว่าร้อยละ 35 (ค่าเป้าหมายในปี 2566 - 2570) และไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 (ค่าเป้าหมายในปี 2580)

1 การประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนใหม่ ให้ประเมินศักยภาพภายใน ๖๐ วัน หลังการจดทะเบียน โดยให้วิสาหกิจชุมชนประเมินตนเอง ตามแบบการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน มี ๗ ประเด็น คือ

1.1 ผู้นำและการบริหารวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ บทบาทการเป็นผู้นำ โครงสร้างและกฎระเบียบ การเงิน และบัญชี สวัสดิการสมาชิกและชุมชน

1.2 การวางแผนการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ การจัดทำแผน การชี้แจงแผนแก่สมาชิก การปฏิบัติตามแผน และการปรับปรุงแผน

1.3 การบริหารการตลาด ได้แก่ กำหนดลูกค้า แหล่งจำหน่าย ราคาขาย และข้อมูลการตลาด

1.4 การจัดการความรู้และข้อมูล ได้แก่ การแสวงหาความรู้ การจัดเก็บรวบรวม และการสื่อสาร การประชาสัมพันธ์แก่สมาชิกและเครือข่าย

1.5 การบริหารสมาชิกและวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ การรับสมัครสมาชิก การพัฒนาสมาชิก การสร้างขวัญกำลังใจ และการช่วยเหลือสมาชิก

1.6 การจัดการสินค้าหรือบริการ ได้แก่ กระบวนการผลิต การควบคุมการผลิต

1.7 ผลลัพธ์การดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ การประเมินผลการดำเนินงานตามภารกิจ ด้านคุณภาพสินค้าหรือบริการ ด้านประสิทธิภาพการดำเนินงาน ด้านการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

2. วิธีการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน

2.1 ผู้ประเมิน ประกอบด้วย คณะกรรมการ และสมาชิก

2.2 ทีมพี่เลี้ยง ทีมอำเภอ และจังหวัด ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานเกษตรจังหวัด และหน่วยงานภาคี เป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษาในการประเมิน

2.3 ชี้แจงทำความเข้าใจ โดยใช้เวทีการเรียนรู้ การสัมภาษณ์ หรือกระบวนการกลุ่ม

2.3.1 ทีมพี่เลี้ยงระดับจังหวัด ชี้แจงทีมพี่เลี้ยงระดับอำเภอ

2.3.2 ทีมพี่เลี้ยงระดับอำเภอ ชี้แจงแก่วิสาหกิจชุมชนที่จะประเมินศักยภาพ

2.4 เครื่องมือการประเมิน ใช้แบบการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน

2.5 ช่วงระยะเวลาการประเมิน

2.5.1 วิสาหกิจชุมชนจดทะเบียนใหม่ ให้ประเมินศักยภาพภายใน ๖๐ วัน หลังการจดทะเบียน

2.5.2 วิสาหกิจชุมชนที่ผ่านการประเมินศักยภาพแล้ว และมีการประกอบการไประยะหนึ่ง ควรมีการประเมินศักยภาพอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนได้เรียนรู้อย่างเป็นขั้นตอน โดยอาจจะประเมินศักยภาพทุกปี หลังการต่อทะเบียน

2.6 วิสาหกิจชุมชนประเมินศักยภาพตนเอง

2.7 แจ้งผลการประเมินให้วิสาหกิจชุมชนทราบ ทิมพี่เลี้ยงให้คำแนะนำ เพื่อใช้ประกอบการจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

2.8 เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอ บันทึกในระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน

2.9 การนำผลการประเมินไปใช้ประโยชน์ เพื่อจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และการจัดการเรียนรู้ ของหน่วยงานต่างๆ

3. ระดับผลการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน

จากการประเมินศักยภาพ ได้กำหนดระดับการพัฒนาในแต่ละประเด็นไว้ 3 ระดับ คือ ระดับดี ระดับปานกลาง และระดับต้องปรับปรุง โดยคิดค่าคะแนน ดังนี้

- ระดับดี	ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง	2.34 – 3.00 คะแนน
- ระดับปานกลาง	ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง	1.67 – 2.33 คะแนน
- ระดับปรับปรุง	ค่าคะแนนเฉลี่ยระหว่าง	1.00 – 1.66 คะแนน

ภาพที่ 5.3 แบบประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน (ปรับปรุง ปี 2562)

ที่มา : กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, 2562